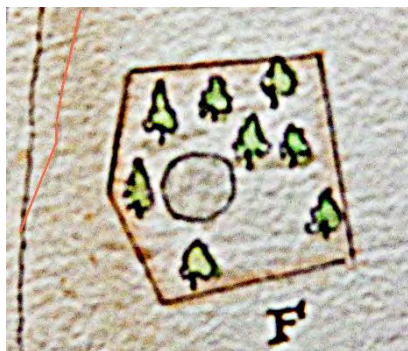
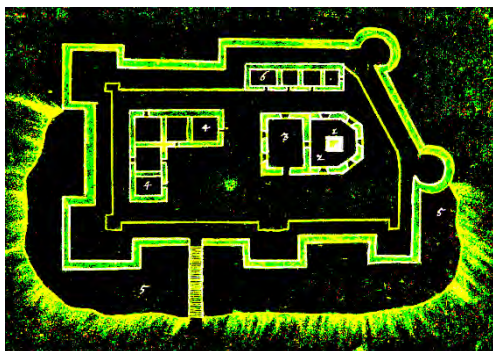

NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN SÍRJA ÉS TÜRBÉJE SZIGETVÁRON

KÖRMENDI ALPÁR

Képek a címlapon:

(1) Nagy Szulejmán és Zrínyi Miklós portrészobra a szigetvári Török Magyar Barátság Parkban. A halálos ellenfelek páros emlékműve késő alkonyi fényben. Török weboldáról lementett kép.

(2) Esterházy Pál 1664-ben készített alaprajza az egyetlen ábrázolás a lerombolt türbéről. Negatív kép.

(3) Szulejmán szigetvári sírkertje Leandro Anguissola 1689-es vázlatának peremén. Az egyetlen térkép jellegű ábrázolás.

(4) Korszerű geofizikai térképezés, GEM Systems. A szigetvári kutatáshoz elég a földfelszíni változat négy szenzorral.

Kézirat, 2015. május 5 – május 29.

Minden visszajelzést örömmel fogadok:

alpar.georef925@gmail.com

*Hiába adtál sok pénzt az aranyporért,
ha a szemedbe hullik, csak elvakít
és fájdalmat okoz.**

Köszöntöm az Olvasót!

2016 szeptemberében lesz 450 éve, hogy Sziget váránál véget ért egy ostrom. Várostromok voltak előtte, utána, kisebbek, nagyobbak, de az 1566-os szigetvári harc európai hírét az adta, hogy 46 év uralkodás után, az ostromtáborban meghalt Nagy Szulejmán szultán. Negyvenhat év egy nemzedék élete. Reménykedni lehetett, hogy egy „elvesztett nemzedék” után valami jobb jön Európa és a Török Birodalom viszonyában. A legyőzötteknek maradt egy „szép halál” emléke, és amint Zrínyi (IV.) Miklós szigetvárkapitány dédunokája, Zrínyi (VII.) Miklós írta: „egy szép halál az egész elfolyt életet megfényesíti”. Zrínyi képünket fényesítették nagy igyekezettel a 19-20. században, talán túlfényezték. Viszont a szultán emléksíriját (türbéjét), sőt, emléksírijának még az emlékét is ellopták. Amit már mintegy száz éve többen sajnálnak, és szeretnék a türbének legalább a helyét megtalálni.

Szokatlan művet láthat az Olvasó, ha kíváncsi a következő, mintegy 80 oldal tartalmára. Egy nyugdíjas geofizikus vázolja Nagy Szulejmán szultán Sziget várának közelében épített, majd ellopott türbéje után folytatott nyomozását. Két történet fonódik egybe: a türbe létesítése és elpusztítása, valamint egy tudományos nyomozásé. Ebbe a nyomozásba nagyon komoly figyelmeztetés ellenére kapcsolódtam be. Egykori műszerszerkesztő mérnök kollégám szerint A TUDOMÁNYBAN EGYETLEN OLYAN JELENSÉG VAN, AMELY TELJESEN ELŐREJELEZHETETLEN: AZ ORSZÁGOK MÚLTJA. Szerinte épeszű természettudományos vagy műszaki ember ilyesmitől jobban távol tartja magát, mint az ördög a tömjénfüsttől.

Ép eszem maradékát is eldobva, belekeveredtem a türbe helyének a kutatásába. Az internet megmutatta, hogy a téma iránt nagy az érdeklődés, ugyanakkor a témában nagy a porhintés [a por közt kevés az arany szemese – bár a fenti idézet szerint a hatás azonos]. Kollégám óvását kétszeresen elvetve, elhatároztam, hogy írok a témáról. Írhattam volna egy háromoldalas angol nyelvű szakcikket, amit esetleg tízen is elolvasnának. A szakcikk olyan, mint a tájfutó térképvázlata, jelekbe sűrített információk, amelyek a legközelebb igazoló állomásig terjedő utat jellemzik. Inkább választottam az ismeretterjesztő formát. Utóbbi hasonlít az útikönyvhöz, amit talán tíznél többen kézbe vesznek. Egy útikönyvnek be kell mutatni a táj földtanát, időjárását, közlekedését, virágot, madarat, stb. Közérthető megfogalmazásban. Hogyha az Olvasó ellátogat Szigetvárra, többet megláthasson, mint ami véletlenszerűen a szeme elé tárul.

Az ismeretek mellett olvasási élményt szeretnék adni, sok képpel. Azonban a tartalomban nem engedtem a tudományos igényességből. Formailag abban tér el a kutatási jelentésektől, hogy nincs benne lapról lapra lábjegyzetekben a felhasznált irodalomra hivatkozás, és hátul a számozott lista. Valamint gondosan kerültem az idegen szakszavak használatát. Számukat igyekeztem leSORÍTANI, és azonnal értelmezni őket, ha elkerülni mégsem lehetett.

Hármas tagolást alakítottam ki, három eltérő fonalat követve. A középső részben mozgok biztonságosan, az a szakmám. Az első részben kénytelen voltam idegen tudományterületre merészkedni, mert a bölcsész kollégák sokáig toporogtak egy-egy fücsomón, magam pedig átkelni akartam az ingoványon. A harmadik rész önhibámon kívül befejezetlen, befejezhetetlen. A kézirat két változatban készült. Otthoni, egyedi nyomtatáshoz A4 lapméretben és tükörmargóval, álló oldaltájolás, kéthasábos osztással, fehér háttérrel. A képernyős olvasásra szánt változat zöldes háttérszínnel van kiegészítve. Mivel vitaanyag és kézirat, nem fordítottam gondot az internetről letöltött képek esetleges szerzői jogának tisztázására.

Bemásolom ide egy régi előszó néhány mondatát. Annak szerzője Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér. Nem csak a téma és a kor miatt választottam, hanem mert kifejezi a saját szándékomat is.

AZ OLVASÓNAK.

Szereti a holló a maga fiát, az majom is majomkölykét, az emberek közt is minden szereti a maga elméjét és fáradságának munkáját. Én is elmémnek ezt a szülését mikor megláttam nem utáltam meg, Hanem a mint lehetett, rendben fogtam. ... Én senkit nem akarok evvel tanítani, hanem magam tanulni. Fáradtam ugyan rajta, hogy jó magyarul írjam, véghez vihettém-e az te ítéleted rajta. Ezért én sem gyalázattal nem félek, sem dicséretet nem kívánok. Mert kevés dicséret csak tudni ezeket, hanem megcselekedni nagy, hazája szolgálatjára fordítani még nagyobb. Adja Isten, hogy minden fáradozhassék abban és hasznosan.

*Az te jóbarátod
Zrini Miklós*

[Előszó a „Vitéz Hadnagy”-hoz]

[A Vitéz Hadnagy kora ifjúságomtól kísér engem, aminek több oka van. Például a latin nyelv, Zrínyi Tacitus Annales-eiből vett idézetekre építkezek. A latin már ifjúkoromban is hóbortnak számított, de Zrínyi idejében olyan volt, mint ma SMS-t írni.]

*Csan buddhista történetből kiemelt mondás. Köszönöm Terebess Gábornak, hogy felhívta rá a figyelmem.

Tartalom		Az ördög régen is a részletekben?	44
Bevezetés: a játékszabályokról		Az esztétikai a pontosság ellen	45
I. RÉSZ: AZ ARANYSZELENCÉTŐL TURBÉK- TÖRÖKSÍR VASÚTI MEGÁLLÓIG		Legenda az elveszett térképről	45
Türbe, türbe! Mi is az?	1	Kitérő I. <i>Cave Internetem!</i>	47
Legendák Szulejmán haláláról	3	Fort Szigetvár 1849	47
Evlija Cselebi, legendák gyártója	5	A vázlat három nagy hibája	48
Németh Béla	6	Önkéntes segítő: a <i>Map Analyst</i>	49
Csrenkó és Budina	7	<i>Map Analyst</i> : próba élesben	50
Istvánffy Miklós	8	A kerülőút	52
A szultáni sátor színe	10	A rekonstrukció feltételei	53
A szövegközlők hanyagsága	10	Utak és partok	54
Amikor Hosszútóti halottat látott	13	A rekonstrukció, mint becslés	55
Ahmed Feridun bej	14	A pontosítás, mint pótcselekvés	55
Egyenlet sok feltétellel	14	Töprengés, hogy mire jutottunk	57
Agehi Manszúr	16	Az ostromsáncokról	58
Ágyúk többszörös szerepben	16	III. RÉSZ MAGYAR MARS ÉS NASA MŰHOLD RITKA EGYÜTTÁLLÁSA	
Jelenkori tanulmányok	19	Nevek, évek, események	60
Térképi összefoglaló I.	21	A rajzok megbízhatóságáról	61
Turbék és türbe összemossa	21	Turbék	63
Térképek a 17. századból	23	A megoldás bárki szeme előtt ott volt?	65
Katonai felmérések	28	Kétségek rommal	66
Három rajz a 17. századból	32	Két akadály: törvény és költség	67
Virtuális kalandozás	32	Próbamérések	67
Táblázatos összefoglaló	34	Az átfedések pókhálója	68
II. RÉSZ AZ ANGUISSOLA-FELADVÁNY ÉS KÖZELÍTŐ MEGOLDÁSA		Szulejmán sáncai? – Egy friss lelet	68
Vázlat az 1688-1689-es blokádról	35	Összefoglalás: Őrülség? De rendszere van!	69
Térkép a várról és a városról	36	Köszönetek	70
Jeles helyek, furcsaságok	37	FÜGGELÉK I. Rekviem egy ellenségért	71
A megfejtés stratégiája	38	FÜGGELÉK II. Kutatás és kutatók	71
Ki volt Leandro Anguissola?	39	FÜGGELÉK III. A PTE és „Szulejmán...”	73
Török-Szigetvár kapitulációjáról	41	FÜGGELÉK IV. A forrásokról	74
Miért a sietség?	43	FÜGGELÉK V. Olvasni élvezet! Biztos?	75
		Önarckép, a háttérben türbével	(hátlap)

Bevezetés: A játékszabályaink

Kedves Olvasó! Az egész műnek ez a legkevésbé olvasmányos, látszólag legnehézkesebb fejezete. Ha átugrod, attól még a többit teljes egésznek fogod találni. De talán könnyebben haladsz, ha közös játékunk szabályait nem felfedezed, hanem készen kapod.

Évszázados, évezredes emberi települések, tevékenységek nyomait a régészek keresik. Vajon a geofizikus nem olyasmi egy régészeti projektben, mint Pilátus a Krédóban? Nem, nem olyan. Két tényező kapcsolja össze a régész és a geofizikus munkáját: mindkettőjük „cél tárgya” a földben rejlik, és mindketten *struktúrákat nyomoznak*. Egy modern régészeti projekt valójában több tudomány módszereit veszi igénybe, interdiszciplináris. Interdiszciplináris munkába bekapcsolódni több szinten lehet. A legkellemesebb és egyben legunalmasabb, ha a megbízónak van olyan szakembere, aki pontos leírást ad a feladatról, amire szerződnek. Ebben az esetben a geofizikus úgy dolgozik, mint egy építészeti kivitelező: kezében a tervrajz, a polcán (és a fejében) a szakmai előírások, csak követnie kell azokat. Gyakoribb, izgalmasabb és sokkal nehezebb, ha a „kiírás” csak annyira részletes, mint például „Keressél nekünk vizet!” Vagy „Keress meg a türbe helyét!” Az utóbbi változatban a geofizikus nem csak az eszközeit adja a közös munkához, hanem széles skálán összegyűjtött ismereteit, és sajátos szemléletét is.

Szulejmán ellopott türbéjének a helyét keressük. Elveszett, ellopták, azaz valamikor megvolt. Van róla elképzelésünk leírások alapján, van egy modell, legalább a fejünkben, hogy milyen lehetett az alakja, mekkora volt a mérete, mi volt az anyaga, és nagyjából merre látták utoljára. *Alak, méret és anyag* alapján fogjuk megismerni, hogy a keresett objektumot találtuk meg, ha egyszer megtaláljuk. Az igazán nehéz probléma, hogy a „szemtanúk” akik utoljára látták, meglehetősen pontatlan „tanúvallomásokat” hagytak ránk. Olyasmit, hogy Sziget várától keletre. Mégsem keletre, hanem északra! Á, dehogy északra, nyugatra! [Ami egy laza félkör, ha nem tudjuk valahogyan leszűkíteni.] Egy óra járásra. Nem, nem, inkább két óra járásra. [A különbség száz százalék.] Negyed mérföldre, vagy fél mérföldre. [Jó, jó, de mekkora távolság a mérföld?] A becslésekből végül kijön egy ötször hat kilométeres téglalap, de a legjobb esetben is annak a fele: egy derékszögű háromszög. Azon belül keresünk valamit, aminek az alapja belefért egy tízszer tíz méteres négyzetbe. A tú megtalálása a szénakazalban könnyebb lehet, pláne, ha van egy erős mágnesünk. Ilyen feladatra mondja az angol nyelv, hogy *ill-posed problem*. [Aminek magyarra való áttétele a „rosszul feltett kérdés”-től az „enné meg radai rossz”-ig terjedhet, vérmérséklettől függően.] Az *ill-posed problem* nem csak irodalmi metafora, hanem jól körülhatárolt fogalom a matematikai fizikában és

a jelfeldolgozásban. Jacques Hadamard francia matematikus vezette be a problémák osztályozásában, az 1900-as évek elején. A fogalom sokáig megbújt az elméleti fizikusok szűk szektájának a fogalomtárában. A számítástechnika előretörése adott új kereteket neki, olyannyira, hogy az utóbbi két-három évtizedben az ill-posed problémák megoldása önálló tudományterületté nőtte ki magát.

Ill-posed a probléma:

- (1) Ha nincs megoldása.
- (2) Vagy éppen ellenkezőleg: sok megoldása van (a megoldás nem egyértelmű).
- (3) Végül, ha kis ingadozás a bemeneti adatok értékében, nagy és ellenőrizhetetlen kilengéseket (perturbációt) hoz létre a számítás kimeneti oldalán.

De miért „rügözünk” ezen ilyen sokat? – kérdezné egy kamasz. Hát, azért, mert az alkalmazott geofizika problémái szinte kizárólag ill-posed problémák. Más szóval és szerénytelenül: a geofizikus az ill-posed problémák megoldásának elsősorú gyakorlati szakembere. A hangsúly a gyakorlaton és a fizikán van.

Ugyanis az elmélet szerint az ill-posed probléma akkor oldható meg, ha

- (1) egyszerűsíthető, visszavezethető már ismert megoldásra,
- (2) vagy olyan eljárást dolgoznak ki, amely *fizikai tartalmát tekintve új*.

A türbe helyének kérdését először Takáts Sándor vetette fel 1910 körül. Majd hosszú szünet után Molnár József ismételte meg az 1960-as években. [Bővebben ismertette a Függelék II.-ben.] Látszólag Takáts a történelmi körülmények, Molnár az életkora miatt nem tudott a válaszhoz eljutni. Mi már tudjuk, hogy valójában *a probléma ill-posed jellege miatt*. Nem lehetett visszavezetni egyszerűbbre, és nem állt rendelkezésre az a technológia, amely képes lett volna fizikai tartalmában új ismeretet behozni a kutatásba. A geofizikai mérőeszközök felbontóképessége az 1990-es évekre érte el azt a szintet, ami elengedhetetlenül szükséges a türbe nyomozásában. A geofizikai szoftverek pedig tíz évvel később érték el a szükséges fejlettséget. Csak a kétezres évek elejére álltak össze a technológiai feltételek.

A geofizikus nem vizet, szenet, ércet, vagy egy türbe alapját keresi közvetlenül. Hanem fizikai jellemzőket mér a kutatási területen. Adathalmazában *anomáliákat keres*, és az adataihoz *modelleket optimalizál*. Az anomália eltérés valamitől. Nincs általánosan érvényes meghatározása. Egy látszólag kaotikus adathalmazban az ismétlődő adatokra kell felfigyelni; egy látszólag egyöntetű adathalmazban a kilógó „egyedekre”. A különbségek gyakran nagyon kicsik. Például a mágneses indukció átlagértéke Szigetvár környékén 48000 nT (nanotesla). Az anomália, amit a türbe alapja várhatóan okoz,

mindössze plusz/mínusz 2 nT. A méréshez 0.02 nT felbontású magnetométer kell. [Ha megkérdezik tőlem: Mérés közben mit látsz? A válaszom: Hét-jegyű számot.] A példából látható, hogy a technológia magas szintű, nem az utcán hever, és egyáltalán nem mondható olcsónak.

A türbe helyének kutatásában a siker valószínűsége kb. 52%, a kudarcé 48%, még a 21. század elejének eszközeivel is. Azaz a mezsgye nagyon keskeny, és a kimenet nem a technológia teljesítőképességén, hanem az emberi tényezőn múlik.

A stratégiánk az alábbi négy szakaszra tagolható:

- (1) a történelmi dokumentumok átvizsgálása és értelmezése (anomáliák keresése írásokban és képeken, térképeken),
- (2) a történelmi dokumentumok alapján kiválasztott nagyobb területekről készült műholdképek és légi-fotók vizsgálatával (távérzékeléssel) lehatárolni azokat a kisebb egységeket, amelyek részletes geofizikai vizsgálata javasolt,
- (3) próbamérésekkel megismerni a terület jellemző fizikai paramétereit, majd a próbamérések alapján megtervezni és elvégezni a geofizikai kutatást,

(4) régészeti feltárás a geofizikai mérésekkel kijelölt területeken.

Van még egy választott játékszabályunk. Ismét angol szakkifejezést kell elővenni: a *Data Driven* elv. Azt jelenti, hogy a bejövő adatok viszik előre az elemzést. Nem a modellhez keresünk adatokat, hanem a modellt alakítjuk az újabb adatokhoz. A következő oldalakon arról adok egy „útleírást”, hogyan haladtam, haladunk az (1) ponttól a (3) pont első feléig. Ezt az utat lehetett megtenni, nyugdíjas hobbiként, kevés külső támogatással, közepes ellen-szélben.

Kiterjedt kutatás kivitelezése, már százszoros költségnövekedést jelent, és csapatot igényel. A régészeti feltárás költségei sokszorosan meghaladják a geofizikáét. A kutatást és a leírást nem lehetett befejezni 2014-ben. A vékony könyvecske (vastag füzetecske) nagy kérdőjellel zárul.

Előfordultak szabálykerülő játékosok. Arról, hogy milyen, amikor a **játékszabályokat szabálytalan játéokra** cserélik, a III. Függelékben olvasható rövid ismertetés.

[Tanulságos, nem érdemes kihagyni.]

Régi rajz Nagy Szulejmán türbájéről Isztambulban, ahol a testét végül elhelyezték. (degisti.com)
Szulejmán holttestét háromszor temették. Először Szigetvár mellett. Majd Isztambulban a Szulejmanije dzsámi mellett, amíg a türbe felépült. Végül a számára épített türbében.

I. RÉSZ: AZ ARANY SZELENCÉTŐL TURBÉK-TÖRÖKSÍR VASÚTI MEGÁLLÓIG

Türbe, türbe! – Mi is az?

A címben azt ígértük, hogy Nagy Szulejmán sírjáról és türbéjéről lesz szó. A sírt nem kell értelmezni, hiszen mindannyian találkoztunk vele, van róla élményünk, képünk, van rá magyar szavunk. A türbe nem része a mi európai életünknek, szavunk sincs rá. A türbét fordítják *sírkápolnának*, helyettesítik egy helyén eredetű szóval, a *mauzóleummal*. Tulajdonképp mindkettőhöz hasonlít, és mindkettőtől eltér. A türbéről annyit állíthatunk biztosan, hogy épület. Építmény, amely lehet nyitott és zárt. Épület, amiben lehet egy vagy több ember eltemetve – mint egy sírkápolnában. De a kápolnáktól eltérően, a türbékben nem végeznek vallási szertartásokat, legfeljebb a betérő hívő imádkozik csendesen. Lehetnek eltemetve benne egy embernek a darabjai – akkor a türbe megfelel egy túlméretezett ereklyetartónak. Végül lehet, hogy nincs eltemetve benne sem egész holttest, sem annak része – ehhez a helyzethez nem lehet az európai keresztyén kultúrában párhuzamot találni. Azok, akik a különbözöséget szeretik kiemelni, jobb híján nevezik emléksírnak a türbét, szembehelyezve a síremlékkel. Mi a későbbiekben megtartjuk a türbe szót. Annál is inkább, mert az internet mai adottságai mellett számszámra lehet képanyagot találni a muszlim világnak erről a sajátos találmányáról. A türbék alakja, mérete, díszítése nagy változatosságot mutat térben és időben. Az elsők toronyszerűek, kúpos süveggel. Később a magasságuk csökkent, a külső kúp alatt belül kupola épült. Az ottomán korban – amelyben történetünk játszódik – már a központi kupola vált kedveltté. Alapja szabályos négyzet, hat- vagy nyolcszög, ritkán tizenkét- vagy tizenhatszög.

Budapestiek és pécsiek előnyben, nekik van saját városi türbéjük. A képgalériát velük kezdjük.

Idrisz Baba türbéje Pécsen (vendeghazam.hu)

Gül Baba türbéjének belseje Budán. (nol.hu)
A holttestet kb. 2 m mélyre temették. A sarkofág üres dísz, amelynek fej felőli végéhez oszlopot állítottak turbánnal. A szőnyegek és színes takarók a türbék elengedhetetlen kellékei.

[Emlékszem olyan időkre, amikor Gül Baba türbéje egy romos épülettel körbezárt udvaron, gondozatlanul állt. Belül nem volt sarkofág, csak kevés falevél a kőpadlón, amit befújta a szél egy kitört ablakon.]

Nagy Szulejmán az Oszmán-házi uralkodók legsikeresebbje. A családfát az Érdeklődő Olvasó kikeresheti a neten. Szulejmán távoli őse *Gündüzalp Gázi (Oszmán nagyapja)*, valamint *Ertugrul Gázi, (Oszmán apja)* [a Gázi nem személynév, muszlim hitarcost jelent; azért tesszük ki a régi történelmi nevek mellé, mert azokat ma is többen viselik. Olyasformán, mintha nálunk Rákóczi Ferencek tucatjait találnánk a neten, és megkülönböztetésül *Rákóczi fejedelmet* íránk.]

Gündüzalp régi, egyszerű, díztelen türbéje.

A jogszokás szerint a szultán életében nem dönthetett saját türbéjéről. Építtethetett dzsámit maga vagy családtagja nevében. Építtethetett türbét meghalt feleségének vagy gyerekének. De az utódjának a jogköre volt az ő türbéjéről dönteni.

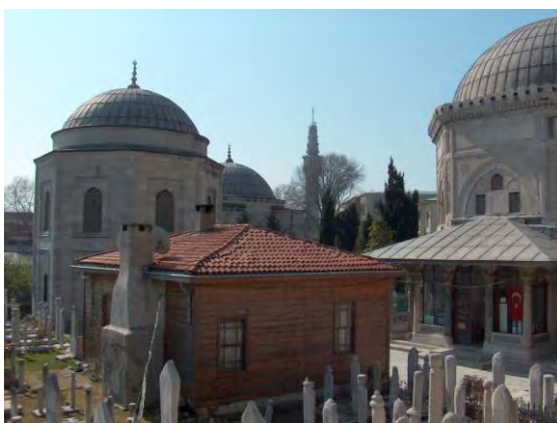

Ertugrul Gázi türbéjének rajza régi képeslapról,

és a fényképe felújítás után.

A türbe hatszögletű, az előtér régi nyitott pavilonja helyett zárt épületet csatoltak hozzá a felújításkor. A koncepció hasonló ahhoz, amit Nagy Szulejmán szigetvári türbéjéről gondolunk Esterházy Pál rajza alapján.

Jobboldalon Szulejmán szultán, baloldalon kedvelt felesége, Hürrem türbéje, amit még Szulejmán emeltetett. (Középen a 20. századi gyakorlatias barbarizmus emlékműve.) II. Szelim döntése, hogy apjának és anyjának külön türbéje legyen. Anyját valószínűleg nem találta elég nagyknak és díszesnek.

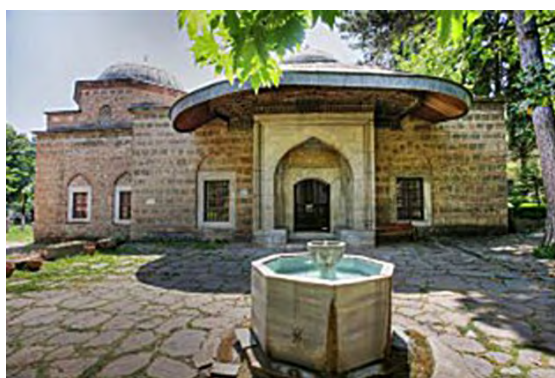

I. Murád monumentális türbéje Bursában.

I. Murád szultánt az első rigómezei csata (1389) végén szúrta le egy szerb nemes, aki árulónak tetevé magát, a bizalmába és közelébe férkőzött. I. Murád belső szerveit a csatatéren temették el, testét Bursába vitték. Ő az egyik történelmi előképe a Szulejmán-legendának, hogy Szulejmán belső szerveit Szigetvárának közelében temették el.

Pristinában dísztelen a belső szervek sírja fölé épített türbe.

II. Murád különleges türbéje.

II. Murád az Oszmán-ház legkülönösebb alakja, lemondott a trónról 1444-ben. Azt kérte, hogy a sírjára hadd hulljon az eső. Utóda, a Fatih jóváhagyta. A türbe valójában egy négyzet alakú folyosó kupola nélkül (mint a kolostorok kerengője).

Szulejmán halálának legendái

Törvényadó Nagy Szulejmán több hadjáratot vezetett Magyarországra és Magyarországon keresztül Bécs ellen. Kezdte 1521-ben Nándorfehérvár elfoglalásával, majd 1526-ben Mohácsnál gyakorlatilag megszüntette a Magyar Királyságot. 1529-ben ostromolta Bécset, 1532-ben elindult Bécs ostromára, 1541-ben birtokba vette Budát 145 évre; hogy csak a fontosabbakat említsem. Utolsó, tizennegyedik hadjáratához, és Szigetvár közelében 1566. szeptember 6-ról 7-re virradó éjjel bekövetkezett halálához több, regényesen kiszínezett legenda kapcsolódik. A teljesség igénye nélkül vázolom belőle azokat, amivel szigetvári barátaim fogadtak.

A legenda szerint 1566-ban, immár 72 évesen, ismét Bécs ellen készült, amiért ismét át kellett vonulnia magyar területeken. A főszereg már Kisbér környékén járt, amikor baleset történt. Ugyanis a hadipénztár nem haladt a főszereggel, mert ott nem lehetett biztonságban. Egy kisebb csapat vitte utánuk, amely egy éjszakára megszállt Siklós (török kézen lévő) vára előtt. Nem engedték be őket, mert nem tudták felmutatni Szulejmán fermánját. Ma úgy is mondhatnánk: nem ismerték a jelszót. Pechjükre éppen arra portyázott Zrínyi szigeti várkapitány egyik csapata, és éjszaka rajtaütött a lerészegedett törökökön, leöldöste őket, és az aranyat elrabolta. Szulejmánnak vissza kellett fordulnia, mert szüksége volt az aranyra.

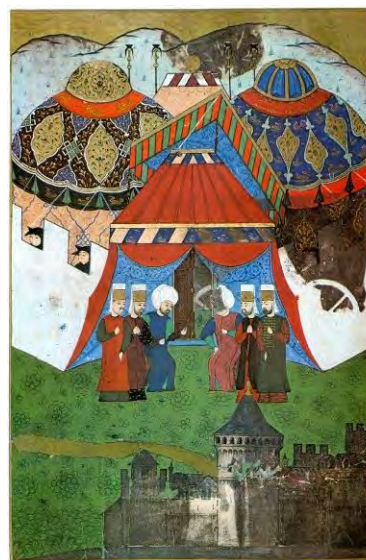
A szultán sátrát a várat övező tó mellett állították fel, de egy, a várból kilőtt ágyúgolyó eltalálta a sátor tetején levő félholdat. Ekkor biztonsági okokból a szultánt hátrább költöztették egy dombra. Száz év múlva is mutogattak a helybeliek egy öreg hársfát, amelynek árnyékából a szultán az ostromot nézte. Más változat szerint ennek a fának az árnyékában pihent, amikor eltalálta egy magyar ágyúgolyó.

1566-ban Sziget négy egységből állt: a külváros, erődített város, vár, erős torony (*latin: arx; amit fellegrvárnak szoktak fordítani, Sziget esetében ez inkább belső vár*). Az ostrom elhúzódott. Bár az újjvárost hamar bevették, a város elfoglalása a várnál tovább tartott, mert a várvédők időnként kicsaptak az ostromlókra. A vár ostroma pedig hosszú heteket vett igénybe. A vár elfoglalása után a törökök haladéktalanul nekiálltak az arany keresésének, de nem találták. A hírre az öreg szultánt megütötte a guta, agyvérzésben meghalt, nem érte meg a legbelső torony bevételeét egy nappal később.

A szultán halálhírére nem lehetett elmondani, mert a katonák azonnal abbahagyták volna az ostromot. A szultán orvosa eltávolította a belső szerveket, amit egy arany ládikóba tettek, és elástak a sátorban a trónszék alá. Később a sír felett türbét emeltek, és zarándokhellyé vált a hódoltság idején.

A történet összefoglalása

II. Szelim várja Szulejmán koporsóját Belgrádban

A törökök a várat elfoglalták, majd összecsomagoltak és a közeledő őszi nagy esőzések előtt elvonultak telni hazájukba. A szultán tetemét különböző fűszerekkel tartósították, és Isztambulba szállították. Szulejmán fia és utóda, II. Szelim, a kor neves építészét, Szinánt bízta meg, hogy építsen Szulejmán számára egy olyan türbét, amely „a legnagyobb és legnagyszerűbb a muszlim világban”. Így lett Szulejmánnak két sírja és két türbéje. Az isztambuli türbének csodájára járnak a turisták nap, mint nap, a szigetvári türbéről és sírről pedig azt sem tudjuk, hogy merre keressük.

Az arany legendája nagyon tartósnak bizonyult. A felszabadító nyugati keresztény csapatok 1689-ben azzal kezdték, hogy felásták a várat, az aranyat kutatva. Majd a következő felszabadító, keleti ateista csapatok 1945-ben azzal folytatták, hogy felásták a várat. Mivel egyikük sem volt eredményes, *az arany még ma is megvan, csak meg kell találni!*

Röviden arról, ami a legendák mögött van

Az idős Szulejmán

A legenda kötött műfaj, ha másként is, mint a vers. A versnek a formája kötött, a legendának a tartalmi elemei. Ha nem szentekről szól, akkor az elveszett és megtalálható arany nélkülözhetetlen része. Ha vár, akkor kell lenni alagútnak, amin egy hős elmenekül, reményt adva az utókornak. Alagút szempontjából nem akadály, ha az erősség vízben áll. Általánosságban a legendát az jellemzi, hogy valós elemekből építkezik. *Amit elbeszél, az megtörtént, csak nem azzal, nem ott és nem akkor.*

Ha olyan elem épül be, ami győzőnek és legyőzöttnek egyaránt jó, az segít rögzíteni az emlékezetben. Ilyen a hársfa alatt üldögélő szultán, akit eltalál az ágyúgolyó. Ez elfogadható töröknek, mert legyen bár valaki a leghatalmasabb úr a világon, egy ágyúgolyótól meghalnia nem szégyen. Elfogadható magyarnak, mert „csak kicsináltuk a vén csirkefogót!” Arról van feljegyzés, hogy törökök és keresztyének jártak a hársfához – annak ellenére, hogy mindkét vallás tiltja, mert a fák tisztelete ősi pogány szokás! – azt nem tudjuk, hogy keresztyén és muszlim mire gondolt közben. Istvánffy igen részletes leírásából ismerjük, hogy midőn Hadim Ali pasa 1556-ban ostromolta Szigetet, akkor egy éjszaka várbeli csapat osont be a táborba, és a pasa sátorának közeléig jutott. A sátrat ugyan nem ekkor és nem ezért vitték hátrább, hanem Hadim Alit csellel elvonták Sziget alól, és amikor visszament, a Basal melletti hársfáerdőben ütöttek tábor. A sátor áthelyezésének, a hárs emlegetésének is megvan az alapja.

Az arany elrablásának legendája is valós eseményre épül. Tirkala bég kb. háromszáz fős kísérettel úton

volt, hogy csatlakozzon a szultán seregéhez. Vele volt a saját pénztára. Siklós előtt éjszakára letáboroztak. A várbeliek behívták őket, de ők biztonságban érezték magukat a mezőn. Zrínyinek nem véletlenül kószált arra egy csapata, hanem Tirkala bég bele-sátorozott egy jól előkészített csapdába. Ezer szigeti gyalogos és hatszáz lovas várta, akik éjszaka csaptak le rá. [Zrínyinek jó volt a hírszerzése – egy pécsi bég dolgozott a keze alá. Ezer talpas nem a vacsora utáni sétáját róttá 30 kilométerre a szigeti vártól, teljes harcészültségben.] A törököknek akkor sem lett volna esélyük az ötszörös túlerő ellen, ha a támadás nem párosul éjszakai rajtaütéssel. Az éjszaka a teljes megsemmisítéshez kellett: a siklósiak nem nyitották ki a kaput, nehogy a sötétben magyarok is behatoljanak. Tehát igaz az arany elrablása, csak nem az egész török armádiáé, hanem Tirkala bégé. Igaz a vezéri sátor elleni támadás, csak nem ágyúgolyó, hanem diverzáns akció. Nem Szulejmán, hanem Hadim Ali a célpont. Igaz a hársfa, mi több, egész hárserdő, csak ismét Hadim Alira vonatkozik, nem Szulejmánra. És történt 1556-ban, nem 1566-ban.

Bármilyen meglepő, a környékiek utóbb több alagútról is tudtak. Az egyik a turbéki szőlőhegyről indult, ahol vannak régi pincemaradványok; a másik a távoli Mozsgóról. A harmadik a becefaai iskolától. Utóbbi történet színesebb, mert abban egy vízvezeték is szerepel. Amibe betettek egy fából faragott kacsát, és az a szigeti várban jött elő. Ezen a változaton nagyon meglepődtem. Mivel a családom apai ágon tatai, jól ismertem a legenda ottani változatát. Korban kicsit előbbre helyezve, Mátyás király játszotta ezt a korai „Micimackó vízipólót”, jóval a gyerekkönyv megírása előtt. Tatán betett egy festett fa kacsát egy forrásba, és kíséretével elvágatott Szönybe, ahol várták a kacska megérkezését. A legenda háttere, hogy a rómaiak Brigetio tábort és települést a később létesített Tata karsztforrásaiból látták el vízzel. A vezeték 14 km hosszú volt, és a rekonstrukciók szerint a Kőkút-köz tájáról indult. El sem tudom képzelni, hogyan, mikor került a történet Becefára és Szigetbe. Lehet ez is egy un. *irodalmi toposz*, térben és időben vándorló történet?

Török látogatók a turbéki Megsegítő Szűz templomában. Ők komolyan elhiszik, hogy Szulejmán szíve az oltár alatt porlad.

Evlija Cselebi (Evliya Çelebi) világutazó, mesemondó, legendák lejegyzője és gyártója

Saját meghatározása szerint ő világutazó. Ennél többet nem lehet róla bizonyossággal tudni. Századokkal később megtalált, tíz kötetnyi útleírásain kívül egyetlen dokumentum maradt fenn, amely a létezését megerősítené. Könyve szerint 1665-ben Evlija elkíserte pártfogóját a bécsi tárgyalásokra. Bár kritikái az ottani leírásait sokáig a fantázia termékének tartották, egy bécsi levéltárban nemrég előkerült az 1665-ös török küldöttség névsora, amelyben olvasható Evliya Effendi. Útleírásai lefedik a teljes Török Birodalmat és peremvidékeit, de tulajdonképpen a nevét sem tudjuk. Az *evlija* jelentése istenfő, a *cselebi* pedig cím, megszólítás, ami olvasni-írni tudó embernek kijárt az ottomán korban. Evlija Cselebi = Istenfőlé Írástudó vagy Kegyes Mester voltaképpen olyan *Névtelen (Anonymus)*, miként a magyar gesta író *P dictus Magister* azaz *P-vel kezdődő nevű Írástudó*. [Akiről néhai Karsai Géza bencés szerzetes történész kiderítette, hogy a *P* jelentése Miskolc-nembéli *Pósa*.]

Írásait Magyarországon 1916 és 1982 között nem adták ki. A dátumokból látszik, hogy nem annyira politikai, mint inkább akadémikus viták álltak a háttérben. Emlékeztem, hogy 1985 körül megvettem a magyarországi utazásairól kiadott válogatást, és meg is találtam egy papírdoboz mélyén. [Többször kölöttem, eközben a könyvek száma nem fogyott, de a helyük annál inkább.]

Nem olvastam újra a 600 oldalt, csak tallóztam benne. A szigetvári vonatkozások és a megbízhatóság foka érdekelt. Magára és családjára vonatkozó utalásából az derül ki, hogy karrierjét két körülménynek köszönheti. Szép hangja volt, fejből tudta a Koránt, és a szultánnak feltűnt, amint a pénteki szertartáson a szúrákat recitálta [énekelve előadta]. Másrészt rájött, hogy a gazdag és befolyásos emberek szeretik és támogatják azokat az egyszerűeket, akik érdekes

történeteket tudnak előadni, lehetőleg humorosan. Meggyőzőbbnek hatott, ha a másoktól hallottakat úgy adta elő, mintha saját szemével látta volna, vagy részese lett volna.

Füilentéseit néha nem nehéz észrevennünk, hiszen mi visszakéreshetjük a részleteket, amiket ő másoknak, máshol, eltérő módon mesélt. Elég odafigyelni a számokra, nevekre, foglalkozásokra. Ő [és csak ő!] jegyezte fel a szultán belső szerveinek az eltávolítását, és eltemetését a trónszék alá. Azt írja, hogy ő *apjától*, Dervis Aga Zizi fő aranyművestől hallotta, aki 48 évig volt Szulejmán bizalmi embere, és ott volt a halálánál; ezért *az ő tanúságtétele igaz*. Számoljunk utána, mennyire lehet az. Mivel Szulejmán 1566-ban halt meg, a 48 évnyi bizalmi viszony 1518-ban kezdődött. Tegyük fel, hogy az aranyműves akkor 18 éves volt, azaz 1500-ban született. Mivel Evlija 1611-ben született, az következne, hogy apja legalább 110 éves volt, amikor nemzette, és 125 éves, amikor a szultánról mesélt. Másutt azt írja, hogy apja magas kort ért meg, 1648-ban halt meg, 117 évesen. A számok sehogyan sem egyeznek. Mert az utóbbi állításból az apja születési éve 1531, és akkor sem jönne ki a Szulejmánnal való 48 év bizalmi viszony, ha már pályában kezdte.

Általában szívesen hivatkozik arra, hogy idős emberekkel beszélgetve gyűjtött össze történeteket. Mivel mesél, nem vethetjük a szemére, hogy pl. Kuzu Ali Aga egyszer úgy jelenik meg, mint Szulejmán szultán kardjának hordozója, máskor, mint aki a kengyelét tartotta. Evlija két állítását viszont nem lehet elhinni vele kapcsolatban. Az egyik, hogy a szultánnak ez a derék szolgája „bábszínházat” játszott volna ura holttestével. A mese szerint ő bújt a sátor elé kiültetett halott szultán mögé, és integetett annak (hullamerev?) kezével. A másik, hogy Kuzu Ali Aga 148 éves volt, mikor az életéről mesélt Evlijának.

Bárhogy értelmezzük, bárhogy szépitjük,
Evlija tanúságtétele a szultán halálának részleteiről erőteljesen megkérdőjelezhető.

Evlija Cselebi valószínűleg megbízható olyan részletek leírásában, ahol a közelben volt – például Új-Zrinyivár török ostrománál, ami után leírta, hogy a vár udvarán egy kút fedelére erősítve megtalálták az aranyozott zászlót, amelyet 1664 januárjában a magyarok „*arról a Türbe-erődítményről loptak el, ahol Szulejmán khán belső részei vannak eltemetve. A nagyvezír a zászlót levétevén újra a Türbére küldötte, s a mohácsi béget és pécsi béget megbízta a dicső Türbének és erődítményének a kijavításával.*” De a türbéről feljegyzett látogatásánál ismét tetten érhető, hogy füilentett. A leírás részletei arra a türbére illenek, amelynek alaprajzát Esterházy Pál hagyta ránk, és amelyet 1664 januárjában leromboltak. Evlija azt meséli, hogy 1664 nyarán járt a türbénél, ahol vidám élet folyt, Sziget várából mindenki oda járt mulatni. Nos, ha a saját leírása szerint

ő Fazil Ahmed pasa seregével járt, akkor valójában erőltetett menetben elvonultak Sziget mellett, Kanizsa török várának felmentésére sietve, mert annak eleste inkább órák, mint napok kérdése volt *akkor*. A türbe kijavítását, vagy inkább új türbe építését el sem kezdhették. 1664 januárjában Zrínyiék felégették Pécsét és egész Baranyát, Tolna és Somogy egy részét, az embereket elűzték. Nagy éhínség, a kanizsai törököknek végveszély volt. Kizárt, hogy a szigeti törökök eközben bulizni jártak, és perverz módon, éppen a „hitetlen disznók” által meggyalázott türbe romjainhoz.

Evlíja Cselebi, a *Kegyves Mester* írásaival az a baj, mint a legendákkal. Az esemény valós, de a téridő, a személy azonosíthatatlan, vagy kifejezetten megtevéstől. A történeteinek élvezhetőnek kellett lenni, nem objektívnak. Emiatt **írásai a türbéhez vezető útvonal tervezéshez nem használhatók**, legfeljebb csak utólagos megerősítésként. Írásaival számos kutató foglalkozik ma is. Egyikük úgy jellemzi az *Útleírásokat*, hogy **Evlíja**, évszázaddal megelőzve másokat, **feltalálta a történelmi novella** műfaját. Jókai magas szinten művelte az említett műfajt. A „*Köszívű ember fia*” szintén tartalmaz valós elemeket [van, aki azonosítani tudja a szereplőket], de senki nem kezdene az isaszegi csatátér feltárásába a regény alapján. Hasonló gátlás Evlíja novelláival szemben nincs.

Ibrahim Pecsevi száz évvel Sziget ostroma után írta a feljegyzéseit. Írásai körülbelül annyira használhatók, mint Evlíja Cselebié. Ő igyekezett történetíró lenni, és gyakran idéz az európai históriákból. Érdekes információelméleti tanulmány témája lehetne, hogy Istvánffy mondanivalója latinról törökre áttéve és magyarra visszatéve mit változik, de a türbe nyomát keresve Ibrahim Pecsevi inkább befelé visz bennünket az ingoványba, mint kifelé belőle.

Az emléksír emléképilete a Török Magyar Barátság Parkjában

Németh Béla: akinél nem tudjuk elválasztani a történelmi tényt a mesélő képzeletétől

Pontosabb volna úgy fogalmaznom, hogy *akinél nem tudjuk szétválasztani a levéltári forrást és a szubjektív véleményt*. Jóllehet, Németh Béla kevesebb van, mint Kovács János, nem ajánlott pusztán a névvel tesztelni a Google teljesítmőképességét. Azonban ha kiegészítjük a 'Szigetvár' vagy 'Biedermann' szavakkal, gyorsan egyetlen témához, egy könyvhöz érkezünk: *Szigetvár története*.

A száztíz éves könyv száztíz éve írt ismertetése szerint „*Szigetvárnak, a magyar történelem egyik dicsőségtől övezett eseménye színhelyének történetét nagy terjedelmű, tartalmas munkában megírta Németh Béla. A négyszáz nagy oldalra terjedő vaskos könyv létesülését báró Biedermann Rezső szigetvári nagybirtokos áldozatkészségének köszönheti, a ki a mű megírásának és kiadásának nem csekély költségeit fedezte s gondoskodott arról, hogy szép kiállításban jelenhessen meg. Számos kép illusztrálja a könyvet, nyomdai kiállításának ízléses volta a pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság érdeme. Báró Biedermann, a kit a Szigetvár és környéke érdekében tanúsított áldozatkész bőkezűségeért polgártársai már régebben a város díszpolgárának választottak, intézkedett, hogy a munka ingyen küldessék szét a hazai középiskoláknak, vármegyéknek, tudósoknak, íróknak stb.*”

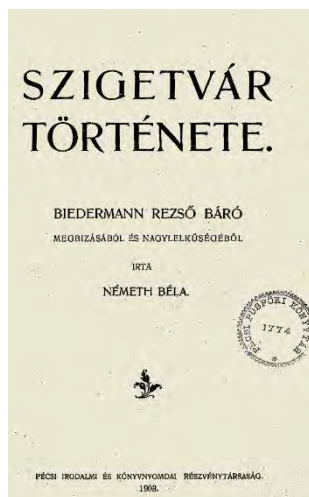
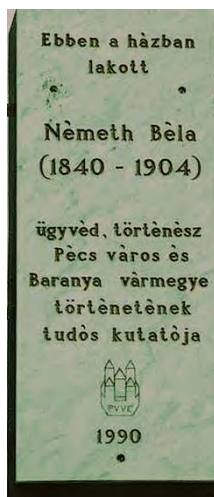
[huszadikszazad.hu]

[Németh Béla, ügyvéd, született 1840. szept. 25. Gödre-Szent-Mártonban (Baranya m.), hol atyja kamarai számtartó volt. Középiskoláit Pécsen, a jogot Pozsonyban végezte. Mint ügyvéd Pécsen telepedett le, hol jelenleg is működik. A pécsi «dal-koszorú» elnöke. Zenei s történelmi cikkei különféle lapokban jelentek meg.

Munkái:

1. *Az orgonajáték gyakorlati tankönyve*. Pécs, 1889.
2. *Geschichte der Grossgemeinde Németh-Boly*. Pécs, 1890.
3. *Történeti adatok Baranya multjából*. Pécs, 1897. (Különnyomat).
4. *Szigetvár története*. Pécs, 1903.
5. *A pécsi dominikanus ház története*. Pécs, 1903.
- (6.) *Várad Ferencz*, Baranya multja és jelenje. Pécs, 1896. cz. monographiában 33 ívre terjedő munkát ő írta, mely különnyomatban is megjelent.

Szinyei József: Magyar Írók Élete és Munkássága [2014-ig ez a legbővebb életmű-rajz]

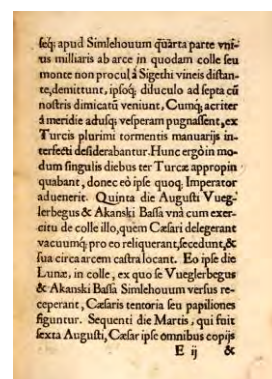
Németh Béla emléktáblája Pécsen a Ferencesek utcájában. A kép egy német weboldalról vehető le. A megjegyzések rovatban joggal teszi fel egy derék germán hozzászóló a kérdést, hogy vajon miért kellett 150 évet várni a tábla elhelyezésével.

Németh Béla Szigetvár története 1903-ban jelent meg. Óriási adathalmaz, elképesztő levéltári kutatási erőfeszítés tükröződik benne. Tegyük hozzá, hogy akkor nem voltak egységes levéltárak, utaznia kellett a szanaszét levő forrásokhoz; pl. a Kriegsarchiv Bécsben, Batthyány-levéltár Körmenten, Esterházy-levéltár Kismartonban (*Eisenstadt*), az Andrássy-levéltár Homonnán (*Humenne*, a mai szlovák-ukrán határnál). A levéltárak állapota nem mérhető a maihoz. Markó Árpád hadtörténész, amikor 1937-ben Zrínyi-leveleket kutatott, ezt írta: *A bécsi Hof- und Staatsarchiv-ban személyesen volt alkalmam meggyőződni arról, hogy a Zrínyi korával foglalkozó, magyar-török vonatkozású iratok ... rendezetlen – tehát ez idő szerint használhatatlan – állapotban vannak.* Némethnek jól kellett olvasnia a kézzel, „kancelária nyelveken” írt [latin vagy gótbetűs német] dokumentumokat. Ezzel együtt „naprakész” módon követte az újdonságokat. Esterházy Pál *Mars Hungaricus* kéziratát 1895-ben fedezte fel Bubics Zsigmond, és Németh hosszú részeket vesz át az eredeti kéziratból, de azokat megjelölés nélkül beleszővi a saját elbeszélésébe [akkor vesszük észre, ha mindkettőt olvastuk]. Bár a tudós felkészültségével és szorgalmával dolgozott, az anyagból egy népszerűsítő, inkább szépirodalmi könyvet alkotott. Amit nem vetünk a szemére, mert ez volt a kor kulturális követelménye. Németh Béla szövegében nincs feltételes mód, nincs latolgatás, csak kijelentés, közlés – akár csak a mesében, útleírásban. Ettől kerül azonos megítélésre Evlija Cselebevél. A hatalmas erőfeszítést tükröző monográfia, nekünk az *útvonaltervezés szempontjából* éppen olyan *használhatatlan*, mint az udvari szórakoztatásból élő Kegyes Mesteré. Viszont ahogyan araszol előre a türbe-kutatás, időről időre elő kell venni Németh Béla könyvét, mert az újabb adatok értelmezéséhez gyakran találunk benne támpontokat.

Szövegkritikai elemzésnek alávetett művek:

1. Ferenac Črnko horvát szemtanú: *a szultán sátorhelyéről* (Samuel Budina latin átírásában)

Időrendben első a szultán *sátorának a helye*. Három forrás ugyanarra a helyre mutat, elsőként *Csrenkő Ferenc* [*Ferenac Črnko*] írásával foglalkozunk. Ő és *Geréczy B(?)* [*a latin szövegben Battolus, a Szigeti Veszedelemben Berta(lan)*] a belső toronyban szolgáló négy-öt ember egyike, aki túlélte az ostromot. A két fiú a latin szöveg szerint *cubicularis*, magyar fordításokban *kamarás*, a horvátban *tajnik i komornik*. A *kamara* akkor a lakó- vagy hálószobát jelentette, és a *kamarás* személyi szolgálatokat végzett. A *tajnik* = *titkár*, a *komornik* = *komornyik*; utóbbit átvettük a szlávoktól. Bár a janicsároknak nagy volt a düh, hogy minden fegyverest megöljenek a végső harcban, győzött a józan üzleti ész: a fegyvertelen fiúkért tekintélyes váltságdíjat kaphatnak. [Kaptak is, Zrínyi György a lehető leghamarabb kiváltotta őket.] Csrenkő rögtön a kiváltása után leírta az ostrom történetét horvát nyelven, amely Budina Sámuel latin átírásában 1568-ban (már másfél évvel az ostrom után!) nyomtatott könyvként megjelent. *Az irodalomtörténet és a történettudomány többnyire Budina néven hivatkozik a műre*. Egy latin nyelvű eredeti példányt müncheni könyvtár őriz, amit beszkeneltek és letölthető. Bármilyen furcsa, magyar nyelven gyakorlatilag beszerezhetetlen. A Szigetvári Várbarátok Köre kiadta 1978-ban (!); megérné egyet becserkészni, és a neten közkinccsé tenni.

Budina könyvének címlapja, és az alább idézett oldal

Budina könyvében van egy mondat a szultán sátorának helyéről:

a császár sátora és pavilonjai a vártól negyed mérföldre a Sémlek domb vagy hegy mögött a szigeti szőlőktől nem messze álltak

[... *apud Simlehouum quarta parte unius milliaris ab arce in quodam colle seu monte non procul a Sigethi vineis distante ... Caesaris tentoria seu papiliones figuntur...*]

A mérföld átszámítása minden esetben egyedi. Lehetőleg a tanulmányozott műben kell találnunk olyan távolságadatot, amit mai térképen azonosíthatunk. Szerencsénkre, a könyv más helyén olvasható, hogy Szentlőrinc Szigettől egy mérföld, ami 16 km. Ezzel a keresett távolságra 4-4.5 km adódik. A megjelölt hely kissé messzebb, 5-5.5 km távolságra esik. Ne feledjük el, hogy Csrenkót, miközben égett mögötte a vár, és rabszíjon hajszolták-vonszolták kihallgatásra a nagyvezérhez, valószínűleg az a kérdés foglalkoztatta, hogy végül vajon karóba húzzák-e, vagy kegyesen csak a fejét veszik – a távolságbecslése ehhez képest nagyon jó.

2. Istvánffy Miklós kancellár és történetíró: sátorról, temetésről, épületről

Istvánffynak is olyan az utóélete, mint az Erdődyeknek, Zrínyieknek: magyarok és horvátok egyaránt a sajátjuknak tekintik. A kép 1600 körül készült, és a zágrábi egyetemé (Iva Mandusic).

Istvánffy 1538-ban született Kisasszonyfán. Van ilyen nevű község Szigetvártól légvonalban kb. 16-18 km-re délkeletre. A 17. századi térképeken szerepel Kisasszonyfa, de többnyire Szigettől északkeletre. Istvánffy három éves volt, amikor a török megszállta Budát, és a középső országrészt. A család túlélte a török portyákat, de elvesztette a Drávától északra fekvő birtokait. Ráadásul az apa török fogásba esett, ahonnét tetemes váltságj megfizetése után szabadult. Számukra a török elleni harc egyben a birtokaik, a nemesi életforma visszaszerzését is jelentette. Baranya török megszállása utána a fiatal Istvánffy számára nem sok lehetőség maradt: (1) beállni katonának, és jó eséllyel elesni egy csatában, mint bátyja, Pál; (2) katolikus egyházi szolgálatba lépni; (3) találni egy pártfogó főurat. Apja egy biztonságosan távoli helyet választott, 11 éves korában Istvánffy már Oláh Miklós egri érsek apródja volt. Oláh a felserdült fiút Bolognába és Padovába küldte

tanulni, hogy onnan hazatérve titkárként alkalmazza. Így is volt, 1562-től 1568-ig, Oláh haláláig. Közben volt két év, amikor a szigeti várban szolgált. Ez volt ésszerű: tizenhat évesen tollforgatásra, huszonnégy évesen kardforgatásra lehetett jobban kiképezni, mint fordított sorrendben.

Oláh halála után az udvari kancelláriára került, és diplomáciai küldetéseken vett részt változó sikerrel. Pályáján folyamatosan emelkedett, volt országbíró. 1608-ban pályázott a legmagasabb magyar közjogi tisztségre is, szeretett volna nádor lenni. Azonban a rendek Illésházy Istvánt választották meg. Talán a kudarc szerepet játszott abban, hogy 1608 novemberében Istvánffyt megütötte a guta, a jobb keze reszketése miatt nem tudta befejezni a történelmi összefoglalójának írását. A gutaütés hátterében gyanakodhatunk a súlyos feszültségre Istvánffy és Illésházy között. Istvánffy elvakultan hűséges embere a Habsburgoknak, szélsőségesen protestánsellenes. Mint legfőbb bíró, kiszolgált a királyt a protestáns Illésházyval szemben 1603-ban indított koncepciós, felségsértési perben. Mentségére szóljon, a történetet szépítés nélkül leírta. Arra hivatkozott, hogy halálos fenyegetés hatására engedett a jogtipró királyi parancsnak. [Mosolyoghatunk, hogy ez a sok hájjal megkent jogász és diplomata úgy viselkedett, mint egy általános iskolás diák, aki nem írta meg a leckét. Elment az éppen Brűnnben (Brno) tartózkodó királyhoz, és sajnálattal jelentette, hogy nem tudja az ítéletet hitelesíteni, mert az országbírói pecsétét Pozsonyban hagyta. Makogott valamit a magyar törvények értelmezéséről, hogy tilos a pecsétet a Magyar Királyság határain túl vinni. A török Portán egy ilyen csínyért nem fenyegették volna, hanem azonnal a fejét veszik.]

A köztéri szobrok általános problémája, hogy ki vannak téve a városi galambok művészetkritikájának...

A történészek előszeretettel vitatkoznak, ennek megfelelően vita tárgya, hogy Istvánffy mikor és miért kezdte írni a *Históriát*. Valószínűnek tűnik, hogy hosszan készült rá, de a végső lökést Pázmány Péter egyik levele adta meg 1606-ban. Mivel 1608

novemberétől nem tudott írni, a mérleg: 800 nyomtatott, legalább 2500 kézzel írt oldal, kevesebb, mint három év alatt – kemény munka! Első kiadása 1622-ben jelent meg Pázmány Péter gondozásában. A könyvtörténészek szerint ebben a kiadásban a legkevesebb a hiba. A latin nyelvű munka a magyar irodalomra nem volt hatással. Az irodalomkutató Kerékyártó Árpád 1892-ben nagyon alaposan ízekre szedte Istvánffy könyvét. Elemzésében egyensúlyban van a kritika és elismerés. „*Istvánffy sok gondot fordított az események helyeinek meghatározására, és művének ilyenmű elemei nem igen esnek kifogás alá, kivéve a helynevek elferdítését...*” – írta. [Ami a magyar nevek latinizációját jelentette.] Cikkében később bemutatta, hogy az időpontokra nem áll fenn a helyekre jellemző precizitás, a források megjelölésében hanyag, mai fogalmak szerint a plágium bűnébe is beleesett néha. [Jegyezzük meg, hogy nem ő volt az egyedüli, a plágium fogalma akkor még nem létezett.] Számunkra az fontos, hogy Istvánffy Szigetvár környékét apró részletekig ismerte, és ismerte a várbeliek többségét: bátyja, Pál a városban lakott, a vár védelmében esett el 1566-ban. Mint a magyar kancellária vezetője, „hivatalból” hozzáfért minden közigazgatási, katonai, diplomáciai jelentéshez; a számtalan nevet nem emlékezetből idézte. Adatait általában, és a *Szigetre vonatkozó adatait pedig különlegesen hitelesnek tekinthetjük*.

A História öt latin (1622, 1684, 1685, 1724, 1758), valamint két és fél magyar kiadást ért meg (1867, 2001, és 1962-ben egy válogatás). Amikor foglalkozni kezdtem a témával 2013-ban, még csak az 1684-ben nyomtatott latin nyelvű kiadása volt letölthető egy drezdai könyvtár honlapjáról. 2014 végére már az összes latin nyelvű kiadás elérhető a müncheni Bajor Állami Könyvtár honlapján [ahonét Budina könyve is letölthető]. Az 1867-es magyar fordításnak csak az első kötetét tudták a bajorok beszkennelelni. Utánanéztam a neten: a második kötet a hódmezővásárhelyi könyvtárban van meg; reménykedünk, hogy tíz év múlva az is felkerülhet a netre....

Az 1622-es kiadás egyhasábos; a 23. fejezet szól a szigeti ostromról

Istvánffy bonyolult latin nyelven írt, talán Tacitus-hoz és Lucretius-hoz mérhető a fordítás nehézsége. A könyv 23. fejezete, a szigeti ostrom leírása, magyarul elolvasható Benits Péter közlésében a neten, Tállyay Pál 17. századi fordításában. A Balassi Kiadó három kötetben kiadta a teljes Tállyay fordítást 2001-2010 között. Nagy, de értelmetlen erőfeszítés volt egy 1300 oldalas, olvashatatlan, újkori nyelvemlékbe rengeteg pénzt és energiát ölni. 1962-ben jelent meg egy válogatás Istvánffy Históriaijából, elegáns formában, ámde kis példányszámban, Juhász László fordításában. Juhász fordítása sokkal használhatóbb, sőt, élvezhetőbb, mint Tállyayé.

Az 1685-ös kiadás nagyalakú és kéthasábos

A neten tallózva megtudhatjuk, hogy 2005 óta dolgoznak egy kritikai kiadás előkészítésén. Egy kritikai kiadás biztosan ráfizetéses vállalkozás. Hogy lesz-e belőle könyv, az kulturpolitikai döntés.

Csak az első, 1622-es kiadás végén van egy térkép

Térjünk vissza Szulejmán sátorhelyének kérdéséhez:

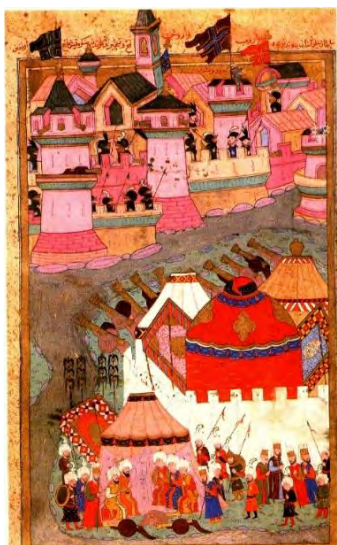
copiarum, quæ ad centum millia equitum, præter Ianiceros & Alapos pedites constitutere ferebantur, propius Sighetum aduentavit, eiusque tentoria amplissima & spaciosissima viridis coloris, ad Siburum, (villæ est nomen in prædium conuerz) inter vineta & Semlecum oblongum collem, extra tormentorum iactum extensa sunt: ita ut collis obiectu ex arce confici non possent. cætera multitudo per colles & iuga, longo ordine confedit. Eius aduentu machinæ

Szolimán ... Sziget közelébe érkezett, s zöld színű hatalmas és terjedelmes sátrát Zsibótnál, a szőlőhegyek és a hosszúkás Semlék domb között, az ágyúk lőtávolán kívül, feszítették ki, úgyhogy azt a közből lévő dombtól nem lehetett a várból látni. [Juhász László fordítása]

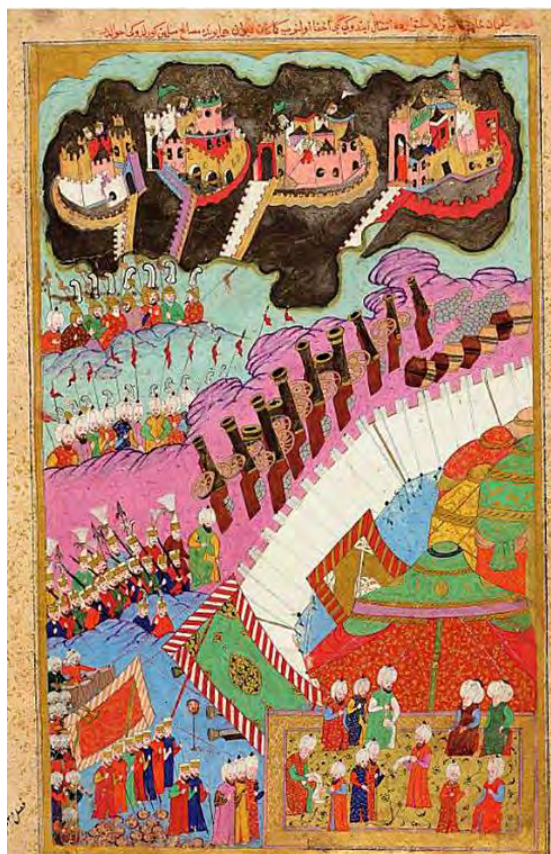
A szultáni sátor színe, és a történetíró megbízhatósága

A képzeletünket mai, 20-21. századi tapasztalataink „természetesen” formálták úgy, hogy közben észre sem vettük. Ha képzeletben rekonstruálni akarunk 400-500 évvel korábbi történéseket, akkor tudatosan és mesterségesen át kell formálnunk az elképzeléseinket. Mai kempingezők tapasztalatával könnyedén átsiklunk Istvánffy-nak azon az apró közlésén, hogy a szultánnak *zöld színű, hatalmas és terjedelmes* sátra volt. Az természetes, hogy a sátor nagy volt, mint egy mai vándorcirkusz sátora, amit sokkal helyesebb sátorpalotának nevezni. A színe meg lehetett akármilyen, hiszen egy mai kemping ugyancsak tarkabarka. Azonban megakadunk, ha tudjuk, hogy az ottomán korban a *hadvezér sátora* – ha a szultán vezette a hadjáratot, értelemszerűen az *övé* – *piros színű* volt. Lehet, hogy Istvánffy tévedett? Mert semmi gondunk nem lenne, ha nem rendelt volna színt a sátorhoz. De ha már megtette, és tévedett, akkor az alaposan gyengítheti a megbízhatóságáról kialakított véleményünket. Gyárthatunk ésszerű magyarázatokat, amikkel, persze, az a bökkenő, hogy a mai észjárás szerint „ésszerű”. Ilyen lehet, hogy tudjuk: a korábban világfi módra viselkedő szultán, aki szerelmes verseket és dalokat írt, a kedvenc felesége, Hürrem halála után nagyon megváltozott. Kerülte a pompát, és Mohamed prófétát utánozva, díztelen zöld köpenyben járt, egyszerű cserépedényekből étkezett. Íme, a logikus magyarázat: a zöld szín Mohamed próféta színe, ezért változott a szultáni sátor is zöldre. Istvánffy leírásának megerősítését azonban máshol találjuk meg. *Feridun bej*, Szokollu Mehmed nagyvezér titkára, aki elkísérte urát a szigeti hadjáratba, utóbb írt egy „beszámolót” II. Szelim szultán számára – amivel később foglalkozunk.

A könyvhöz képek, miniatúrák tartoznak, az ottomán kor jellegzetes, nekünk szokatlan stílusában.

Bécs ostroma 1529-ben, piros a szultáni sátor.

A miniatúra Sziget ostromát mutatja. A szultánnak az a sátora, amelyben a divánt (tanácskozást) tartották, zöld tetővel van fedve. Ugyancsak zöld a mellette lévő (lakó?) sátor, és a szögletes „napernyő”.

Megnyugodhatunk: Istvánffy ebben az apró részletben is pontos volt!

Az ágyúk mindkét festményen díszítőelemek, amiről később még írok. A másik díszítőelemből, a karóra tűzött fejből itt egy van, ellentétben a bécsi képpel.

Istvánffy a temetésről, egy templomról – és a szövegközlők hanyagságai

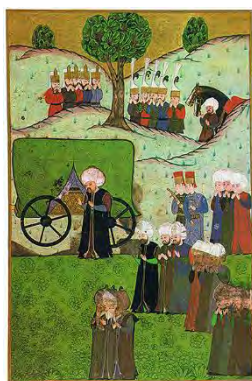
Istvánffy a 800 oldalas [1684-es kiadású] könyvben 16 oldalon, a teljes 23. fejezetben foglalkozik a szigeti ostrommal. Ennek számottevő részét teszi ki a Zrínyinek tulajdonított barokk szónoklat, amit, lényegtelen változtatásoktól eltekintve, már Budina leírt. [Ismételten megjegyzem, hogy akkor a másolás volt a bevett szokás. Mert a hír továbbítása volt a fontos, nem a szerző vagy közreadó személyének kiemelése; az ügyvédek még nem jöttek rá, hogy szerzői jog biztosítása címen elsősorban ők húzhatnak hasznot.]

A fejezet végén találunk egy utalást, amit sokan a türbère vonatkoztatnak, bár kevésbé valószínű.

Szokollu nagyvezér (akit Istvánffy Mehemet néven emleget) a haddal visszaindult, azonban

„nem sokkal korábban, különleges pompával eltemette Szulejmán belső szerveit azon a helyen, ahol meghalt, Zsibót falunál; és alapítványt hozott létre, amelyből ott templom épült...”

A körmondat többféle értelmezésére van lehetőségünk. Ugyanis egymásra csúszik négy esemény, amelyeket Istvánffy összekombinál, amikor három évtized távlatából visszatekint. Az egyik eseménypár a szultán belső szerveinek szigorúan titkolt eltemetése, valamint a negyven nappal később nagy pompával megrendezett katonai díszszemle, ami a sereg hazaindulását megelőzte. A katonai szemlére szükség volt, hogy a hadak legalább félig rendezetten induljanak útnak. [Az európai leírások szerint a török sereg nem volt jellemző az alakulatokban, oszlopokban vonulás.] Temetésről szó sem lehetett. A temetés Istvánffy utólagos spekulációja, illetve összemosása, hiszen a katonák a szultán haláláról sem tudtak. Ők azt látták, hogy Szulejmán a kocsijában utazik, és Szokollu időnként odalovagolt hozzá beszélgetni.

A másik fogalompáros a templom és az alapítvány. Sajnos nem tudjuk, Istvánffy mit érthetett a templom szón. Az ókorban a *templum* egy természetes magaslatot jelentett, amelynek tetejéről pogány papok (*augurok*) kémlelték a látóhatárt. Az könnyen érthető, hogy a szó később a mesterséges katonai megfigyelő magaslatokat is jelentette. A keresztyénné lett római birodalomban, a sötét középkor kezdetén, a keresztyén sírkápolnákat *templum*-nak nevezték. A reneszánsz és barokk latinban a templum a mai templommal azonos. Nyelvtanilag egyformán jó fordítások: (1) Szokollu katonai megfigyelő pontot építtetett, (2) türbét építtetett, (3) dzsámit építtetett. Istvánffy joggal nem tartotta fontosnak részletezni, hiszen a gyűlölt *templum* állt, amikor ő a krónikát írta. Az írónak és az olvasónak akkor egyértelmű volt, csak az utókornak nem az. Az alapítvány miatt kizárhatjuk az őrtornyot, ami egyébként is a szigeti bég dolga lett volna. De könnyen kizárhatjuk a türbét is. Hiszen a sereg nem tudott a szultán haláláról. Ahogyan nem lehetett intézkedni temetésről, ugyanúgy nem lehetett türbéről sem 1566 októberében. Az egyedül logikus értelmezés Szokollu dzsámija

marad! Azt, hogy a türbéli szőlőhegyen volt dzsámi minarettel együtt, biztosan tudjuk a törökök 1689-es kivonulását követő kincstári összeírásokból, az urbáriumokból:

Turbekh 3/4 mérföldnyire Szigettől egy hegyen. 80 telek volt itt, melyet nemesek laktak, akik elmenekültek. Nem adóztak, nem robotoltak. „hat ein schön gemauerte Kirchen mit einer hohen thurm” [van egy szépen falazott templom egy magas toronnyal] romos, és most raktárnak használják...

A történet valószínű vége, hogy az összeírásban szereplő romos kincstári templom kövei a várba vándoroltak. Szigetvár környéke szegény volt építőköben. A környékbeli falvak lakói ma is úgy mesélik, hogy a középkori templomukat a törökök bontották el 1566-ban, mert kellett nekik a kő a várhoz. A történészek ugyanezt ellentétes előjellel adják elő: a középkori és hódoltság kori épületeket a németek bontották el, mert kellett nekik a kő a vár átépítéséhez. [A két történet nem zárja ki egymást: mindkét megszálló építőkövet gyűjtött.] Viszont azt nem tudhatjuk határozottan, hogy az 1692-es „*Kirche mit thurm*” azonos volt-e Istvánffy száz évvel korábban írt „*templumával*”.

Hancz Erika 2014-es cikkében (*Nagy Szulejmán szultán Szigetvár környéki sátorhelye...*) röviden foglalkozik a dzsámi + türbe + alapítvány háromszöggel török források alapján. Végkövetkeztetése az, hogy a török források alapján a helyzet nem egyértelmű, de ő azt tartja valószínűnek, hogy **Szokollu Mehmed dzsámija előbb elkészült, mint a türbe, és a türbe vagy máshol volt, vagy beleépült a dzsámiba.** Ez a feltételezés a dupla vagy semmi játékokra emlékeztet: ha az egyik meglesz, akkor a másik is, vagy nem lesz meg egyik sem. Könnyen segíthetünk Hancz Erikának a dilemmában: kizárt, hogy egy padisah türbéje beleépüljön egy alattvaló épületébe. Különösen akkor, ha a türbét – miként Nicolas Vatin francia turkológus feltételezi – már III. Murád építtette, aki szinte üldözni kezdte a túlzottan befolyásos Szokollu családot.

A *templum* végleg eltűnik Istvánffy *Históriájából*. A türbe témája közvetve még egyszer visszajön a 29. fejezetben, 1595 eseményei kapcsán. Nem teszi egyszerűbbé a kutatást, hogy nincs szó sátorról, templomról, türbéről, csak „a helyről” Zsibót mellett, Szigeten túl.

Tévedés? Hanyagság? Hamisítás?

Elnézést kérek az Olvasótól, most elkerülhetetlen lesz a latin szavak idézése. Egy elferdített idézet nagy keveredést okozott az értelmezésben, amivel kissé hosszabban kell foglalkoznunk. Kezembe került egy kivonat „*A magyarországi török kincstári defterek*” első kötetéből; fordította Lászlófalvi Velics Antal, sajtó alá rendezte Kammerer Ernő, megjelent 1886-ban. [Régi könyv, ezért sokan idézik.]

A kivonat felsorolja „a Szulejmán-féle szent sírkápolna (turbe serif)” személyzetét és napi ellátásuk költségét. Lábjegyzetben van egy magyarázat a helyismerettel nem rendelkező olvasó kedvéért: „Szigetvártól északra, kis félórnyira fekszik a hajdani Zsibóth, ma Turbéknak nevezett azon hely, hol, szőlők között azon 'turbe serif' állott, melyben nagy Szulejmán császár testének Magyarországon maradt részei porlanak. Ezen vidék pontos ismerője, Istvánffy is ír a helyről, műve XXIX-ik könyvében (1758. évi kiadás 409. l.) Zrínyi [György] és Herberstein Esztergom bevétele után ugyanis, egész Pécsig portyáztán, visszatérőben locum 'ille penes Sibotum oppidum, ultra Sighetum situm quem Turbitum turcae vocant in quo viscere Solimani in delubro Talismanorum (így talán Calendarorum?) sacerdotum condita sunt, igne et ferro funditus' excinderunt...”

[Magyarul: azt a helyet, amely Zsibót mezőváros mellett, Szigeten túl van, és a törökök Turbéknak neveznek, ahol a talizmánok papjainak szentélyében Szulejmán belső szervei vannak elhelyezve, tűzzel és vassal az alapokig lerombolták.]

Azt gondoltam, hogy a latin szöveget és az oldalszámra pontos forrásmegjelölést a meggyőzőbb, hitelesebb volta miatt tették bele a szerzők. A szöveg a Velics és Kammerer párostól idézett formában egyértelmű: a törökök építettek egy türbét, amit 1595-ben Zrínyi György, a szigeti várkapitány fia, felégetett és földig rombolt. Ez lett a vége az első türbének, amit tehát hiába keresnénk. Gyanús lett a lábjegyzet, mert az látszott belőle, hogy Velics vagy Kammerer nem mélyedt bele Istvánffy könyvébe. Ugyanis a *talismanorum* szót a „calendarorum”-mal helyettesíteni, értelmetlenné teszi a latin mondatot, és Istvánffy több helyen, következetesen alkalmazza a „talizmánok papjai” kifejezést a dervisekre.

Később, amikor letölthettem a netről Istvánffy művének 1684-es kiadását, kikerestem az idézett szakaszt. Leesett az állam, mert a Velics-Kammerer lábjegyzet annyi ferdítést tartalmaz, hogy mai pártszóvivők is elsápadhatnak az irigységtől. A megelőző bekezdésből kiderül, hogy Esztergomot még nem vették be a császáriak, hogy Zrínyi és Herberstein nem portyázott Pécsig, csak, mint tervről beszélt róla. Ennek megfelelően a türbe lerombolása nem történt meg, nem múlt idejű az igealak, hanem a tervnek volt a része, hogy **le kell rombolni** [lerombolandó]. Arra gondoltam, hogy lám-lám, milyen sajtóhibákat hozhat be egy áttördelés, egy új kiadás. Azt pedig, hogy lerombolták-e vagy nem, nem lehet eldönteni újabb forrás nélkül. Csaknem egy évvel később fedeztem fel, hogy addigra az internetre felkerült az 1758-as kiadás, sőt, mind az öt latin nyelvű kiadás. Első dolgom volt felkeresni a 409. oldalt – és nem akartam hinni a szememnek: az 1684-es, az 1724-es és az 1758-as kiadásban egyetlen betű eltérés sincs, és mind a háromban a **le kell rombolni** (excindendus) szó olvasható!

ideoque nemine, qui refisteret, obvio, proclivia omnia furura differbat. Qui-
buldam ad maiorem terrorem circumferendum videbatur, locus ille penes Sibotum
oppidum, ultra Sighetum situs, quem Turbitum Turcae vocant, in quo
viscera Sulimani in delubro Talismanorum sacerdotum condita sunt, igne &
ferro funditus excindendus. Sed vixit sententia Zriniani Comitis, vt Rei-

Az inkriminált részt követő sorokból kiderül, hogy a türbe megtámadására aligha került sor. Zrínyi György a stratégiaileg fontosabb cél miatt lemondott a vonzó pécsi hadisarcról, és a családi bosszúállás körébe tartozó türbe-rombolásról. Akkor foglalták vissza Babócsát [öt évre] a töröktől, és első számú feladatának tekintette Babócsa helyreállítását. Nagy kár, hogy Istvánffy nem adott több teret az epizódnak. 1595-ben, 57 évesen, kardot kötött, hadba szállt. Abban az évben lehetségesnek látszott a Dráva-völgy, benne az Istvánffy-birtok, visszavétele. A történetíró kancellár éppen Babócsán volt azokban a napokban, Zrínyi György parancsnoksága alatt; szem- és fültanúja, sőt, alakítója az eseményeknek.

Bár a három eltérő időben nyomtatott forrásokról kiderült, hogy a latin szöveg azonos, a fordítások nem kissé, hanem nagyon zavaróan eltérnek.

Egyesek úgy vélték, hogy nagy rémületet kell kelteni; a Szigetváron túl fekvő Zsibót mezővárost, melyet a törökök Turbitnak hívnak, s ahol Szolimán belső szerveit őrzik a talizmán papok szentélyében, tűzzel és vassal fenekestül fel kell dúlni.

(Juhász László)

... a helyet, amely Szigeten túl, Zsibor városa mellett fekszik, és Turbitnak neveznek...

(Tállyay/Benits 17. századi átírása)

Bátorkodom hozzátenni, hogy aki a Zsibor [sic!] városa melletti Turbit helytől indulva akarja megtalálni a türbe helyét, az legjobban teszi, ha az Üveg-hegyeken túl, az Óperenciás tenger partján kezdi a keresést... Tudjuk, persze, hogy egy lektor munkája nehéz, és nem lehet tisztességesen megfizetni, de ennél a résznél fáradtan vagy nagyvonalúan behunyta a szemét.

A hanyagság soha nem hal ki...

Végül is, ma már mindegy, hogy Velics Antal vagy Kammerer Ernő változtatta-e meg a szöveget. Már az is közömbös, hogy aki tette, vajon miért tette. Tévedés? Hanyagság? Hamisítás? Engem rendszeren „megtáncoltatott” ez az epizód. Annyit megtanultam belőle, hogy ha a remény hal meg utoljára, akkor a türbe-kutatásban a kételkedés az utolsó előtti a kimúlási sorban. Minden közlést gyanakodva kell fogadni, és legfeljebb alapos ellenőrzés után lehet elfogadni. A legkisebb kétség esetében is vissza kell menni a megtalálható legrégebb forrásmunkához, és ezt az eljárást időről időre meg kell ismételni.

Mert a félrevezető hanyagság később is „beköszönt”. A PTE 2014-es „Szulejmán szultán emlékezete...” kötetében írta Hancz Erika, hogy „Istvánffy

megemlékezett arról, hogy egy mauzóleumot a régi Zsibótnál emeltek neki. (Istvánffy 2009 434.)”

A szigetvári türbe témakörében mauzóleumot emlegetni egyértelműen a türbére utal. Mivel határozottan emlékeztem, hogy Istvánffynál a mauzóleum szó nem fordul elő, visszakerestem a magyar fordítás 434. oldalát, és a latin eredetét. A Tállyay változat szerint: „*az Szulimán holttétét az tőle csináltatott konstancinápoli sírban eltemettesse*”. A latin eredeti: „*funusque Sulimani sepulchro Bizantii ab eo condito inferre decreuit*” (1622-es kiadás 493 old.)

Azaz nincs szó mauzóleumról, hanem sírról [latin: sepulchrum]. Nincs szó Zsibótról, hanem Konstancinápolról [latin: Bizantium]. Nincs szó építésről, hanem temetésről.

[A többi stimmel – mint ahogyan a legendákban szokás, de a fenti idézet egy tudományos dolgozatból származik.]

És a sornak nincs vége...

Az (eddig) utolsó pofon onnan jött, ahonnet legkevésbé várná az ember: a *Mars Hungaricus* kritikai kiadásából. A magyar szövegből kimaradt egy mondat, aminek a türbe-kutató számára nagy a jelentősége. Szerencsére a latin szövegben olvasható: „*Est autem locus hic a Sigeto dimidio tantum miliari dissitus*” Magyarul: „Az a hely pedig Szigettől fél mérföldre van.” *Iványi Emma*, a közreadó, nagyon alapos kutató volt, és pontos fordító, de itt egy pillanatra kihagyott.

Vegyük észre [mert egy jól használható, finom anomália!], hogy Esterházy Pál – akárcsak hetven évvel korábban Istvánffy – a *locus = hely* szót használja. Nem településről ír, hanem csak egy helyről! Esterházy után 25 évvel, Leandro Anguissola német nyelvű térképén ugyancsak a „*hely*” [Orth] szó szerepel.

A tréfától a követelményig

Mikor egyetemista korunkban a menzán bölcészek, jogászok, tétékások [TTK = Természettudományi Kar] együtt vacsoráztunk, nem egyszer csipkelődve tréfálkoztunk a „másik” szakjáról. Bár ez most hangnemében hasonló, a tartalmában nem tréfás. Tétékásnak megdöbbenő, hogy az írásos történelmi források, a „Dokumentumok” idézése pontatlan lehet. Ugyanis pontatlan adatból hamar lehet téves következtetésre jutni. Ha a bölcész kolléga elvárja a GPS-től, hogy különbséget tegyen Zsibót és Isztambul között, akkor ezt én is elvárom tőle a források ismertetésénél.

Bár a pontos idézés követelmény, a szövegértő olvasás megfontolandó ajánlás. Ha kiderül, hogy Evlija Cselebit az apja 110 évesen nemzette, ha Kuzu Ali 148 évesen mesélt az életéről, akkor érdemes gyanakodni, hogy komolyan vehető-e a tudósítás egésze? Vagy utánaszámolni, hány nap volt egy esztendő?

Amikor Hosszútóti halottat látott

Nem borzongató kísértettörténet következik, hanem visszaugrunk 1566-ba, amikor már kitudódott Szulejmán halála. Arra a halálra sokan vártak, és sokan megkönnyebbültek a hallatán. Hosszútóti György bizonyosan, mert egy isztambuli börtönben várta a remélt szabadulást. A Habsburgok adót fizettek a törököknek – nevezzük valódi nevén a dolgokat – a béke fejében. Aligha meglepő, ha ők is igyekeztek elszabotálni ezt a kellemetlen kötelezettséget. Az volt a jogszokás 1606-ig, a zsitvatoroki békekötésig, hogy az országok és birodalmak közötti egyességek érvényüket veszítették az uralkodók halálával. 1564-ben meghalt Ferdinánd császár, és utóda, Miksa, azonnal megpróbálta elszabotálni az adót. Mikor nyilvánvaló lett, hogy a háborút kockáztatja, Isztambulba küldte Hosszútóti György követet, két évi adó átadására. Csakhogy a törökök úgy számoltak, hogy két évi elmaradás plusz a tárgyévi adó. Biztos, ami biztos, Hosszútótit ott tartották túszként vagy zálogban, amíg megérkezik a harmadik részlet; és a lélektani nyomás kedvéért börtönbe zárták. De Szulejmán halálával érvényüket veszítették a korábbi egyességek, Hosszútóti mehetett haza. Ő Isztambullból indult, a szultán koporsóját szállító csapat Belgrádból. Hadrianopolisznál [Edirne] még utoljára találkoztak. Hosszútóti láthatott császári temetést két évvel korábban Bécsben „európai” módra, ezért megütközve vette tudomásul, hogy a szultán koporsóját alig négyszáz fős lovas egység vigyázta, és a koporsó éppen egy bolgár paraszt szekeren zötykölődött. De nem fogod elhinni, Kedves Olvasó, hogy min akadt ki legjobban: *a szultán koporsóját szállító parasztszeker elé fogott lovak nem voltak azonos színűek!* Azért vettem át Istvánffytól ezt a kis történetet, mert rávilágít, hogy mennyire korlátozott, mennyire reménytelen, hogy a 16-17. század gondolkodásába behelyezkedjünk. Még reménytelenebb, hogy az ottomán kor törökjeinek a gondolkodását megértsük [ha a kortárs magyarok sem értették].

Szabó Géza felvétele a szigetvári kutatási területről. A repülő a város felől, D-DNY irányból közelíti a Barátság Parkot. A kép felső harmadánál látszó sok kert és apró épület a csaknem négy kilométer hosszú Turbék-hegyet jelzi.

Szövegkritikai elemzésnek alávetett művek:

3. Ahmed Feridun bej, a nagyvezér cinkos titkára

Török szemtanúnk több akad, mint magyar. Négy-százötven év távolságból könnyen viccelődhetünk, hogy persze, hiszen ötvenszer több volt a török. Első *Feridun bej* – Szokollu nagyvezér titkára, bizalmi embere, aki valószínűleg nagyon kreatívan segített a főnökének a kényes helyzetek megoldásában. Abból következtethetünk erre, hogy a hadjárat után „előléptették” és átkerült a szultáni adminisztrációba. Úgy szokás mondani, hogy Feridun bej könyvet írt a hadjáratról. Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy jelentést, mert a „könyv” egyetlen példányban készült II. Szelim szultán számára. Címe: *Nüz-hetü-l-esrari-l ahbar der sefer-i Sigetvar – A szigetvári hadjárat titkainak kelleme (?)* [nem tudok törökül, de a francia címben kissé mást érzek, mint a nyelvújítási termék kellemben, inkább valami csiklandós *gyönyört*]. Az arab betűkkel rokon kéziratot *Nicolas Vatin* párizsi turkológus átírta mai török nyelvre, lefordította franciára, és bőségesen ellátta jegyzetekkel. Kiadták 2010-ben, az MTA beszerezte 2013-ban. Éppen csak belekóstoltam, mert a könyv 550 oldal és Budapesten az MTA székházában, helyben olvasható. Mintegy 35% török szöveg, 35% az előbbi francia fordítása, 30% a kommentárok és lábjegyzetek. Két témára kerestem rá a helyben olvasás szűkített lehetőségei között.

Az első a tábor helye – erről Feridun semmit sem ír. Szép, keleti cirkalmazású szövegét kis iróniával utánozva, körülbelül annyit, hogy ***a padisah sátora akkora volt, mint az ég kupolája, és melléje állították Szokollu Mehmed nagyvezér sátrát, majd köréjük a többi a rangjuk szerint.***

A második a halál és a holttest kezelése. Nem láttam egy sort sem a belső szervek kiszedéséről és arany ládikáról. Végül is, mindkettő érthető. Feridun megérkezett egy idegen országba, egy ostromló tábor közepébe, ahol már állt a padisah és a nagyvezér sátra, utóbbihoz csatolva Feridun lakrésze. Semmi oka nem volt, hogy a hely magyarok által használt nevét tudakolja, és II. Szelim szultán sem szorult rá, hogy Feriduntól ismerje meg a szultáni sátor jellegzetességeit. Ha a belső szervek eltávolítása a szultán szent testéből valóban megtörtént, azt aligha akarta dokumentálni, és legkevésbé az elhunyt fiának.

Dávid Géza professzor úr lefordított és közzétett egy hosszabb szövegrészt Feridun könyvéből, éppen arról, milyen trükkkel készítették el a koporsót, és hogyan vitték be a szultán sátorába feltűnés nélkül.

Vatin, természetesen, nem elégedett meg a könyv átírásával, franciára fordításával és a gondos komment-

tálással. Több tanulmányt írt a könyvvel kapcsolatban. Ezekből általánosságban kiderül, hogy a könyv célja elsősorban az, hogy meggyőzze Szelim szultánt arról, hogy Szulejmán szultán igazi *gázi*, az igaz hit vértanúja volt, akiért maga Mohamed prófeta tett csodákat. Csodának állítja be, hogy Szulejmán jelenlétében két hét alatt elkészült a híd a Dráva felett, amihez az építómesterek szerint több hónapra lett volna szükség. Mi, talán cinikusan, a prófeta csodája helyett inkább abban látjuk a siker okát, hogy Szulejmán elküldte ajándékba a pécsi bégnek az egyik sálját, amiből a bég azonnal megértette, hogy vagy készen lesz a híd, mire a szultán odaér, vagy az ajándék sállal fogják felakasztani a félkész korlátra a Dráva fölött. A szent csodakeresés utat nyit a misztikus spekulációknak. Így Szulejmán halálától a belgrádi bejelentésig eltelt 48 napot párhuzamba állítja az uralkodása 48 évével. [A 48-as szám muszlim holdévben számolva jön ki.]

Az (SZ)⁴ = 48nap egyenlet nehéz megoldása

Még hangsúlyozottabban szól a könyv arról, hogy milyen rendkívüli képességekkel megáldott ember Szokollu nagyvezér. Ebben valóban sok, a Szulejmán szultánnak tulajdonított csodáknál több igazság van. Szokollu nagyvezérnek azt a nehéz feladatot kellett megoldani, hogy nagyjából negyven napig tartsa a sereget Szigetnél úgy, hogy az ne szerezzen tudomást a szultán haláláról. Ötven napra volt szükség, hogy Szulejmán fia és utóda, II. Szelim, a meszsi Kúthayában hírt kapjon, majd Belgrádba érjen a hazafelé tartó sereggel előkészített találkozásra. Kis matematizált rejtvényünkben az SZ jelentései: Szelim, Szokollu, Szulejmán, Szigetvár. A kézirat formálása közben mindig azt gondoltam, hogy a türbe megtalálásának esélyét növeli, ha megpróbáljuk érteni a körülötte zajló történeti folyamatokat, amelyeket többnyire felületesen, és a 19. századi előítéletekkel közelítünk meg. Azonban a történeti folyamatok annyira szerteágazók és színesek, hogy újra és újra a szellemi elkalandozás bűnébe eshetünk. Próbálok rövidre fogni Szokollu pasa ellentmondásos helyzetének a felvázolását. Neki egyszerre kellett játszani a történelmi tapasztalatokkal, hagyományokkal, a vallási előírásokkal, a fejetlen hadsereggel, valamint az ellenséges területen tartózkodás veszélyeivel [Györmél állomásozott egy nagy hadsereg a császár vezetése alatt], és végül Szelim szezélyeivel.

A hagyomány megkövetelte, hogy az új szultán „átmenjen a kardok alatt”, azaz a hadsereg legyen jelen a trónra lépésnél (pontosabban ülésnél), és üdvözlésével legitimálja. A hagyomány előírt olyan részleteket is, amelyek csak Isztambulban voltak teljesíthetők, például az új szultán felövezése Oszmán kardjával. A történelmi tapasztalat pedig már megmutatta, hogy a hadsereg bármilyen kiszámíthatatlan

cselekvésre, akár lázadásra és belháborúra képes, ha az utódlásban szünet, interregnum áll be. Szokollu-nak egyértelmű volt, hogy a döntő tényező a hadsereg, és hogy hamarabb tudja Szelimet Belgrádhhoz hozni, mint a hadsereget Isztambulba vinni. Hogy jobban értsük az időarányokat, Kúthayától, Szelim trónörökös kijelölt tartózkodási helyétől, Belgrádig a kereskedők útja 40 napig tartott. Mivel a hírt el kellett juttatni, voltaképpen oda-vissza útról, 80 napról lenne szó. Szokollu kiszámolta, ha Szelim megfogadja a tanácsait, erőltetett tempóban Belgrádba érhet 45 nap alatt. Ehhez viszont neki a sereget Szigetvár környékén kell tartani 40 napig.

I. Szulejmán

II. Szelim

A terv megvalósításához a sereget folyamatosan foglalkoztatni kellett. Szerintem ez volt a vár helyreállításának gyakorlati oka, és minden egyéb csak ügyesen kialakított „ideológiai máz”. Nem szeretném megbántani szigetvári barátaimat, de a várak hadászati értelemben elvesztette a jelentőségét, miután Kanizsát elfoglalták a törökök 1600-ban.

Tervének álcázásaként a nagyvezér a padisah nevében kihirdette a környéknek az ottomán birodalomhoz csatolását, és a sereg azonnal értette, hogy annak védelmére a várat helyre kell állítani. A döntés külsőleg jól látható, közérthető, szimbolikus aktsa volt, hogy legelőször felépíttette a „szultán dzsámiját” a várban. A helyreállítás nekünk csak egy összetett szó, bővített mondatban. Mögötte akkora munka húzódik meg, ami több tízezer embernek is sok volt. Először el kellett bontani a töltéseket, amit hetek munkájával emeltek. Álljunk meg ma a szigeti várfalak tövében, és képzeljük magunk alá a kétméteres iszapot, magunk elé és fölé a töltést, amely olyan magas volt, hogy a törökök felülről lefelé támadhattak a várbeliekre, és olyan széles, hogy három, egymás mellé láncolt szekeret tolhattak rajta! Németh Béla számításai szerint ötszázezer köbméter föld, beletaposott farönkökkel, amit kézzel kellett kitermelni, kosárban, kordékon elszállítani. Miközben a sereg nagyobbik része ezen igyekezett, Szokollu létrehozott egy 40 km széles biztonsági zónát, elfoglalta Babócsát. Mindezt számos körülmény akadályozta. Az időjárás viszonylag hamar hidegre fordult, „ránk

nehezedik a tél” – mondta a Babócsa elfoglalására kiküldött ruméliai beglerbég. Azután elfogyott a hadsereg ellátásához szükséges élelem és takarmány; „a cukor annyiba került, mint az arany” – olvashatjuk Feriduntól. Végül ott volt a katonák folytonos, újra és újra csalódásba torkolló várakozása, hogy a padisah kiosztja a jutalmakat – de a halott padisah éppen a sátra alatt beásva, természetes hűtőkamrában [ott kb. 10 fok a hőmérséklet], diófa ládába zárva lassan engedte át az enyészetnek ajándékosztó kezét.

Ugyanakkor a cselekmény másik fonalán Szelim nem habozott itt-ott felülről, ezáltal veszélyeztetni, Szokollu tervezését. Útján nem került el Isztambult, hanem egyenesen a szultáni palotába ment. Ezzel nagy riadalmat okozott, mert a szultánfiak csak apai meghívására, rendeletre mehettek a fővárosba. A váratlan betoppanás a „papához” az ő viszonyukban a lázadás biztos jele, egy belháború zászlóbontása volt. Ráadásul a palota személyzete előtt beült apja trónszékébe. Hogy tisztázza magát, ott bejelentette, hogy Szulejmán meghalt. Majd váltott lovakkal száguldott tovább Belgrádba, hogy előbb érjen oda, mint ahogyan a hír terjed. Azt, hogy az isztambuli „szinelőadással” ő sem tekintette még legálisnak a trónra lépést, jelzi, hogy nem törte fel a pecsétet, amit apja, Szulejmán, a hadba indulás előtt a kincstár ajtajára tett, hanem a hűgától kért kölcsön a belgrádi út költségeire.

Ha tudjuk, hogy Szokollu másodvezér és Szelim trónörökös között, egy, nekünk furcsa, családi kapcsolat volt, akkor nehezebben értjük Feridun lelkes igyekezetét. Ugyanis 1562-ben, négy évvel a szigeti ostrom előtt, az 56 éves Szokollu pasa feleségül kapta a 38 éves Szelim trónörökös 18 éves Eszmehan (Izsmihan) lányát. [Aki nem melleleg Szulejmán több, mint száz unokájának egyike.]

Eszmehán szultána. II. Szelim lánya, I. Szulejmán unokája, Szokollu Mehmed nagyvezér felesége. Ótórai tea vagy kávé?

Azonban a történetben nem annyira egy gondos após segíti a vejét, hanem azt olvashatjuk ki belőle, hogy a szultáni utódlás folyamatában fontosabbak az „uralkodói mesterségből” adódó kötelezettségek, mint a családi kötelékek. Szokollu-nak meg kellett küzdeni azért, hogy Szelim ne mozdítsa el, ne végeztesse ki valamilyen ürüggyel, amikor már ül a

szultáni trónon. Ha lehántjuk Feridun szövegéről a nekünk idegen keleti sallangokat és túlzásokat, akkor számunkra pontosan az rajzolódik ki a könyvből, amit ő Szelim szultánnal akart megértetni: *hogy amit Szokollu nagyvezér véghezvitt, az csodával határos, vagy inkább maga a csoda.*

Részlet egy miniatúrából: Belgrádnál II. Szelim fel-emeli az eléje boruló Szokollut, aki a hadsereg vezérének piros köpenyét viseli. És egyébként nem volt törpe, hanem a képen a szultán mellett így kellett ábrázolni. [A szultán ülve nagyobb, mint az alattvalók állva.]

A későbbi folytatásból úgy tűnik, hogy Szokollu szorongása nem volt alaptalan. Bár II. Szelim gyakorlatilag Szokollura bízta a birodalmat, halála után, III. Murad megkezdte a „Szokollu-klán” visszaszorítását. Szelimnek huszonöttnél több lánya volt, de csak Eszmehan és Murad édestestvérek. Evlija Cselebi szerint apjuk halála után a féléstvéreket és családjukat megfojtatták, Eszmehan otthagya az öreg Szokollu nagyvezért, és beköltözött a fivére mellé a szultáni palotába. Feltételezik, hogy az ő befolyására végeztette ki III. Murád Szokollu Musztafa budai pasát olyan baleset miatt, amiről nem tehetett: villám csapott a budai löportárba. A 34 éves asszony keze benne lehetett a névleg még férj, 72 éves Szokollu elleni halálos merényletben is. [A kiszemelt új férje az új budai pasa volt... Aki végül nem vállalta.]

4. Egy költő a táborból: Agehi Manszur Cselebi

Hancz Erika (PTE) tanulmánya szerint kilenc török leírás maradt fenn az 1566-os háborúról, amelyből öt hozzáférhető; az ötből kettő vagy három korábban ismert volt. A török leírásoktól eleve nem várhatunk semmilyen információt a belső szerveket rejtő sírról, hiszen mit sem tudhattak halálról és temetésről. A sátor helyéről csak korlátozott értékű hírekre számíthatunk, mert nem ismerték a helyi elnevezéseket (pl. Semlék-domb), amiket azonosítani tudnánk. Agehi Manszur leírását Hancz Erika fordította magyarra a mostani kutatások keretében. Tanulmánya igazolta a várakozást. A török forrásban szó van költözési

szándékokról, és költözésről, de még 2x2 km-es határon belül sem tudunk azonosítani semmit. Ebben a tudósításban is szerepel a sátor fölött elszárguló ágyúgolyó, sőt, mindjárt kettő: a ruméliai beglerbég és a ruméliai kethüda (kamarás?) sátra felett. Hálás vagyok Hancz Erikának a fordításért és közlésért, mert ráirányította a figyelmem, hogy utánanézzek: vajon bolondok módjára építettek tábor a törökök, vagy a sátrak fölött elzúgó ágyúgolyó inkább a költői képzelet terméke?

Ágyúk többszörös szerepben: legenda, szimbólum, hírközlés – és a valóság.

A legenda

Ha, mint a történelmi források amatőr kutatója, nézzük a közléseket, akkor is felébred a gyanú, hogy az ágyú téma túlméretezett. Feltűnő, hogy a török vezéri sátrak felett elszárguló ágyúgolyókból mennyi volt, egyedül Sziget vára körül. Már 1556-ban Hadim Ali pasa, 1566-ban Szulejmán szultán, Ahmed pasa ruméliai beglerbég, a ruméliai kethüda [a beglerbég udvartartásának vezetője]. Lehet, hogy egy irodalmi közhellyel, toposszal találkoztunk ismételtlen? Ráadásul ez a toposz mindkét fél számára jól fogyasztható, ami biztosítja a gyakori ismételtetését, ezáltal a tartós fennmaradását. A győztesnek bizonyítja, hogy őt a rettenthetetlenség juttatta a győzelemhez, mert az ágyútűzben is a helyén maradt. A vesztesnek valamiféle elégtétel: messzebbre löttünk, de nem volt szerencsénk. Érdemes volna utána nézni, hogy mennyire gyakoriak az efféle ágyúgolyók más ostromok leírásában. (Vitadöntő lehet!)

A valóságos lőtávolság becslése

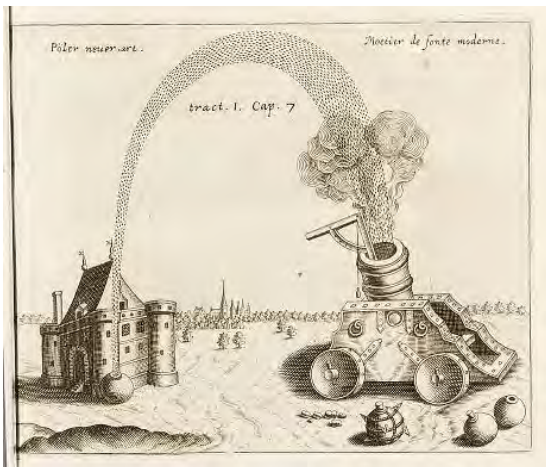
Török „barom nagy álgú” a 16. századból

Ha a természettudományos és műszaki ember tudásával gondoljuk át a történeteket, akkor a véleményünk irodalmi nyelven az, hogy a történet *jól kitalált mese*; ami *valójában képtelenség*.

A mi képzeteink nagyjából apáink elbeszéléseiből erednek, és a második világháborúban már gyártottak olyan ágyúkat, amelyekkel Szigetvárról be lehetett volna lőni Pécsre [a németek keresztül lőttek a La Manche csatornán, ami Dover és Calais között a legkeskenyebb, de ott is 34 km]. Vajon mi volt a helyzet a 16-17. században?

Sok leírás maradt ránk, amelyek alapján **a 16-17. századi ostromágyúk ÁTLAGOS LŐTÁVOLSÁGA jól megbecsülhető:**

MINDÖSSZE 300 MÉTER!

Mozsárágyú rajza 1612-ben (a képen olvasható felirat szerint „modern” volt).

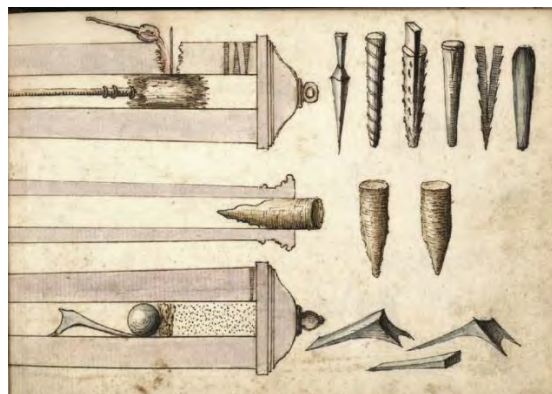
Megerősít a 300 méteres lőtávolságban bennünket Esterházy Pál néhány sora 1664-ből, csaknem egy évszázaddal Sziget ostroma után. Részlet Kanizsa ostromának idején a feleségének írt leveléből:

„... Én tegnapelőtt ideérkezém Kanisa alá szerencsésen, tegnap mindjárt megcsináltam az én batériámat avagy sáncomat s már lövetem is a várat...

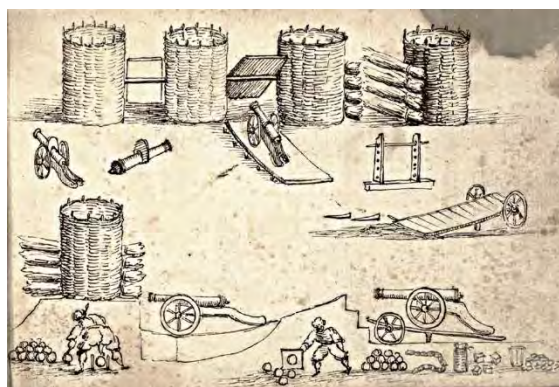
Egy muskétásomat ellőtték az sánctul, fél óra alatt megholt. Ez éjjel kiütöttek a törökök, volt harc is vélek, de kárral tértek bé a várban.

... Az én batériám nincsen tovább az vártól négyszáz lépésnél...”

A távolság mellett figyelemre méltó a levélből, hogy a várbeliek kiütöttek, volt közelharc. Az ágyúnak minden lövés után hűlni kellett, kormot kikutorni, lőport tölteni, lefojtani, golyót betenni, csövet irányozni, gyutacsot befűzni. Korabeli adatok szerint a nagyobb ágyúkkal általában tízszer, kisebbekkel hússzor lőttek egy nap. Nyári nappalokat alapul véve, félóránként-óránként tudtak puffantani. Ezzel szemben egy könnyű lánccingés, csupaszkarddal felfegyverzett „kommandós egység” öt perc alatt lefutotta a négyszáz lépést. Ezért az ágyúkat és a tüzekeket védművekkel, valamint gyalogsággal (muskétásokkal, janicsárokkal) kellett védeni.

Eszközök az ágyú tisztításához és töltéséhez

Ágyúállás kialakítása egy 17. századi kéziratból (Ars Militaris)

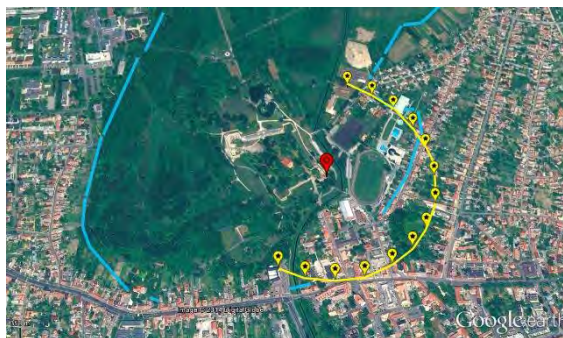

Festmény egy 18. századi ostrom illusztrációjához. (Paint the Past)

Esterházy 1663-ban írt másik levelében azt olvassuk, hogy Marcaltónél táborozva hallják, amint Fazil Ahmed pasa „iszonyúképpen löveti” Érsekújvárt. A kettő távolsága légvonalban 80 km. Ha 80 km-ről lehetett hallani a faltörő ágyúkat, akkor mennyivel inkább közvetlenül mögöttük. A támadó és megtámadott közötti kis távolság miatt legfeljebb olyan valaki sátorozott az ágyúk lőtávolságának határán, aki kifejezetten szerette a verekedést a váratlanul felbukkanó „deszantosokkal”, élvezte a fojtogató füstöt és a dobhártyarepesztő zajt. Istvánffy históriájából ilyenek sejtjük Hadim Ali pasát 1556-ban, de Szulejmán biztosan másra vágyott, másra volt képes 1566-ban.

Közelítsünk a valósághoz

Hajtsunk végre egy egyszerű geometriai feladatot: rajzoljuk fel az ágyúk lőtávolságát a térképre:

A valós viszonyok mai úrfelvételén. A piros jel a vár déleleti bástyájára helyezett ágyú. A sárga jelek távolsága 300 m az ágyútól. Kék a tó határa. Ha feltételezzük, hogy a várbeliek tüzérségi technológiája nem volt lényegesen fejlettebb, mint a törököknek, akkor lehetetlen volt a szultán sátorpalotáját a várbeli ágyúk lőtávolságán belül (és a tapon kívül) felállítani. Fizikai értelemben nem volt hozzá hely – ami ilyen könnyen bizonyítható.

Annak, a török krónikákban leírt, állításnak, hogy a szultán sátrát előbb a vár ágyúinak lőtávolságán belül állították fel, majd hátrább vitték, valóságos alapja nem lehet.

Az ábrát nézve megértjük Esterházy Pál jellemzését a várról: „*akik meg akarják közelíteni, jobbnak látják hajón menni oda, mint száraz lábbal*”. Továbbá érthetővé válik az ostrom leírásának több részlete. A várostromok hagyományos gyakorlata az volt, hogy a tüzérség rést üt a falon, ahol az ostromlók betörnek. Zrínyi nyilván tudta, hogy Sziget vára hagyományos taktikával nem foglalható el, mert *a vár kívül esett a parton felállított ágyúk lőtávolságán*. Tudta, hogy hadiflottát a törökök nem építenek a tó partján. Évekig tartó ostromzártól nem kell félnie, a törököket törvény kötelezte, hogy Kászim napjáig [november elején] a hadseregnek téli pihenőre kell vonulni. Ha a törökök töltéseken akarják megközelíteni a várat, akkor azok építése rengeteg földet és munkát igényel, miközben a védők könnyedén végig löhetik a töltéseket, mielőtt azok 300 méterre megközelítik a várat. Német Béla adatai szerint a várbelieknek 51 ágyúja volt, több mint elég a déli fal védelmére és a töltések végigpáztázására. Ali Portug a vár ágyúzását a város elfoglalása után tudta megkezdeni, és akkor is csak egyetlen várfalat lövethetett.

Az ábra alapján érthető lesz az 1664-es téli hadjáratnak az a része, amikor Sziget alatt, a várostól délre vonult a nemzetközi sereg Pécs ellen. Az útvonaluk nagyjából a mai vasúttal eshetett egybe, a

vártól 600–650 méterre. Esterházy Pál feljegyezte, hogy a várbeli törökök ágyúlövésekkel próbálták zavarni a sereget, de nem tudtak benne kárt tenni. A korabeli német források leírták, hogy a sereg a várbeli ágyúk lőtávolságán kívül haladt. Pedig 98 évvel az ostrom után akár jobb, messzebb hordó ágyúk is lehettek, bár – mint a harmadik részben látni fogjuk – a harcokban rendszerint öreg ágyúkat is bevetettek.

Hogyan lett az ágyú szimbólum, és mi a jelentése a legendában

Akkor miért olyanok a török miniatűrök amilyenek, miért van a szultán sátora közvetlenül az ágyúk széles arcvonala mögött? Legfeljebb olyanféle általánosítást merek megtenni, hogy a képek annak a kornak küldtek közérthető üzeneteket. Szándékos, hogy a képeken semmi sem arányos. Az *nagy*, abból van *sok* rajtuk, amit fontosnak tartottak. A tüzérség fontosságát jelzi a képeken az ágyúk sokasága.

A 15. századi ágyúkat még négy keréken mozgatták. A török miniatűrán II. Lajos haditanácsot tart a mohácsi csata előtt. A háttérben két ágyú látható (nem hordók vannak szekereken!), de egy generációval korábbiak. Amit elhíhetünk, II. Lajos valószínűleg azokkal az ágyúkkal tudott felvonulni 1526-ban, amiket a törökök hetven évvel korábban Nándorfehérvár alatt hagytak. Török felfogásban a két darab öreg ágyú szimbolizálja a magyar sereg gyengeségét és korszerűtlenségét.

A nagyméretű [monstrum] ágyúkat a fiatal II. Mehmed vetette be elsőként 1453-ban Konstantinápoly ostrománál. Szulejmán próbálta folytatni a bevált gyakorlatot, amikor tudta. Kevés kudarcát az ostromágyúk hiánya okozta. Bécs 1529-es ostromához késve, 1532-es tervezett ostromához egyáltalán nem érkeztek meg a Dunán szállított ágyúk. [Ibrahim pasa nagyvezér az életével fizetett a késedelmekért.] A tűzérés volt Szulejmán sikereinek az egyik fontos tényezője, ezért az ágyú mindig ott van a képen, ha Szulejmánt hadszíntéren ábrázolják.

A fiatal Szulejmán újítása volt, hogy a harctéren nagyszámú seregbontó ágyút alkalmazott, elsősorban a lovassági rohamok megtörésére. Az 1526-os mohácsi demonstráció sikerét nem vitathatjuk, még ha fáj is, hogy magyarokon mutatta be az új taktika hatásosságát. [A Habsburgok tanultak a mi kárunkon, szigorú előírás volt 150 évig, hogy nyílt síkon, tömeges, mindent eldöntő összecsapást a török sereggel kerülni kell.]

A képen Szulejmán és modern tűzérése Mohácsnál.

Az, hogy a szultán sátora közvetlenül az ágyúk mögött van, üzenet. Szimbolizálja a szultán bátorságát az ellenséggel szemben, és kifejezi bajtársiasságát a katonái felé, hogy a tűzvonalban van velük együtt. Ebből a szempontból nézve a tények nem fontosak.

Az ágyú, mint messze hangzó európai tam-tam dob

Az előzőek mellett elhanyagolható, hogy az ágyú hírközlő eszköz is volt. Ágyúlövessel jelezték a szomszédos helyőrségnek, hogy támadás ért, segítséget kérünk!

Jelenkori tanulmányok Nicolas Vatin, Giles Veinstein, Hakki Önkál, Hegyi Klára, Dávid Géza, Sudár Balázs

Nicolas Vatin Párizsban élő kutató. Ha nincs a Szulejmán Projekt, valószínűleg sohasem olvastam volna róla, és hivatkozásait keresve *Giles Veinstein*ről vagy *Hakki Önkál*ról.

Vatint és *Veinsteint* kifejezetten az ottomán birodalom fénykora, és a korabeli temetkezési szokások foglalkoztatták. Nem véletlen tehát, hogy Vatin fordította le Feridun bej kéziratát, és több írást szentelt a turbéki türbének. Vatin hiteles forrásokból (*Mühimme Defteri*, aminek talán legjobb mai megfeleltetése *Allam- és Közigazgatási Fontos Feljegyzések*) kiderítette, hogy néhány évvel az ostrom után a szultáni sátor helyén egy elhagyott gyümölcsös állt. Hogy két falu jobbágysait jelölték ki arra a feladatra, hogy a gyümölcsöst gondozzák, az elöregedett vagy beteg fákat vágják ki, és pótolják újakkal. Ez a nagyon is profán felhasználás, nem illik szent helyhez, és szó sincs épületről, vagy annak tervéről. Vatin szerint a szimbolikus jelentőségű szent hely *akkor* Szigetváron a *dzsámi* volt. Mert a szigetvári *dzsámi* nem egy volt a sok muszlim imahely között, hanem szultáni parancsra épült (az építők nem tudták, hogy a szultán már halott volt a parancs kiadásakor); és ezáltal azt jelképezte, hogy a föld, amelyen áll, visszavonhatatlanul az ottomán birodalomhoz tartozik. Az első *dzsámi* nem egészen három héttel a vár bevétele után már készen volt, és szeptember 27-én Mohamed próféta születésének ünnepén (Mevlud vagy Mawlid) avatták fel, ami éppen a pénteki imanapra esett. A sietség miatt a *dzsámi* és a minaret fából épült, és különösen a minaret hamar romlásnak indult. (Ne feledkezzünk meg a tűzveszélyről, amit jelentett! Egy potenciális 20-25 méteres lobogó fáklya a vár közepén, aminek izzó darabjai bezuhanhatnak a löportárba! A minaretnek még fa lépcsőt sem engedélyeztek, éppen a tűzveszély miatt.) Szulejmán fiának, II. Szelimnek gondja volt a *dzsámira*, 1570-ben elrendelte, hogy nagy, maradandó kőépületet húzzanak fel helyette, ezt látogathatjuk ma. A munkára Boszniából hoztak kőműveseket.

Azonban Vatin szerint a szigetvári türbe építését III. Murád, Szulejmán unokája rendelte el. Elképzelhető, hiszen II. Szelim Isztambulban megépíttette a kor legnagyobb és legújabb türbét apja holtteste számára, ezzel és a szigetvári várban újra megépített *dzsámival* le tudta a fiúi és uralkodói kötelezettségeit. [Szelim csak nyolc évig volt szultán, és mindössze két dolog érdekelte: az alkohol és a nők. A kormányzást és hadviselést teljesen Szokollu Mehmed nagyvezérre hagyta, aki a Földközi-tenger térségével volt

elfoglalva, nem a magyarokkal – utalok a lepantói ütközetre 1571 októberében, öt évvel Szigetvár ostroma után.] A szigetvári türbe építésének idejét nem jegyezték fel. Szokollu Musztafa budai pasa (a nagyvezér unokaöccse) felügyelte az építést, és őt 1578-ban egy baleset után III. Murád parancsára kivégezték. A szigetvári türbe tehát 1578 előtt épült, de nem tudni mennyivel. Ha III. Murád építtette, akkor 1574 után. A szultán halála és a türbe építése között eltelt egy évtized, vagy talán 12 év. A hely kiválasztása elszakadhatott a történettől, és épülhetett a türbével együtt a mítosz, a legenda, amit 90 évvel később Evlija Cselebi foglalt írásba, és eredményesen hitelesített azzal a füllentéssel, hogy az ő apja ott volt.

Hakki Önköl írásaiból tudjuk, hogy a csatatéren meghalt szultán belső szerveinek a helyszínen történt eltemetése nem példa nélküli történet. I. Szulejmán előtt már így jártak el II. Kilidzs Arszlán szeldzsuk szultán halálakor. Belső szerveit a közép-anatóliai Aksaray-ban (jelentése *Fehér Palota*, amely helységnevből több volt, hasonlóan magyar párjához, Fehérvárhoz) temették el, és emeltek fölé síremléket, a bebalzsamozott testét Konyába szállították. Majd I. Murád ottomán szultán esetében, aki a rigómezei csatában (Koszovo Polje) halt meg 1389-ben, ahol türbéje ma is áll, és zarándokhely. [Érdekesség, hogy 625 éve ugyanannak a közép-ázsiai családnak a leszármazottai gondozzák a türbét.]

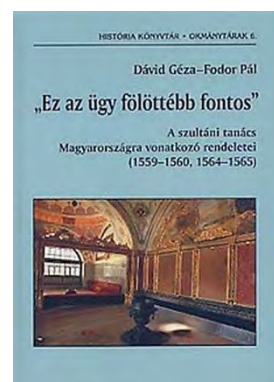
Érdekes tanulmányok foglalkoznak az emléksírok szerepével. Ezek idegenek az iszlám előírásaitól, muszlim értelemben kifejezetten tisztátalan, pogány hagyományokat visznek tovább. A „tisztá” iszlám felfogás szerint a halott szultán már nem volt több mint bármelyik halott muszlim. Azonban az ottomán korban a szultán élő teste jeleníti meg a Birodalom egységét („A Birodalom én vagyok!” – mondhatta volna bármely török szultán, jóval a francia Napkirály ismert mondása előtt). Ami jól tetten érhető abban a szigetvári jelenetben is, mikor az ostromba belefáradt janicsárok látni akarják a szultánt. Ennek a felfogásnak megfelelően a birodalom egysége forog kockán, ha nincs szultán. Ezért manipulálja Szokollu nagyvezér a sereget. Az óriási birodalomban eltérő, regionális vagy helyi pogány hagyományok mentén fejlődött az emléksírok kultusza, amit a pragmatikus iszlám eltűrt.

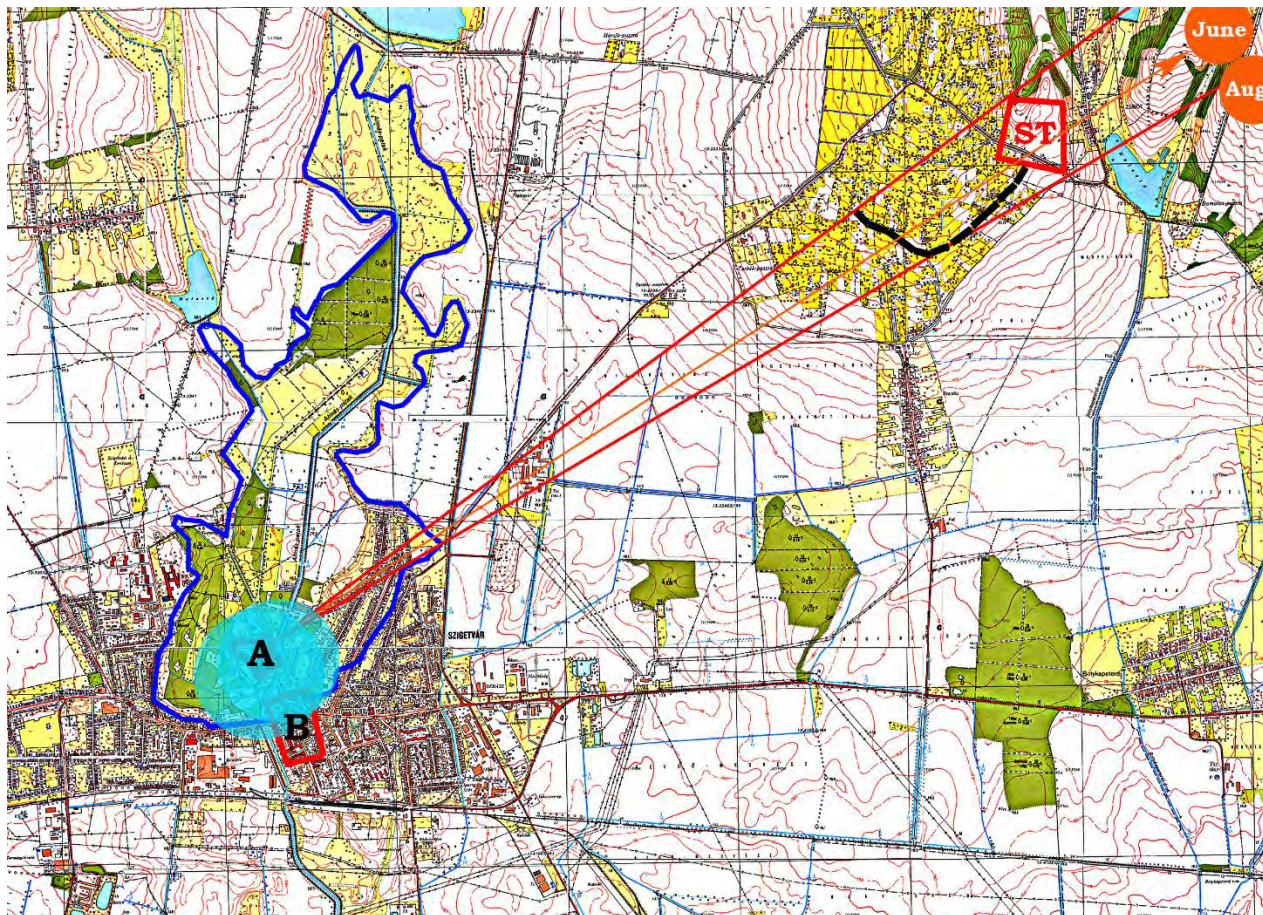
Sighet, V. Coronelli „Cours du Danube...” térképének széléről, illetve a „Delineatio provinciarum...” könyvből.

Vatin szerint bizonytalan, hogy a szigetvári türbe alatt egyáltalán eltemettek-e valamit, vagy a szerkezet hagyta ott, ahol a sátor alatt egykor elásták. Inkább hajlik arra, hogy maradtak az első elföldelés helyén. Valószínűtlen hogy nyolc vagy tizenkét év elmúltával, egy időnként elhanyagolt gyümölcsösben bárki tudhatta volna a temetés helyét. Okfejtése azért is könnyen hihető, mert egyedül Szokollu nagyvezér tudta a helyet, de ő nem kereste fel újra. Vatin azt viszont bizonyosra veszi, hogy Szigetváron a türbe nem a sír fölött épült, hanem attól függetlenül, az emléksírhoz kapcsolódó kultusz gyakorolhatóságának jobban megfelelő, könnyen megközelíthető, jobban védhető helyen. Esterházy Pál feljegyezte az 1664-ben még hallható szóbeszédet, hogy a szultán belső szerveit *átszállították* a türbe emléksírja alá. A két helyszín szerinte sem azonos. A részletek ismertetése nélkül, most csak annyit árulok el, hogy a műszaki módszerekkel végzett *előkutatásaink* Vatin állítását támasztják alá. A sátorhely és a türbe messze volt egymástól, és bizonyosan nem a mai turbéki templom helyén. [Miként Takáts Sándor is megírta 1911-ben.]

Természetesen nem csak az internettel, könyvtárral és külföldi szerzőkkel próbálkoztam. A részletek ismertetése nélkül, köszönettel kell kiemelnem, hogy nagyon fontos útmutatásokat kaptam egy-egy beszélgetésben *Hegyi Klárától*, *Dávid Gézától*, illetve e-mailben *Sudár Balázstól*.

Térképi összefoglaló a szövegkritikai elemzésen átment történelmi dokumentumok alapján

„A” jelöli a várat, „B” a várost. „ST” Szulejmán udvarának táborhelye.

A két piros vonallal határolt szög, amelyen belül a szultán sátorát a Semlyék-domb eltakarja. Vastag fekete szintvonal határolja azt a magaslatot, amely miatt a takarás kialakul.

A narancssárga körök a kelő Nap helyét jelzik a horizonton júniusban és augusztusban. A narancssárga nyíl a kelő Nap iránya júniusban. A szultán sátorpalotája a vártól keletre, *napkeletre* volt.

A halványkék körök a vár déli falán elhelyezett ágyúk lőtávolságát mutatják.

Turbék és türbe, mint Karthágó és kardhágók – avagy a nagy összemosás 1664-től kezdve

Aki jár vagy járt középiskolába, találkozott a történettel, hogy volt idő, amikor megtépzott dicsőségű eleink szerették volna nemzetünk nagyjai közé besorolni Hannibált, a tehetséges hadvezért [akit mellesleg tönkrevettek a rómaiak]. Ekkor született meg az „elmélet”, hogy Karthágót a hős kardhágók alapították... Hasonlóan a múlthoz, a mai népi névmagyarozatnak nincs kétsége, hogy Szulejmán türbéje a Turbék-hegyen állt, és a hegy egyenesen a türbétől kapta a nevét. A tudományos kutatóknak kötelessége kételkedni, és megvizsgálni, alátámasztható-e a népi hiedelem adatokkal. Előre-

bocsátom az eredményt: nem támasztható alá, de az összekapcsolás ideje és módja megállapítható.

Mint korábban részletesen foglalkozunk vele, Turbék első említés Istvánffytól származik, 1595-höz kapcsolva. Megismételjük: *locum ille penes Sibotum oppidum, ultra Sighetum situm quem Turbitum turcae vocant...* Istvánffy latinosító technikáját jól látjuk: Sziget = Sighetum, Zsibót = Sibotum, Semlyék = Semlecum. Azt, hogy miért nem Turbecum-ot, írt, egybecsengően a másik hárommal, hanem Turbitum-ot, nem fogjuk megtudni. A türbe vagy türbe kérdésben a latin szöveg nem dönthet, mert a latinban nincs „ü”. Sajnos, a helymegnevezés laza: *Szigeten túl*, függ attól, honnan nézzük, merről jövünk. *Zsibót mellett* lehet 50 méter és 5 kilométer. A viszonyítás a térkép léptékétől függ: fél évszázaddal Istvánffy után kiadott útleírás

szerint Turbék *Pécs mellett* van – Augsburgból, Amsterdamból nézve ekkora pontosság vagy pontatlanság elfogadható.

Hetven év szünet következik, mire újra előkerül a név 1664-től az európai, elsősorban német és olasz újságokban. Igaz ugyan, hogy 1665-ben volt latin átírása Esterházy Pál *Mars Hungaricus*-ában, de a kézirat rejtőzködött 1895-ig, a közvélekedést nem érintette. A kéziratot írógépbe vivő és magyarra fordító Iványi Emma kedvesen, a mai olvasó kedvéért, előszeretettel használta minden helynévnek a mai formáját [köszönjük meg neki, sokkal jobb, mint Zsibort keresni!], így került a kinyomtatott latin szövegbe az első említéskor „castellum Turbék”. Szerencsére nem minden sorban írta át, megőrizte a „TurBegum” alakot is (így, középen nagy B-vel). Mivel Esterházy Pál latinul írt, akárcsak Istvánffy, a kifejezések egyértelműen vehetők össze a két szövegben. Nekem feltűnt, hogy 1664-ben a megnevezés éppen úgy *Locus = hely*, mint 1595-ben. Nem falu (*pagus*), nem bekerített város vagy városka (*oppidum*).]

A német újságokból hamarosan eltűnik a név, hiszen aktualitását veszti a hír, majd átkerül történeti összefoglalókba, és felkerült a térképekre, csaknem két évtizedes késéssel. Többféle formában olvashatjuk: Turbek, Turbech, Turbeck, Torpeck, Turbegh, stb. Turbék európai hírének alapja egy kis félreértés plusz átírási pontatlanságok. Az 1664-es téli hadjáratot mi szívesen tekintjük Zrínyi dicsőséges hadjáratának. Ha így lett volna, akkor a németeket csak mérsékelten érdekelte volna a történet [pl. emelkedik-e a magyar marhahús ára]. Azonban annak a hadseregnek a legnagyobb kontingensét a Rajnai Szövetség adta, Wolfgang Hohenlohe vezetése alatt. A hadjáratnál többet foglalkozunk majd a „Magyar Mars” című részben, most elégedjünk meg annyival, hogy azt a *németek jelentős része német hadjáratnak tekintette*.

A hadjárat során elhaladtak Sziget vára mellett, elfoglalták vagy lerombolták Berzencét, Barcsot, Babócsát, Segesdet, Turbékot, Dárdát, felgyújtották az eszéki hidat és Pécs városát, felégették ötszáz (!) falut. Nem kell megsértődnünk azon, hogy egy nürnbergi vagy hamburgi újságírónak a magyar helynevek semmit sem, vagy bosszankodást jelentettek, és a Sigeth, Seged, Segesd időnként felcserélődött. Turbék lerombolása pedig úgy jött le első körben, hogy a *hős Zrínyi gróf visszavette hős dédapja várát a töröktől...*

A nagy győzelem hírének csakhamar helyreigazították, és Turbék neve éppen a helyreigazítás miatt nem tűnt el, hanem úgy azonosították a későbbiekben, hogy az *erőd* [Scloss, Festung, Château], ahol Nagy Szulejmán *belső szerveit (és szívét) eltemették*. [A tudósításokkal bővebben foglalkozunk a III. részben.] Viszont a türbe, mint Szulejmán sírhelye, és

Turbék, mint helynév összekapcsolódott. A későbbiekben a történelmi könyvek a kapcsolatot rögzítették, amit ma is nehéz szétbontani.

Mivel a széles körben ismert hadi események felkerültek a térképekre, inkább nagyobb, mint kisebb késéssel, így Turbék neve is felkerült az 1680-1690 között nyomott térképekre. Ha belegondolunk a 16-17. század nyomdatechnikájába, akkor az időbeli késés és változatok nagy száma hamar logikus magyarázatot nyer. A térképet részlemezre karcolták. Egy kb. 60x80 cm-es térkép elkészítése komoly mérnöki és művészeti teljesítmény volt, hosszú ideig tartott. Kis példányszámban lehetett eladni, a térképnyomtatás könnyen vált veszteséggé. A költségek csökkentésére a kiadók nem küldtek ki újabb „geométerekeket” és nem vésettek új nyomólemezt. Vásároltak egyet a konkurens kiadótól, amelyik már örült, hogy megszabadulhat tőle, és kissé átalakították, napra kész formára hozták [update]. Ha a kiadó rendes volt, akkor alul vagy felül feltűntette, hogy készült XY úr munkája, visszaemlékezése, stb. után. Így fordulhat elő, hogy találunk egy térképet 1684-es dátummal MDCLXXXIII formában, és ha figyelmesen vizsgáljuk, akkor gyanús, hogy egy 1683-as dátumot toldottak meg egy vonással, és csináltak belőle 84-et. Ha belemegyünk az ábrázolt területbe, akkor ott láthatjuk olyan nevezetes csaták helyének a feltűntetését, amelyeket később, akár 30 évvel a nyomtatás dátuma után, vívtak! Nyilvánvaló, hogy, mai szóhasználattal, utánnomással vagy új kiadással találkoztunk, csak azt nem vésték rá. Majd 1690-től Turbék eltűnik, Sziget még marad, de jelentősége, és azzal együtt térképi jele zsugorodik. Turbék legközelebb a 2. katonai felmérés lapján bukkan fel 1859-ben, mint Turbék-hegy és Turbékpuszta. Egyik sem azonos azzal, amit ma Turbék Alsó-szőlőhegynek, vagy röviden csak Turbékknak neveznek. Bemutatunk egy tarka csokrot a térképből a következő lapokon.

Ma az a mondás járja, hogy mindenki lehet ismert ember negyedóráig. Az, hogy Turbék ismert volt negyed évszázadig, leginkább a német újság- és történetírásnak, európai térképkészítésnek köszönhető. Azonban teszünk egy kört a másik irányba, a törökök irányába, mielőtt belekezdünk a térképek elmélyült csodálatába. Három forrásunk van, amelyekből a leghosszabb német nyelvű. 1689 februárjának elején a bécsi, észak-itáliai és német lapok beszámoltak arról a beszédéről, amit *Hasszán aga*, Török-Sziget helyettes parancsnoka mondott *Rüdiger von Starhemberg* gróf bécsi fogadásán. Annak a megkönnyebbülten elmondott [mert életben maradtak], de szomorúan búcsúzó beszédnek [mert száműzetésbe mentek] a körülményeiről többet írtam az „Anguissola rejtvény” című részben. Hasszán aga, mint a szigeti törököknek különösen kedves helyről emlékezik meg egy dombról a váron kívül, ahol gyönyörű kertek voltak. A domb a német szövegben „*Hügel*” és az újságíró zárójelben odaírta

a török nevét: „*Turbe Daghi*”. Mi most a *Turbe* szóra figyeljünk. Mert a németben nincs olyan korlát, mint a latinban, hogy hiányzik az *ü*, hiszen egymás mellett áll: Hügel Turbe Daghi.

Bejagung über 10000 Weibern und Kinder nicht 1000 Soldaten mit Personen/Männer/Weiber/und Kinder nicht 1000 Soldaten mit den. Zumalen wußte er viel Nühmens zu machen von der anmuthigen Gegend dort herum: indem/auffer einem 2. Stund von Sighet/sehr anmuthig gelegen Hügel/Turbe Daghi genannt/ die Vestung mit denen fruchtbarsten Boden an dem Bären umgeben sey. Worinnen unter andern Früchten sehr große

Nem lehet kétségünk, hogy Hasszán aga ismerte a hely török nevét, ami nem türbe. Mellesleg Hasszán aga beszélt dzsámikról, szökőkútról, fürdőkről a városban, és csodás cseresznyékről a gyönyörű dombon, ami két óra járásra van a várostól. Beszélt gazdag vadászatokról a vár (Vestung) körül, de nem szólt egy szót sem a türbéről. Furcsa, nagyon furcsa. Lehet, hogy a türbe nem a Turbe-dombon volt?

Második fordulóban visszalapozunk Evlija Cselebihez. A leírásából ugyan számomra egyértelmű, hogy nem akkor volt a türbénél, amikorra dátumozta, vagy rosszabb esetben nem is volt a türbénél, de azt írja, hogy *Szigetből mindenki odajárt mulatni*. A várbeliek mulatni valószínűleg a gyönyörű kertekkel borított szőlőhegyre jártak, nem a temetőbe. Sajnos, ezáltal Evlija közvetve, nevek nélkül, megerősíti a „Turbe Dag”, a Turbék-domb és a türbe összekapcsolását. [A kutatók pedig gyanakvás nélkül dőlnek be Evlija meséjének.]

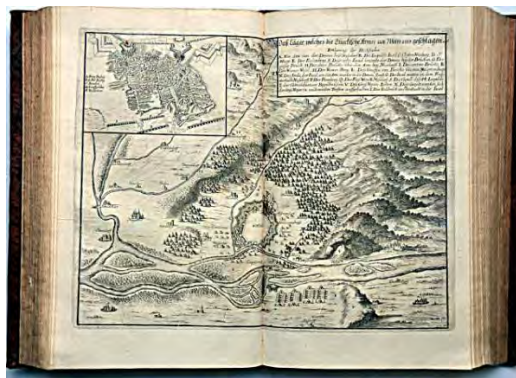
A harmadik forrás nem Turbékra, nem türbére utal, hanem Szigetre, és arra példa, hogy a történelmi adatok mennyire zavarosak tudnak lenni. Van a neten egy török történelmi idővonal a fontos eseményekkel. Mi Esterházy Páltól tudjuk, hogy Turbék palánka és a türbe lerombolása 1664. január 26-án volt, amit ő azért is megjegyzett, mert az előtte lévő nap a „pálfordulás”, az ő névnapja. A török idővonal felsoros bejegyzése 1664. január 26-ra: *tengerészek csatája Szigetnél*. Vajon rossz török-magyar szótárt szereztem be? Nem, a weblap angolul is olvasható, és ott is tengerészekről írnak. [Anomália! Hálás leszek annak, aki közli velem a megfejtést.]

Szigetvár környékén volt türbe, Turbék váracska (palánka), Turbék település (amit Takáts Sándor szerint keresztyének, a PTE szerint törökök laktak, bár Kitanics Máté közlése szerint vegyes lakosságú volt: törökök a sáncon belül, magyarok a sáncon kívül), később volt Turbék-Töröksír vasúti megálló. Van Turbék-hegy, Turbéli-puszta, Turbéli Templom, volt Török-temető és van Török-temető dűlő. Ez a nyolc elem [ami esetleg bővíthető] nem feltétlenül tartozik ugyanahhoz a halmazhoz. Rendeltetési (funkcionális) alapon tartozik össze sír, temető, türbe. Területi alapon vonható egy halmazba a többi, ami viszont időben négy évszázadot fog át, és térben 5x4 km.

Abban a négy évszázadban birodalmak dőltek, országok születtek, határok változtak, népek jöttek-mentek, cserélődtek, többnyire kényszerből és azonnal, ritkán önként és időben elnyújtva. Általános kulturális tapasztalat, hogy települések, vidékek neve ellenáll az ide-oda hőmpölygő történelmi áramlásoknak. Például gyerekkorom faluja mellett vannak a *Lovadi rétek*. Lovad Árpád-kori falu volt, elpusztították a tatárok. A vidék teljesen elnéptelenedett az ottomán korban. A török kiűzése után öt faluból három nem települt újra; közöttük Lovad sem, a név mégis fennmaradt nyolc évszázadon keresztül. De azt nem tudjuk megmondani, hogy a 3x3 km-es mai árterületi réten belül hol volt a falu. Hasonló a helyzet Turbékkel. Ma egy 5x4 km-es téglalapon belül négy térképi objektumot találhatunk Turbék névvel; a „turbéli temető” már rövidítés a „turbéli úti temetőből”. A nevek és helyek változását fogjuk részletezni a következő oldalakon.

Térképek a 17. századból

Az utóbbi egy-két évben nem csak sok régi nyomtatvány, hanem sok régi térkép került fel a netre, és vált közkinccsé. A Brno-i Paul Moll gyűjteményre, Pater Coronellinek és Sigismund von Birkennek a Dunát a forrástól a torkolatig ábrázoló rajzaira hívom fel a figyelmet. Ezekből válogattam az illusztrációk többségét. Ha kíváncsian böngészünk közöttük, akkor sok esetben találjuk meg ugyanannak a térképnek kisebb nagyobb mértékben eltérő változatait. Érdemes ezeket a képeket hasonlóan „átszűrözni”, mint a régi nyomtatványok szövegváltozatait.

Tartsuk észben, hogy a régi térképek többnyire hadi célra készültek, ebben az értelemben tematikusak. A katonai szempontból fontos üzenetet hangsúlyozzák, a többit elhagyják. Az ábrán Leandro Anguissola Bécs 1683-as ostromáról készített térképe, mint egy 17. századi történelemkönyv illusztrációja. Bécs városából csak a védőfalakat tünteti fel, maga a város belül üres, még a Stephans-Kirche sincs bejelölve. Csak mellékesen, vízrajzi dokumentum is a Duna szabályozatlan medréről.

A Duna a forrástól a torkolatig, S. Sanson térképe P. Coronelli visszaemlékezései alapján.

Alul az ábrázolt terület hat jelentős vára és városa; balról jobbra: Nagyvárad, Kanizsa, Temesvár, Sziget, Belgrád, Konstantinápoly. [Sziget előkelő társaságba került.]

Turbék, Pater Coronelli francia kiadású színezett térképének részletén.

Az 1696 után nyomtatott változatokon Turbék már nem jelenik meg.

Érthető módon kiemelt jelentőségű a szigeti vár, amit részletekbe menően ábrázol. Sziget háromnyelvű felirata, plusz a megjegyzés, hogy „a törökök elfoglalták 1566-ban” annyi helyet foglal, hogy az egykori Görösgált (aminek feltüntetését a török helyőrsége tette fontossá az arra járóknak), az Almáspatak nyugati partjáról áttolja a keletire.

Turbék a nagy domboktól délre, síkságon van, egy névtelen pataktól nyugatra. Egyetlen vízfolyás jöhet szóba: amelyik a zsidóti völgyekben ered. [Ma a

Domolospusztai horgásztavat táplálja, a szabályozott meder neve a mai térképeken *Becefai árok*.] A régies francia felirat szerint „*Turbeck, Chasteau basti par Soliman, ou il fut Enseveli [Enseveli]*”. A fordítással kissé gondban lehetünk, mert a Chateau = Château szó többértelmű. Éppen úgy alkalmazzák mai víztornyokra [château d'eau] mint a versaillesi hatalmas palotára és a Loire menti kastélyokra, és alkalmazták 1684-ben a palánkra és türbére. A saját átirásomban: „*a kis erőd, amit Szolimánnak építettek ott, ahol eltemették*”.

Sigismund von Birken „Danubius Fluviorum Europae Princeps...” térképe Jacob Sandrart kiadásában jelent meg, gyakran a kiadó nevével idézik. A legjobb minőségű változat nem a nagy falikép, hanem a könyv alakú, atlasz jellegű nyomtatvány, amely 3x13=39 lapból áll. Felül a középső rész 3x4 lapja egybeszerkesztve. Alatta a Turbékot ábrázoló rész kinagyítva.

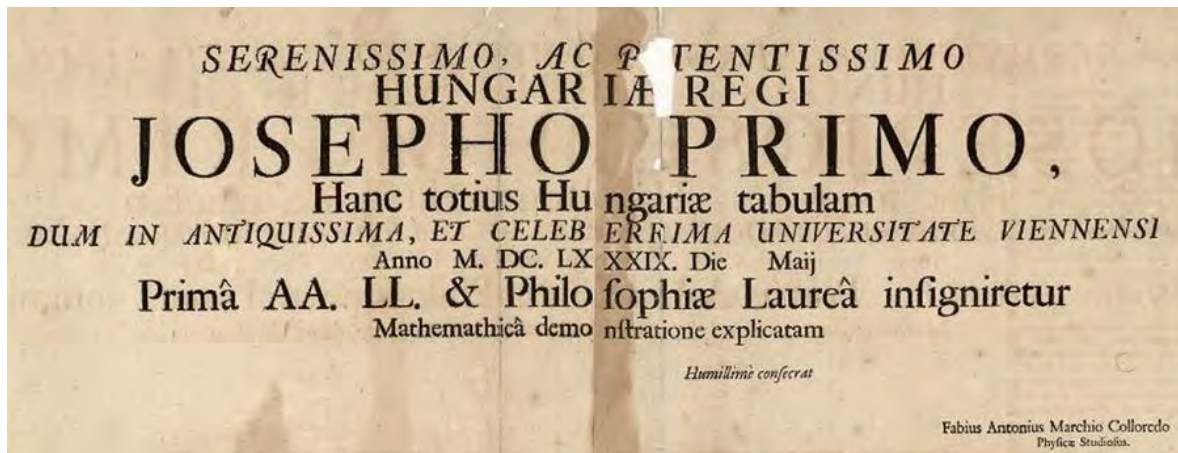
Turbéki részlet Coronelli olasz nyelvű, színezetlen érképéből.

Részlet Sandrart „Neue Landtafel von Hungarn” térképéből.
Nem tünteti fel Turbékot.

Viszont érdekessége, hogy Szulejmán halálát Pécshez (Fünfkirchen) társítja.
Nem árt az óvatosság a régi rajzok használatánál!

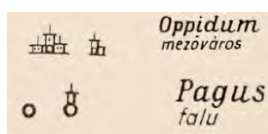
Turbék utoljára 1690-ben tűnik fel, az I. Józsefnek ajánlott bécsi térképen, amely az 1684-es Coronelli térkép letagadhatatlan másolata, a változtatás mindössze a francia vagy olasz nyelvű megjegyzések eltávolítása volt.

Fejléc

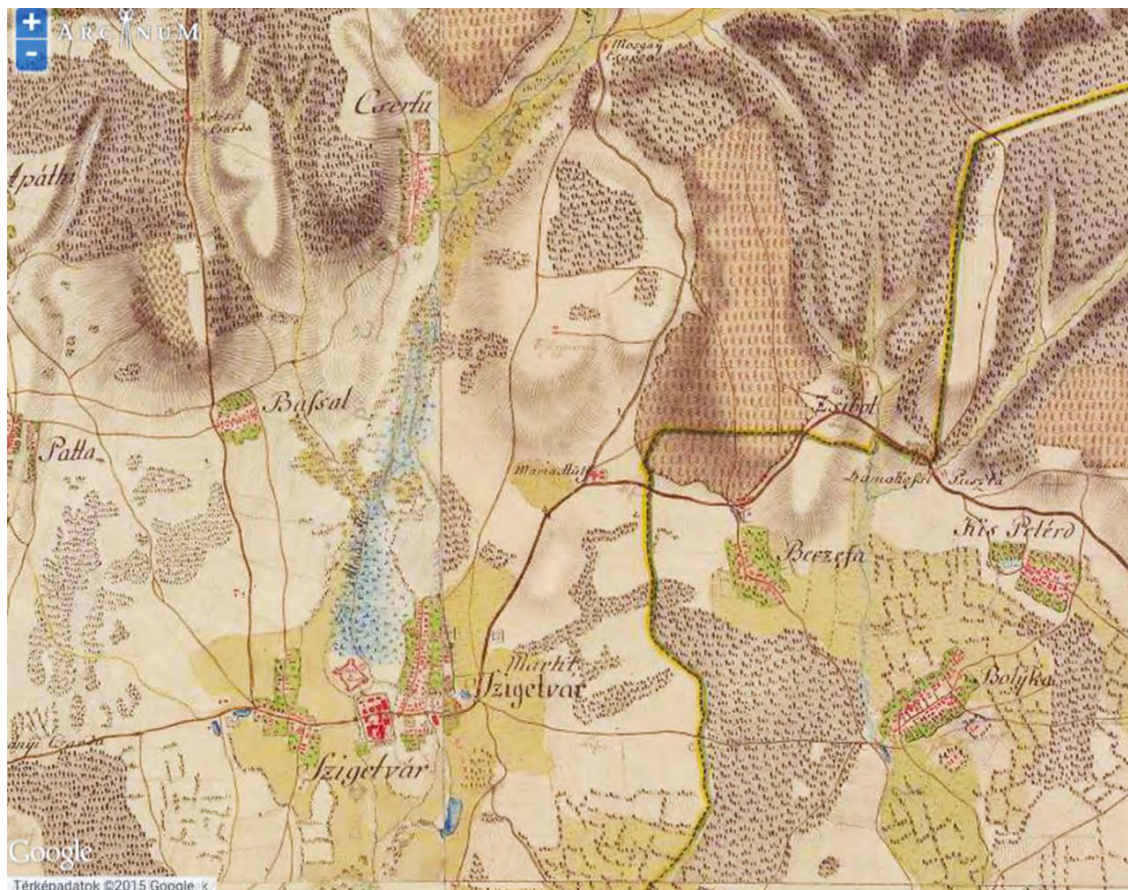
Szigetvár környéke

(Jelmagyarázat Mikovinyi Sámuel egyik térképéről)

Katonai felmérések a 18-19. századból

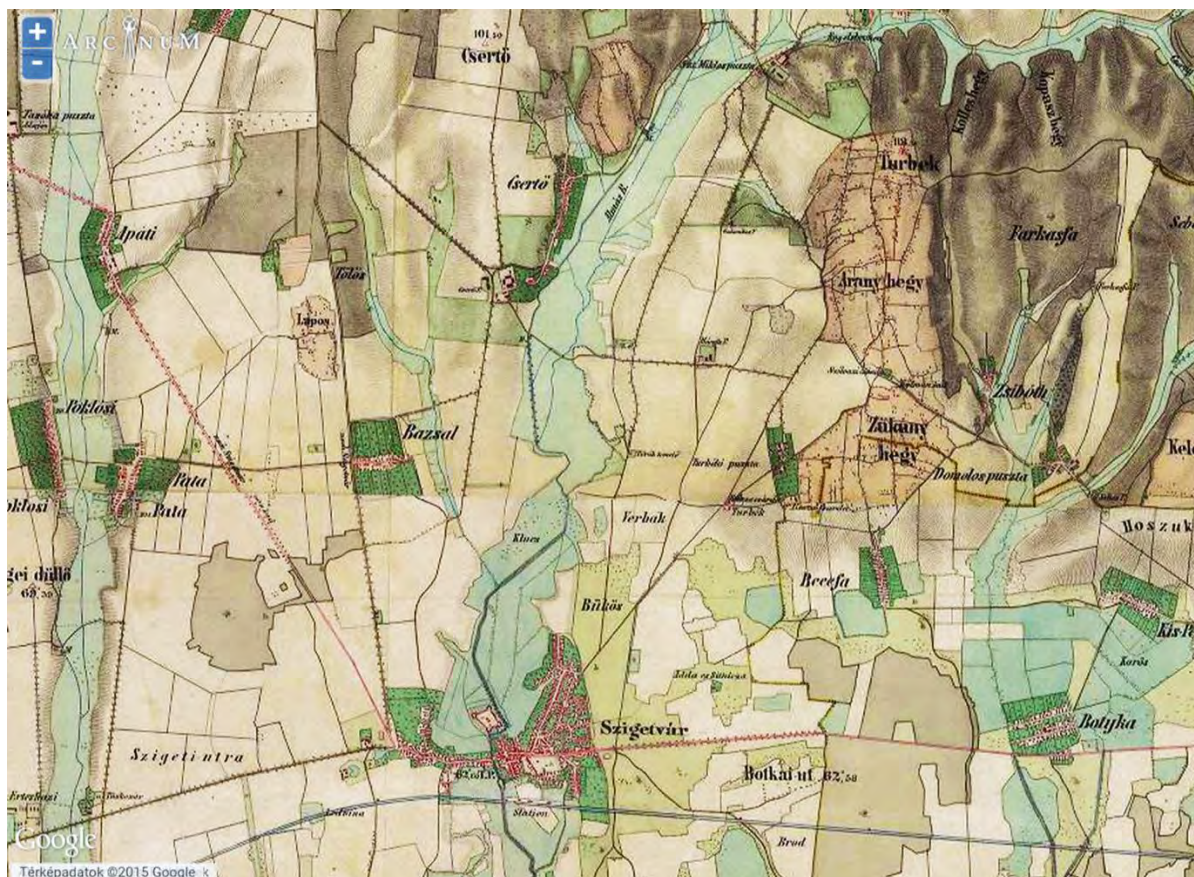
Három katonai felmérést végeztek a Habsburg Birodalom területén. Az alábbi térképeket a mapire.eu oldalról vettem le. Sorban bemutatjuk a három felmérés szigetvári áttekintőlapjait, alattuk a turbéki templom sávját.

Az 1. felmérés ideje: 1784. A településeken a házak száma alacsony. A művelt föld kevés, a vízfolyások szabályozatlanok, sok az erdő és a szőlő. A vastagon kihúzott, ún. postautat a dombok alján vezették, nem a vizenyős lapályon. (A legvastagabb, zöld vonal a település birtokhatára.)

Maria Hülf a Turbéki Megsegítő Szűz Temploma, vagy röviden a Kápolna. A felette lévő dombot beborítja a szőlő, de házak nincsenek. Zsibót tucatnyi házból, Becefa egyetlen utcából állt. Hársfa-pusztá már létezett.

A második katonai felmérés kiterjedt a teljes Habsburg Monarchiára, és a térképezés hatvan évig tartott, **1809-től 1869-ig**. Ha meggondoljuk, nem sok a hatvan év. A terület igen nagy volt, a nulláról indultak, hiányzott a technikai felszerelés, a mérési szervezet.

A Zákány hegy az a terület, amit ma Turbéki Alsó-Szőlőhegynek, vagy röviden Turbéknak neveznek. Annak a területnek, amit a térkép Turbéknak jelöl, a ma használatos nevei Felső- vagy Hátsó-Turbék. A kettő közötti résznek külön neve volt százötven éve: Arany-hegy.

Vajon melyik a „történelmi Turbék”?

A szőlőkben viszonylag sok ház tűnik fel, és épült három csárda, ami egyszerre utal jó borra, viszonylagos jólétre, és átutazók jelenlétére. Új település Turbéki (későbbi térképeken Turbék) pusztai.

Számunkra legfontosabb új információ a **Török temető**.

A 3. felmérés 1869-1884 között készült, gyakorlatilag a 2. felmérés szünet nélküli folytatása, és megisméltése új technológiával. [A térképekről egyértelműen eldönthető, hogy a szabad szemmel végzett észlelésről áttértek a távcsöves vonalzóra.] A 25 ezres méretarányú lapok jelentik az alapot, amiből más, pl. 75 ezres térképeket is származtattak. Tartalmaz magassági adatokat és 20 méterenként szintvonalakat. [Figyelem: másik tengerre vonatkoznak, mint a mai adatok!] A térkép feliratozása német, a Monarchia. hadseregének a közös vezénylési nyelve.

A vasút hatására megindult Szigetvár terjeszkedése a déli irányba. Észak felé kiegyenesítették a Kaposvárra vezető utat.

A házak száma növekedik a szőlőhegyen. A korábbi lapon lévő **Török-temető** helyén a **Türkengrab** van, ami szó szerint **Török-sír**. Arra következtettek, hogy a felmérést végző tiszt nem talált temetőre utaló köveket, azért nem jelezte a helyet temetőnek.

Azért toldottam be a 19. század végén Gül Baba budai türbéjéről készített kétnyelvű képeslapot, mert azon a türbe, a **török dervis sírja**, németül **Grabmal**.

A harmadik felmérésből lezáraztatott nagyobb léptékű, magyar nyelvű változat [ezt nevezik sokan tévesen negyedik felmérésnek]. A nagyobb léptéknek megfelelően kevesebb a részlet, és nem tartalmaz szintvonalakat, csak pontszerű magassági adatokat.

Az aktuális lap 1900 után készült, mert rajta van a HÉV vonala (vastag fekete a képen), a **Turbék-Töröksír** vasúti megállóval. Ma a kutatásokból úgy tűnik, hogy „A Török” sírja éppen ott, a későbbi Török-temető árka mellett volt. Bár ezt a vasutasok aligha tudták.

Summa summarum:

Mindenki azt hiszi, hogy Turbék mindig ott volt, ahol van. Ezzel szemben a történelmi dokumentumok [írárok és térképek] egy kellemetlen helyzettel szembesítenek bennünket.

Nemcsak azt nem tudjuk, hogy az elmúlt négyszáz évben Sziget vára mellett hány türbe és dzsámi volt és hol, hanem azt sem, hogy hány Turbék nevű földrajzi alakzat, település volt, és melyik hol!

[Komoly zavarunkat tréfásan érzékeltetve: Hány izé volt a hol-a-fenében?]

A türbét védő kis erődöt (palánka) és Turbékot előbb az 1664-es téli hadjárat német nyelvű haditudósítói, majd az 1680-1690 között szerkesztett német, francia, olasz és holland kiadású térképek mosták egybe. Végül a turbéki templom falára helyezett márványtábla legitimálta az összekapcsolást.

[És ugyanakkor fixálta azt is, hogy a legendák és történelmi dokumentumok Turbékja ott volt, ahol ma a turbéki templom áll.]

Három rajz a 17. századból:

1. Esterházy Pál

Hetven évvel Istvánffy utolsó tudósítása után kerül be a hírekbe újra a türbe. A költő és hadvezér Zrínyi Miklós által vezetett Téli Hadjáratban földig rombolták 1664. január 26-án. A hiteles tudósító a fiatal Esterházy Pál, a későbbi nádor, aki *Mars Hungaricus* címmel könyvet írt a háborúról. Esterházy a kéziratához ábrákat csatolt több helyszínről, köztük Turbék palánk-erődítményéről és türbéről.

A rajz a türbe egyetlen ábrázolása! A vártól fél mérföldre (4 km) volt, elvileg egyaránt lehetett tó partján vagy dombon.

A régi tó rekonstruált partján kezdtük keresni. Annak részletei, hogy mit és hogyan találtam, a *Magyar Mars és NASA műhold ritka együttállása* című, III. részben olvashatók.

Virtuális kalandozás egy távoli Turbékhoz

Kifaggatjuk az internetet, hogy vajon csak a Szigetvár közeli Turbékrol tud? Meglepő módon nem. Akad tőlünk messze keletre Turbék település Kirgizisztánban, amiről nincs kép. Viszont vannak képek a türkménisztáni Turabegh-ről. A történelem mélyebb ismerete nélkül is belátható, hogy Török Köztársaság és Törökország lakói közeli rokonok. [Voltak törzsek, amelyek elmenekültek a mongolok elől, mások túléltek őket helyben.]

Turabegh Khanım (Turabeg Kanım, Kanım – több átírás van) egy történelmi személy, és ugyanakkor egy hozzá kapcsolódó építmény neve.

Turabeg Khanım a 14. században élt, és Kutlug Temür uralkodó lánya. A nevük beszélő név, amelyek fordításával érdemes kísérletezni, eljátszani az ótörök-orosz szótárral.

Temür = vas, acél, Kutlug = aki boldog, aki boldoggá tesz. Kutlug Temür = Acél Szilárdságú Vezér, Aki Boldogságot Hoz. [20. századi orosz névváltozata Sztálin; sztájl = acél.]

Kanım = elégedett, megelégedett (lehetett volna más a Boldogító Acél-Apa mellett?), Tura = megerősített hely, Bek = erős, Beg = vezető, családfő, Begü = ajándék. Turabeg Kanım = a Megelégedettség Mentsvára [egy lehetséges, és a korra, kultúrára jellemző értelmezés].

2. Leandro Anguissola

császári százados és Bécs helyettes mérnöke Török-Sziget 1689-es kapitulációjának idején készített két rajzot. Az egyikben feltüntetett egy bekerített ligetet, és a jelmagyarázatban azt írta róla, hogy *A hely, ahol Szolimán török császár meghalt.* [Ismét „a hely”, mint Istvánffyánál és Esterházynál!]

Arról lehet elvi vitát folytatni, hogy mennyiben kép és mennyiben térkép a befejezetlen rajz [amit a szerzője németül *Abriss*-nak – magyarul *vázlatnak* – minősített].

A gyakorlat szempontjából az fontos, hogy ez a rajz egyfajta Ariadné-fonal a türbe-keresés labirintusában. A létrehozásának története, annak feltárása és megértése talán még izgalmasabb, mint a kép interpretálása. Erről számol be kéziratomban II. részem, *Az Anguissola-feladvány és közelítő megoldása.*

Turabegh Khanım egy sivatagi rommező kiemelkedő, ám vitatott célú épülete a Selyem Út mentén, az 1300-as évek második feléből. Abból az időből, amikor Nyugat-Európában gótikus katedrálisok épültek. Valószínűleg síremlék. A Szovjetunióban nem törődtek vele, útban nem volt, ezért fennmaradhatott. A feltárása a 21. században éppen csak elkezdődött. A középső rész tetejének külső burkolata elpusztult, hasonló épültekkel összevetve kúpalakú lehetett, mint a régi türbék, és a belső kupolát védte.

3. Hans Sibmacher metszete, és egy digitális terepmodell

Hans Sibmacher festő és rézmetsző illusztrálta *Hieronymus Ortelius* 1602-ben megjelent magyar témájú *Krónikáját*. Gyakran idézik a metszetét Szigetvár ostromáról. A kép természetesen az 1566-ban a törökök által átépített várat ábrázolja, arra vetíti rá az ostromot.

Az eredeti képen végrehajtottunk egy tükrözést és egy forgatást:

A két művelettel elértük, hogy a város és a vár tengelye nagyjából abba az irányba mutasson, amelybe a mai térképeken mutat. Piros **S**-el jeleztem a szultán sátorát.

A virtuális kalandozás folytatása

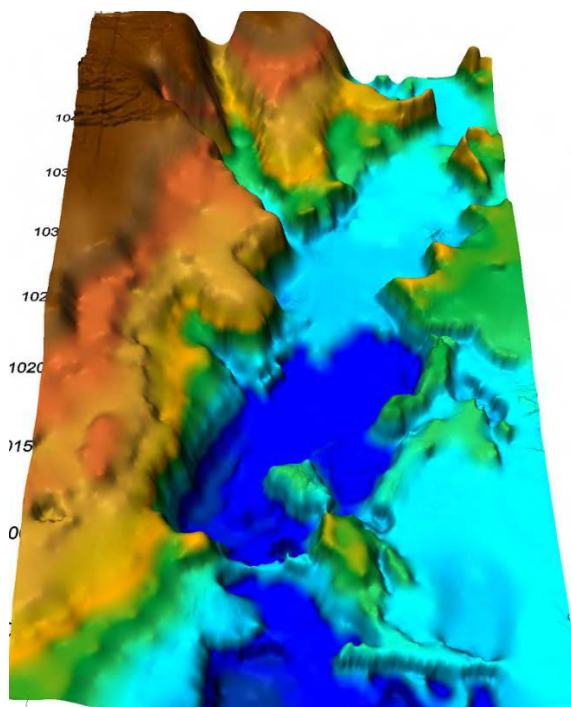

A rommező képe távolról. A 60 méter magas keskeny kúp nem gyárkémény, hanem minaret. Kutlug Timur építtette. 700 éve ellenáll a nem ritka földrengéseknek, ami jelentős építészeti teljesítmény.

Melléteszük a GEOMEGA Kft digitális terepmodelljét (DTM), amelyen úgy választottam meg a színeket és a perspektívát, hogy lássuk a lecsapolt tavat.

A régi metszet meglepően jól leképezi a valóságot. A „Z” alakú sziget ugyan két darabra bomlik a DTM-en, de jó a domborzat, jó helyen van a basali kiöblösödés, jó a tó záródása északon.

Sibmacher a szultán sátorát a Semplék-domb elé teszi, hiszen furcsa lett volna, ha azt írja a metszetre, hogy a sátrat a domb eltakarta.

Bárki adta a vázlatot Sibmachernek, az illető látta Szigetet! Csak mások voltak a tájolási és ábrázolási szokásai, mint nekünk.

A középső rész alaprajza hatszögletű, rajta 12 nagyobb ív (a hónapok), azokon 24 kisebb ív (az órák). A kupola 365 mezőből (a napok) áll, nincs köztük két egyforma mező. (Lisa Golombek képei)

Táblázatos összefoglaló

Áttekintettük a történelmi dokumentációk igen tarka csokrát, aminek öt fő „virágfajtája”:

Írásmű	Szerző vagy hely	Információ
latin nyelvű horvát és magyar források 1566-ról	Crenko és Budina Istvánffy	Szulejmán sátora a zsbóti várhegynél volt, Szokollu pasa dzsámit építtetett
török ottomán kori történetek	Ahmed Feridun bej, Agehi Manszúr Cselebi, Evlija Cselebi, Ibrahim Pecevi	térbeli elhelyezésről nem informál, legendák, szimbolikus történetek
német újságcikkek könyvek, 17. sz.	Relationen... és un. Diarium-ok	ezek kapcsolják össze a türbét a Turbék nevű kis erőddel (Vestung)
francia turkológiai tanulmányok	Vatin, Nicolas Veinstein, Giles	a sír és a türbe két külön helyszín, az aranyedény mesei elem
angol nyelvű tanulmány	Önkal, Hakki	volt két példa a belső szervek eltávolítására Kilidzs Arszlán és I. Murád
angol nyelvű könyvsorozat	A pápaság története	Kara Musztafa nagyvezéri sátra 1683
terepi (térkép) vázlat	Anguissola, Leandro	Szulejmán sírkertje az Almás partjánál
képek vegyesen	Sibmacher, Hans	a sátor a dombokon a vártól ÉK-re
térképek a 17. századból	Coronelli, Vincenzo (Danube/Danubio) Birken, Sigismund von (Danubius/Donau)	Turbék térképi jele oppidum = megerősített hely (Település?); megnevezése Vestung, Chateau (Erőd?)
térképek a 18-20. századból	katonai felmérések	a Turbék név többféle objektumhoz van hozzárendelve a térképeken

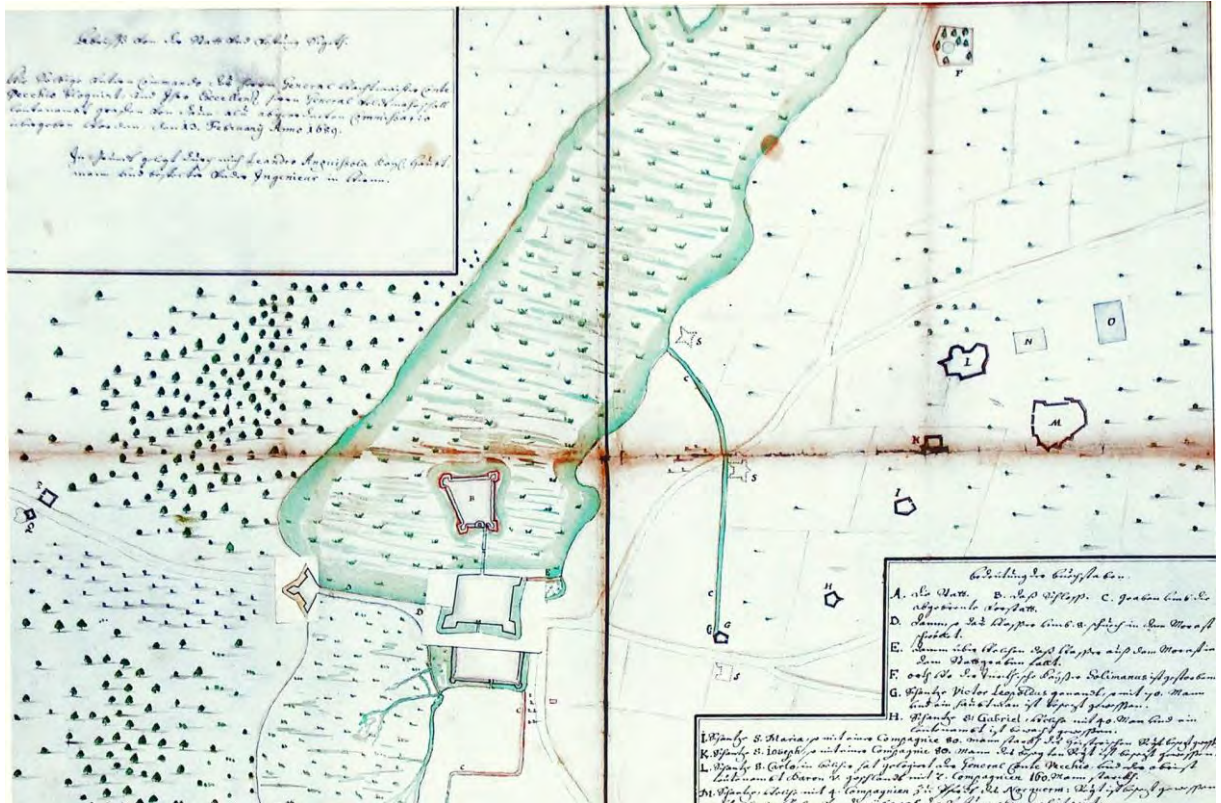
AZ ESZÉKI HID.

A nagyhirű híd, ami Szulejmán parancsára épült, és amit 1664-ben felégették gróf Zrinyi Miklós vezetésével.

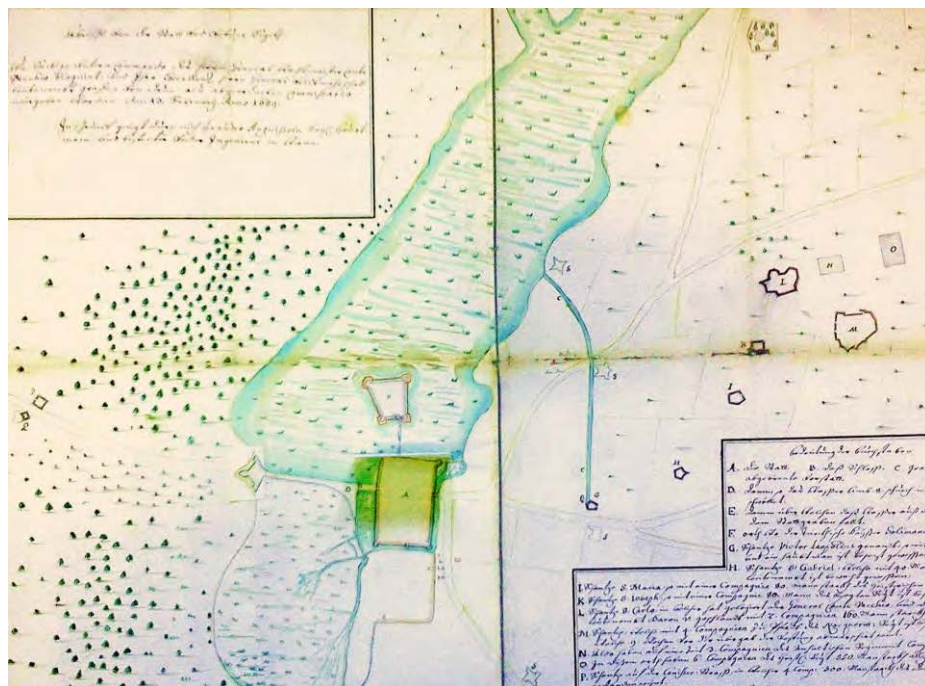
II. RÉSZ:

AZ ANGUISSOLA-FELADVÁNY KÖZELÍTŐ MEGOLDÁSA

Leandro Anguissola vázlata a Török-Szigetvárt elzáró sáncokról, 1689

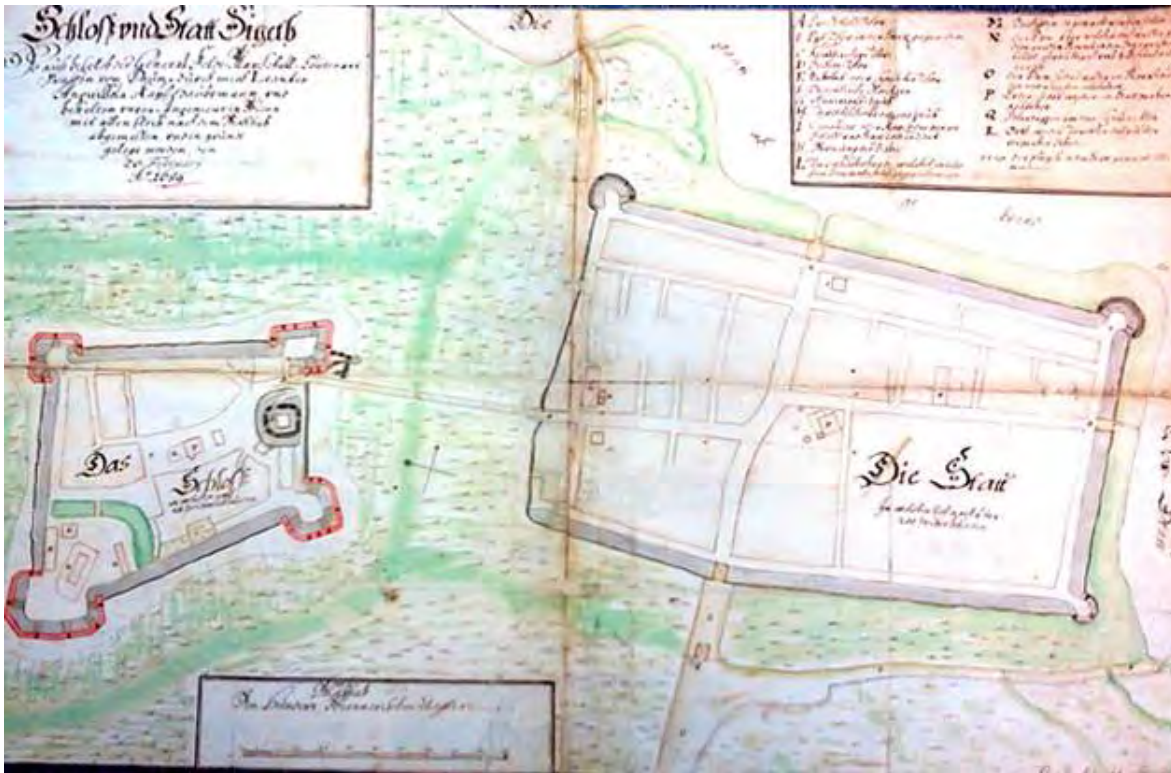

Általánosan ismert, gyakran idézett változat [a színek élénkítve], aminek eredetijét Nagy Zoltán tette fel a netre.

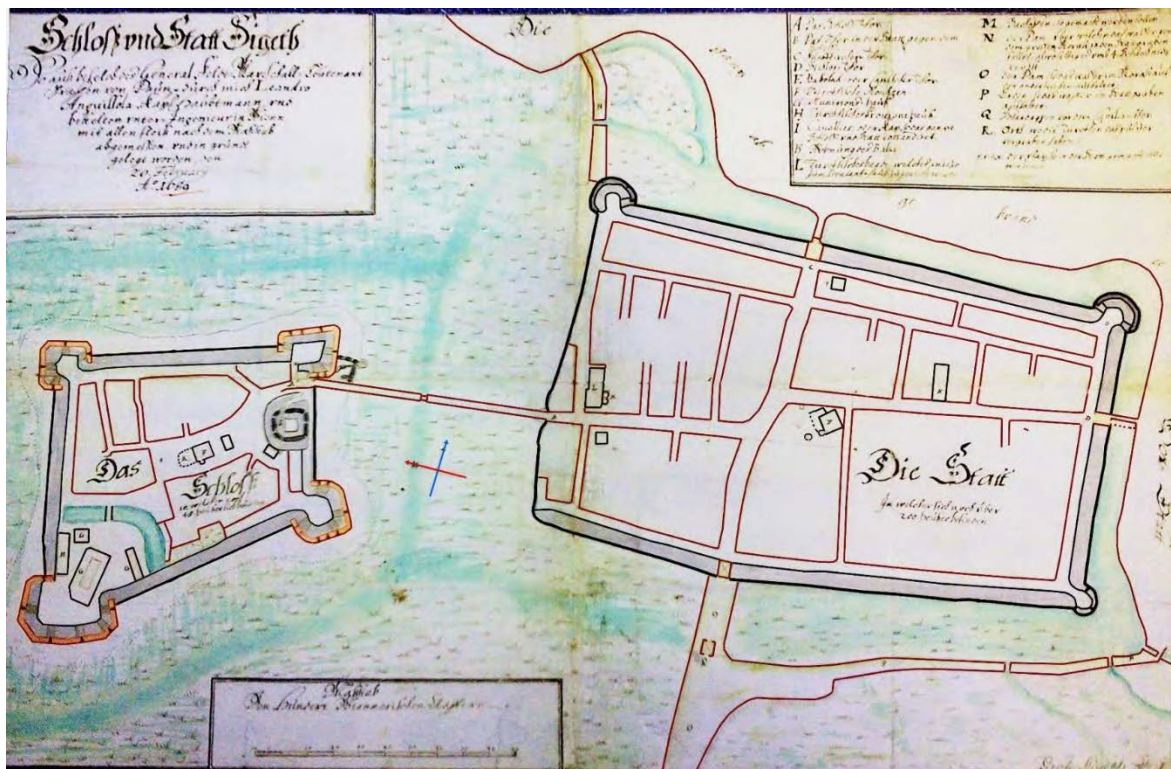
Korábban ismeretlen beállítás, egy tablettel fényképezve; a leragasztott lapocská felhajtvá.

Leandro Anguissola térképe a várról és az óvárosról

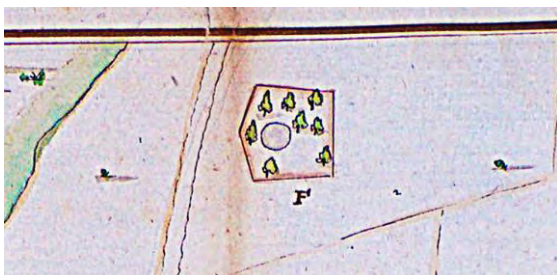
A kutatók által félretolt, figyelmen kívül hagyott rajz, telefonnal fényképezve.

A rajzban lévő szövegek: a várban 48 ház, a városban több mint 200 ház található.

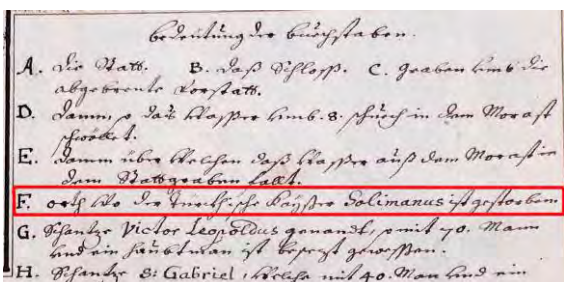

A munkához a kontúrok digitálisan feljavítva, a bemutatáshoz a hajtogatói elszíneződések kifakítva.

Jeles helyek a vázlaton

Az alig bélyegnagyságú **F-ötszög** a bemutatott vázlat peremén. [A kb. 60x80 cm-es és 350 éves lap az összehajtások mentén barnásra színeződött.]
Összevetve a sáncokkal, az F-ötszög nincs befejezve. A kis nyílás a jobb alsó sarkán a bejáratra utalhat.

Részlet a betűjelek magyarozatából.
F. Ort wo der türkische Kayser Solimanus ist gestorben.
[F. A hely, ahol Szulejmán török császár meghalt.]

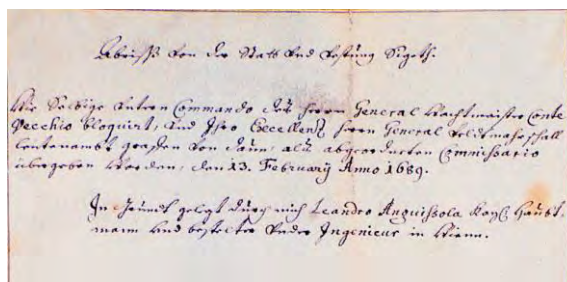
Befejezetlen részletek

A sáncok sorát tanulmányozva láthatjuk, hogy előbb kipontozva jelölte a helyet, majd vastagon kihúzta a részleteket tollal (palánk, árok, bejárat). Az ABC rendben jelölt sáncok kidolgozása M-nél véget ér, N-től kezdve csak a pontozott kontúrok készültek el. Vajon miért? Nem volt ideje rájuk?

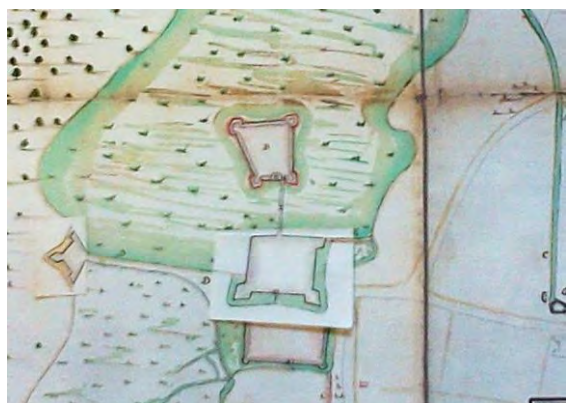

Hasonló eltérés a térkép alsó pereménél. A mocsaras pataktól balra lévő rész kidolgozott, a jobbra lévő befejezetlen.

A vázlaton egy azonosító feljegyzés van, ellentétben a térkép díszes fejlécével.

Meglepő javítás ragasztással

Ragasztásos javítás, amit feltételeztem a neten keringő rajz alapján. Feid Szabolcs azonnal észrevette, amikor a térképet kézbe kapta, és benézett a ragasztás alá. Ilyen javítás kapkodó befejezésre utal.

Ha összevetjük az ostromsáncokról készült vázlatot a vár és a város térképével [ami szintén nagy, kb. 60x80 cm], akkor nem értjük a javítás célját. Mert a javítással Anguissola valójában elrontotta a jó rajtot. Melyiket változatot vegyük figyelembe?

A feladvány megfejtésének stratégiája

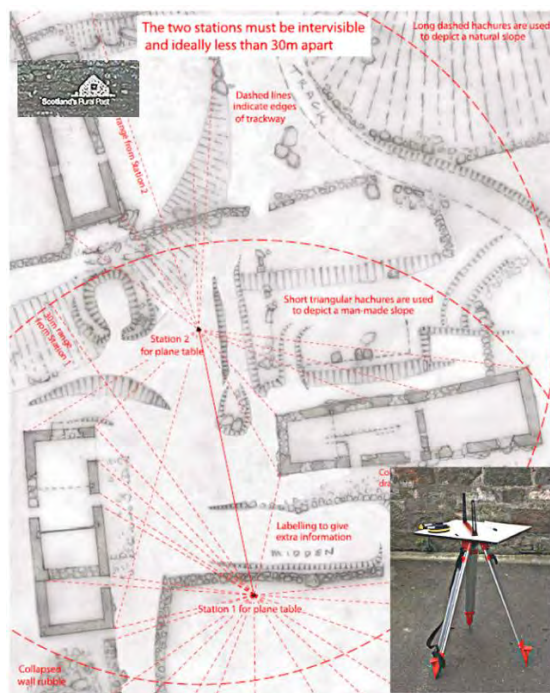
Magam eleinte nem voltam nagy véleménnyel Anguissola vázlatáról. Első ránézésre azt hittem, hogy „majdnem-ügyes” hamisítvány, mert mintha mű-primitív lenne. Elnagyolt, nincs rajta sem tájolás, sem lépték. A részletek sematikusak, dominál az ötszög. [Utóbb megtanultam, hogy a 16-17. század hadi építészetében *tényleg* dominált az ötszög...].

Az előzőekben bemutattam a térképeket, valamint azok nagyobb és kisebb hibáit, a rendellenes javítást. Ahhoz, hogy az F-ötszög helyét mai térképre át tudjuk vinni, ki kell javítani az eredetit. Az eredetit pedig csak akkor tudjuk javítani, ha legalább nagyjából ismerjük a *készítés technológiáját*.

Császári hadi térképész a 17-18. században. Operett díszletének megfelelő, idealizált kép Jacob Marinoni könyvéből [Marinoni és Anguissola társszerzők Bécs 1706-os térképének elkészítésében].

A mi „színházunkban” a főszereplő a térkép – akkor is, ha éppen csak egy vázlat – amelynek *készítési technológiáját* ismerjük, mert a 16. századtól a 20. század elejéig mérőasztallal dolgoztak a térképészek. Bőséges irodalom áll a rendelkezésünkre [lásd az illusztrációkat beszurva a következő oldalakon]. Valamint segítségünkre vannak azok a hagyományörző körök, amelyek nem csak a fegyverekre és nyeregből hátrafelé nyilazásra szakosodtak. A képet a Scotland’s Rural Past kézikönyvéből ollóztam egybe.

Balra fent a logo. A háttérkép azt mutatja, hogyan kell két felállásból elkészíteni a térképet. A beágyazott kép kissé mulatságos: a 17. századi mérőasztal utánpótlása modern alumínium háromlábban van.

Számítógépes elemzés után a műszaki rekonstrukció elvileg és gyakorlatilag elvégezhető a történelmi részletek ismerete nélkül. A rekonstrukció során megismertem arányokat, mérőszámokat, paramétereket. Utána a kezdeti lesújtó véleményem az ellenkezőjére változott. Anguissola munkái elérik azt a pontosságot, mint a 180 évvel későbbi 2. katonai felmérés; sőt, amire egy mai autós-navigációs GPS képes.

Mivel Anguissola térképe a várról és a városról meglehetősen pontos, fel kell tenni a kérdést: miért jó az egyik, és miért rossz a másik? Aminek a megválaszolásához ismernünk kell a *készítés körülményeit*. Ezáltal abba a helyzetbe kerültünk, hogy párhuzamosan végezhetünk izgalmas történelmi nyomozást és műszaki rekonstrukciót. Szigetnél valamilyen baleset történt. Amit megpróbálok modellezni és értelmezni; ehhez pedig elengedhetetlen a történelemben keresgélni. A keresgélésnek számos korlátja van: nem vagyok történész, nincs levéltári gyakorlatom, gyengén olvasom a kézzel, gótbetűvel, archaikus német nyelven írt lapokat, stb. Mindezek ellenére a modell konzisztens, és igyekszik kiküszöbölni a legendák ellentmondásait.

Azért kezdem a *készítés körülményeinek* feltárásával, a történelemmel, mert az olvasmányosabb. A térkép javításának hosszú, de fölöttébb unalmas folyamatából csupán néhány állomást, logikai mérföldkövet emelek ki. Kezdjük a vázlat és a térkép szerzőjével, Leandro Anguissolával.

Ki volt Leandro Anguissola?

Jóllehet az internet az utóbbi években kisebb csodákra képes, a fenti kérdésre rövid válaszokat adott. Általános lexikonokban nem is említik, csak két német nyelvű térképészeti szaklexikonban. Valamint egy olasz nyelvű hadtörténeti bibliográfia szánt rá pár sort.

Leandro Anguissola (1652-1720) hadmérnök Piacenza egyik patricius családjából származott. Pármai születésű, 28 évesen lépett császári szolgálatba. Tehetséges volt, és ahogyan ma mondanánk: jókor jó helyen. A katonai pályán egyenletesen haladt előre. Bécs 1683-as török ostromáról készített térképrajzai hozták meg számára az ismertséget. Évtizedekkel később *Jacob Marinonival* közösen elkészítette Bécs részletes térképét [amire a kuruc betörések magakadályozására hozott katonai intézkedések miatt volt szükség]. Az említett térképekről készült metszetek Ausztriában közismertek, mert benne vannak a történelmi atlaszokban. Azonban egyéb munkáit nehéz megtalálni. Szigetvár esetében különleges szerencsénk van.

Savoyai Jenő, Ausztriában ismertebb nevén *Prinz Eugen*, kezdeményezésére hozták létre a Hadi Építészeti Iskolát 1710-ben, aminek Anguissola lett az első igazgatója, és ezt a tisztét haláláig viselte. Tábornoki és grófi címet kapott. A *Google.at* valamivel több információt szolgáltat, mint a *Google.hu*, de tartalmát tekintve az is szegényes. Írtam korunk neves művészettörténésének, *Anna Anguissolának*, aki e-mail fordultával kedvesen válaszolt, hogy ő nem leszármazottja a hadmérnök-grófnak, és nem tud róla többet, mint a lexikonok. [Nem írtam az Anguissola vezetéknévű fiatalembernek, aki a robogóját kívánta eladni apróhirdetéssel, sem annak az Anguissola szőlősgazdának, aki a pincéjét reklámozta...]

Anguissola egyik ismert térképe felvillant valamit a készítés technikájáról: a Stephans-Kirche tornya volt az egyik mérési iránypont, vonatkoztatási pont.

Daniel Suttinger térképe Bécs erősített városáról (1684), ostrom nélkül. A város korántsem üres, mint Anguissola tematikus rajzán.

A néha kétes értékű Wikipédia hat Anguissolát sorol fel a 16-17. században, közülük öt nő festőművész, a hatodik Leandro, a térképész. Továbbá egy jópofa történetet mond el a család nevééről. A történet valószínűleg kreált, de igaz is lehet. Az eredeti változatot *Carl von Haradauer* tanulmányában olvashatjuk hosszabban. A nevet egy Bizáncban az arabok ellen harcoló, skót zsoldos kapta a 8. században. [Bizáncba Európa minden tájáról mentek zsoldosok, idáig hihető.] Az eredetileg *Surdus* (latin: *süket*) nevű vitéz jól értett az ún. görögtűzhöz, aminek segítségével sikerült visszaverni az ostromló arabokat. [Aki robbanó elegyekkel játszott, könnyen válhatott süketté; a ragadványnév is hihető.]

Görögtűz, augusztus 20-án Budapesten.

„Rómaitűz” [a bizánciak kelet-rómaiak!] amiben az ellenségeik nem gyönyörködtek. Vegyi fegyver, a mai lángszóró és napalm keveréke: vízzel olthatatlan, úszó, égő és gyújtó elegyet okád. Saját korában egyetlen javasolható ellenszerét ismerték: Imádkozz!

Surdus vitéz pajzs- és sisakdisze kígyó volt. „Kígyó egyedül aratott győzelmet!” ünnepelték utóbb; ami latin változatban „*angis sola fecit victoriam*”... Ettől kezdve változtatták a nevét a kevésbé megtisztelő Süketről Anguissolára. Azt homály fedi, hogyan kerültek Itáliába, ahol öt évszázaddal később neves családokkal házasodtak.

Véleményem szerint Anguissola térképészeti munkásságának feldolgozása megérne egy PhD disszertációt, de ehhez öreg vagyok. Az élettörténetéről viszonylag keveset jegyeztek fel egy olyan korban, amelyben nagy birodalmi háborúk dúltak, és grófi tábornokok tucatjával fordultak elő. Carl von Haradauer 1883-ban lelkiismeretesen áttúrta a Kriegersarchív dokumentumait és a bécsi városi tanács jegyzőkönyveit, sőt, a bécsi anyakönyveket is, Leander Anguissola és Daniel Suttinger után kutatva. Cikke Bécs 1683-as ostromának 200. évfordulójára készült, és 1884-ben adták ki nyomtatásban. A szorgalmas kutatás ellenére csak kevés adatot talált, amelyek többségében kifizetési lajstromok, esetleg egy-egy rendkívüli jutalomról adott nyugta. [Milyen jó, hogy nem selejteztek őket öt évekenként!] Ilyenformán az előléptetésekről közvetve értesülünk: nőtt a zsold, és megváltozott a rendfokozat a név mellett. A városi feljegyzésekből kideríthető, hogy mikor és melyik utcában épített házat; valamint a hagyatéki eljárásból megtudhatjuk, hogy négy (élő) gyermeke volt. Egyik lánya felbukkan az észak-itáliai Gonzagák családfáján [*GONZAGA: LINEA DI CASTIGLIONE E SOLFERINO – Libro d'Oro della Nobilità Mediterranea*]:

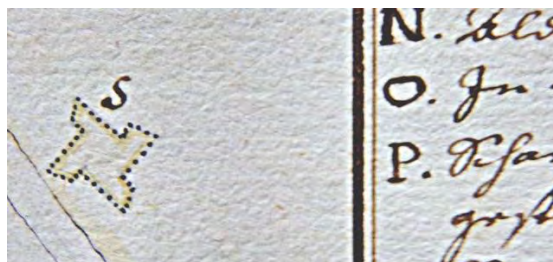
...1715 Marianna [német szövegben *Maria Anna*], *figlia del Conte Leandro Anguissola e di Maria Francesca Donati*...

Témánknak fontos része lenne, hogy írt egy tankönyvet, amiből megtanulhatnánk a térkép készítés technológiáját: *Il soldato instruito nelle cose attinenti all'ingegnere, cioè nell'aritmetica, geometria, e trigonometria pratica insieme con l'architettura militare*.

Anguissola kézikönyve nem érhető el, de találtam korban, témában hasonló, vaskos kéziratot [*Ars Militaris*] a Washington Congress Library-ben. Ilyen alakú sáncból több is van Anguissola vázlatán.

Sajnos nem tudtam Anguissola tankönyvéhez hozzáférni. Egyetlen nyilvántartott példánya a Lichtensteini Nagyhercegség Könyvtárában, Vaduzban van. (És nem a Lichtenstein hercegek bécsi palotájának híres régi-térkép gyűjteményében!)

Sánc kidolgozatlan jele Anguissola rajzán. Összevetve az előző rajzzal, láthatjuk, hogy mennyi, mára nyomtalanul eltűnt földmunka van a kis jel mögött!

Leandro / Leander 68 éves korában halt meg bécsi otthonában. Amire, a hadmérnöki életforma nehézségeit figyelembe véve, mondhatjuk, hogy szép kort élte meg. Az anyakönyv szerint a halál oka: „*am innerlichen Brand*”. Nem vállalkozom a fordításra, amihez a 18. századi bécsi anyakönyvi nyelv ismerete lenne szükséges. Tartós lázzal járó betegségre, talán tüdőgyulladásra gondolok.

A Bécsot ostromló törökök 1683-as veresége után nyilvánvaló lett, hogy újabb ostromtól nem kell félni. A nagy törökellenes offenzíva 1686-ban indult, és 1688 szeptemberében már visszafoglalták Nándorfehérvárt. Bécsnek egészen más gondjai lettek, mint a háború. Építkezni kellett, jó közlekedést és piacokat biztosítani, mert Bécs törvényes és fekete piacaira áramlott az áru. Az építkezéshez szakszerű irányítás kellett, a császári udvar és a város vezetése létrehozta a főépítési posztot (*Ober-Ingenieur*) és helyettesét (*Unter-Ingenieur*). Előbbi Daniel Suttinger, utóbbi Leander Anguissola volt. Az természetes volt, hogy a mérnökök akkor katonák voltak, közepes vagy magas rangban, szolgálati idejük szerint. Ebben a sok tevékenységet adó korban Anguissola 1688-ban a Duna bécsi szakaszának szabályozási terveivel volt elfoglalva. Ettől az igen fontos munkától vezérelték át Sziget várához.

Anguissola rajza egy bécsi Duna-szakasról, 1688

Quelle: Deutsche Fotothek

A geometriai feladatok gyakorlása több veszéllyel járt a 17. században, mint ma az iskolapadban.

Ráadásul biztosan nem büntetésből, sőt, ellenkezőleg: különlegesen fontos munkát különlegesen fontos, kiemelt emberre bíztak. Mert Bécs főépítésze (és helyettese) sokkal több volt egyetlen város főépítésznél: ők ketten a Német-Római Császárság Ausztriai-Habsburg tartományainak nagy építkezéseiért is feleltek. Anguissola korábban dolgozott a budai vár ostrománál 1684-ben és 1686-ban. Az 1689-es év különösen mozgalmas volt az életében. Abban az évben [más források szerint 1690-ben] halt meg Suttinger, és Anguissola lett a főépítész. 1689-ben ő irányította a budai bástyák újjáépítését, valamint Graz és Prága nagy építkezéseit. Miután az évet egy szigetvári kényszerkitérővel kezdte februárban.

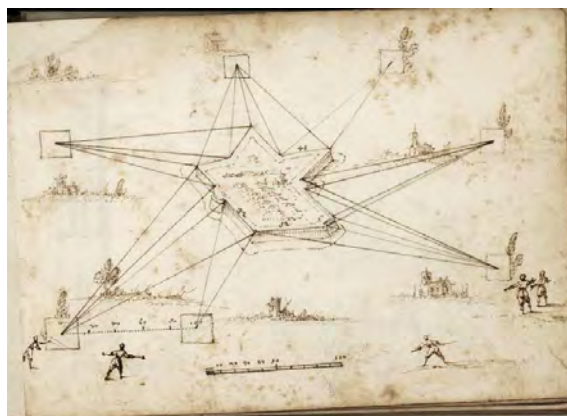
Mindezek ismeretében fel kell tennünk a kérdést: hogyan lehetséges, hogy ilyen jelentős posztot betöltő ember Sziget vára körül térképezzen, teljesen alkalmatlan időben? Továbbá hogyan lehetséges, hogy a birodalom keleti felének második számú mérnöke az egyik térképet elrontsa!?

Török-Sziget kapitulációjának sajátosságai

Ha kissé jobban odafigyelünk Török-Sziget várának átadására, és megpróbálunk túlnézni a helyi eseményeken, akkor azt látjuk, hogy két nagyhatalom nagy háborújának jelentős csatája zajlik a háttérben, diplomáciai eszközökkel; információk birtoklásával és azok manipulálásával. Nem csak **Anguissola** (1652-1720) a mérnökként magas beosztású és kipróbált szakember a folyamatban. Katonai szempontból ugyanilyen Wilhelm Johann Anton Graf **Daun** (1621-1706), aki a várat átveszi. Egy igen nagy befolyású személy, Ernst Rüdiger von **Starhemberg** gróf (1638-1701) tartja kézben a folyamatot – jóllehet, ő nem utazik Szigetre. Olyan folyamatot, amit mai szóhasználattal nevezhetnénk „sebészeti pontossággal végrehajtott katonai műveletnek”.

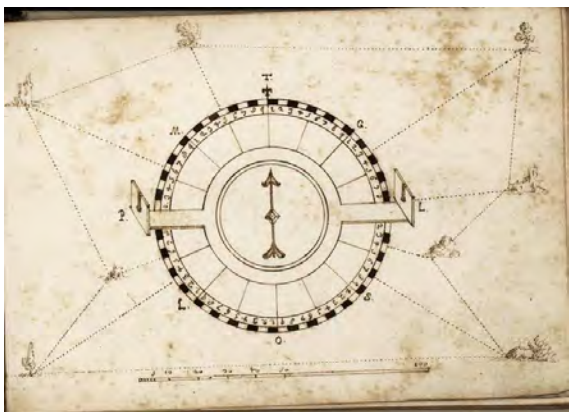
[A születési évszámokat azért tüntettem fel, hogy lássuk: Daun gróf 68 éves, Starhemberg gróf 51 éves, Anguissola (ekkor még nem gróf) „egy kölyök-kutya” a maga 37 évével és csupán 10 év császári szolgálattal a háta mögött 1689-ben.]

Anguissoláról viszonylag hosszan írtam, a két idősebb katonát csak a „Ki kicsoda?” kiadványok stílusában próbálok bemutatni. Ernst Rüdiger von Starhemberg (ki kell írni a teljes nevét, mert öccse Maximilian, valamint unokaöccse Guido szintén jelentős katonák ugyanabban a korszakban) volt Bécs városának a parancsnoka az 1683-as ostrom idején. Megtartotta a várost, azaz fényesen bizonyította, hogy méltó volt a posztjára. Ettől kezdve I. Lipót császár abszolút bizalmi embere. Részt vett Buda 1684-es és 1686-os ostromában. Utóbbinál egy rohamban a törökök ellőtték a balkezének két ujját, ami jó ürügy volt Lotharingiai Károly hercegnek, hogy Starhemberget hátraküldje. [Az ifjú herceg, aki születésére tekintettel kapta a főparancsnoki beosztást, nehezen viselte az olyan, idősebb katonák „zsémbeskedését”, akik viszont azért kerültek parancsnoki beosztásba, mert már bizonyították alkalmasságukat.]

Vár külső térképének az elkészítése sok felállásból. Anguissola sem csinálhatta másképp. Szerencséjére, éppen járhatott a vastag jégen Sziget vára körül.

Daun grófról még rövidebben annyit, hogy ő vezette az egyik hadsereget Bécs felmentésekor. [Több seregetest tevékenykedett, és Sobiesky János lovasrohama döntötte el a kétesélyes ütközetet.] 17 évvel idősebb Starhembergnél, azaz még több lehetősége volt, hogy a képességeit megmutassa. 1688-ban lett „ungarische Indigenat”, kapott magyar nemesi rangot, és ahhoz, értelemszerűen, magyarországi birtokot. Ha Starhembergről azt írtam, hogy I. Lipót bizalmi embere, akkor Daun grófról elmondható, hogy ő pedig Starhemberg bizalmi embere volt. Anguissola feltehetően azért került a küldetésbe, mert fiatal kora ellenére már bizonyította rátermettségét, és nagy fizikai igénybevételt jelentő feladat várta Szigetnél. A nehéz feladatra Suttinger főmérnök pedig alkalmatlan lehetett: 59 éves, talán beteg; tény, hogy egy éven belül meghalt.

A térképezés egyik fontos eszköze, a mágneses buszszola; a körsztásból fogalmat alkothatunk a szög-mérés pontosságáról.

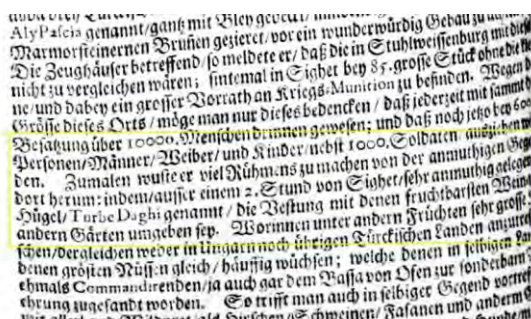
Sziget kapitulációja jelentős médiaesemény volt, amit korabeli újságok, rölapok és könyvek megörökítettek. Ma több változatban, német, olasz, latin nyelven elérhető a neten. Ma idézzük őket, a tudományos publikációban a forrás megjelölésével; akkoriban másolták, vagy kis változtatásokkal átvették. A „kis változtatások” magukba foglalják a sajtóhibákat, ami különösen a számok esetén fontos. Ha elütés volt az évszámban, azt viszonylag könnyű észrevenni [pl. Zrínyi Miklós nem foglalhatta el Babócsát 1684-ben, ha 1664-ben meghalt], de a dátumokban a napok előre-hátra csúsznak. Nagy számok esetén a legkellemetlenebb hiba, ha lemarad egy nulla; így fordulhat elő, hogy a Szigetet elhagyó török katonák száma néha 100, néha 1000; ami lényeges különbség. Száz évvel korábbi kutatók és történétírók – pl. Németh Béla 1903-ban – örültek, ha egyetlen forrást találtak, és azt kritika nélkül leközlötték. Mai normákhoz szokott írók pedig idéznek tőlük hiányos vagy téves állításokat. Így alakulhatnak ki olyan legendák, hogy Daun gróf küldetése az volt, hogy a „magát ügyetlenül viselő” Gabriele Vecchi ezredestől a blokád irányítását vegye át. [Nem a várat a törököktől!]

A leggyakrabban idézett vagy másolt német nyelvű kiadvány Sziget kapitulációjáról.

Térjünk vissza a kapituláció sok kiadásban olvasható változatához. Sugár István és Szita László ismertette a kutatásait a vár visszafoglalásának 300. évforduló-

ján rendezett történész konferencián. [Nyomtatásban megjelent 1993-ban.] Ők elsősorban a szerződés tartalmával foglalkoztak, magam inkább az események időrendjére fókuszálok. A török és Habsburg háborúk nagy seregmozgásainak a tengelyvonala a Duna volt, amelyen a hadianyagot, az ágyúkat szállították. A Duna mentén vonult Szulejmán Bécs ellen, a Duna völgyének visszafoglalását jelölte meg elsődleges hadicélként a császári hadvezetés 1683 után: Esztergom, Buda, majd egy nagy ugrás Belgrád. 1686-ban Sziget vára mellett elment a front, mindössze könnyűlovas egységek támadása érte december 19-én, felgyújtották az újavárost. Belgrád és Eszék között a front ide-oda hullámzott. Amit a császáriak megnyertek 1686-ban, azt elvesztették 1687-ben. Ezáltal Sziget és Kanizsa török védői utánpótlást kaptak, élelemben, hadianyagban, és főként reményben, hogy felmentik őket. 1688-ban ismét a császáriak vették a kezükbe a kezdeményezést.

A sárga vonallal bekeretezett rész említi Turbékot (Hügel Turbe Daghi genannt) [német: Hügel = domb, halom, ill. török Dag = domb, hegy]. Fontos, hogy Turbe, és nem Türbe! Holott a német nyelv alkalmas az **u** és **ü** megkülönböztetésére. Figyeljünk meg a 600-as számot a sor végén, mert elvileg lehetett 6000, amit a szkennelés csonkított meg. Ilyenkor fontos, hogy találjunk több forrást, más minőségű szkennelést.

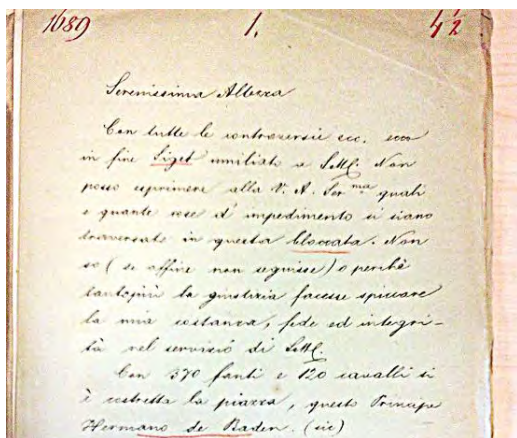
Az előrenyomuláshoz és Belgrád ostromához nem nélkülözhatték a tüzérseget. Ez a tény döntötte el, hogy Sziget várát ostrom helyett kiéheztetéssel vegyék birtokba. A vár gyűrűbe zárása Gabriele Vecchi (akkor még) alezredes feladata lett április végén.

Vecchi nem üldögélt tétlenül a táborában, hanem összeütközéseket provokált. Németh Béla írja egy esetről: „a törökök ez alkalommal egy tömegesebb kitörést rendeztek a várból, mellyel Vecchit bizonytalansággal megsemmisítették volna, s csak az mentette meg a gyalázattól, hogy a véletlenül arra vonuló [a délvidéki frontra rendelt] norcámiai 40. ezred a segítségére sietett. Így ugyan áldozatul nem esett, de könnyelmű eljárásáért Bécsből keményen meg rótták.”

Forrást Németh nem jelölt meg, valószínűleg újra felkutatható lenne a Staatsarchiv-ban. Könnyű elhinni, hogy az incidens miatt vették el a forrófejű olasztól az irányítást, és adták az idős Daun gróf kezébe.

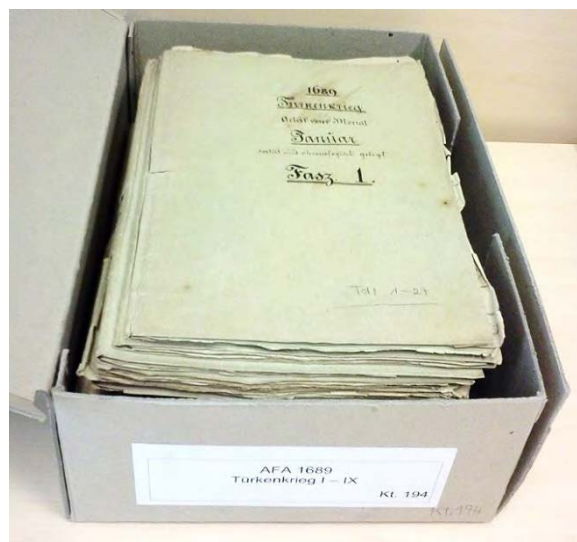
Mint említettem, a dátumok megadásában van 1-2 nap szórás, de a kapituláció négy hetének a krónikája nagyjából az alábbi. 1689. január 15-én megnyílt a szigeti várkapu, és Hasszán bég, a várkapitány helyettese, a janicsárok agája és egy harmadik tiszt, mindhárman díszöltözetben [ezzel jelezték, hogy nem áll szándékukban harcolni], kilovagolt az ostromsáncokhoz, és kihallgatást kért az ostromot vezető parancsnoktól [Gabriele Vecchi]. A törökök felajánlották a várat a biztonságos és szabad elvonulás fejében, ha a *menlevelüket a császár saját kezűleg írja alá*. [Az igény nem volt alaptalan. 1686-ban a pécsi török helyőrség a szabad elvonulás fejében adta meg magát Badeni Lajos hercegnek, aki a vár átvétele után 2000 embert Grazba hurcoltatott.]

Megállapodtak két-két magas rangú túszerében a tárgyalások idejére, és a Bécsbe utazó közös küldöttség összetételében. [A törököknek egy ellenes országban kellett a katonai védelem, kíséret. Mellesleg Vecchi érzekelte, hogy „helyzet van!” és azonnal segítséget kért egy bécsi pártfogójától.]

1689 első ügyirata Gabriele Vecchi levele egy meg nem nevezett pártfogójához, kelt január 15-én Sziget mellett. (Feid Szabolcs képe).

A küldöttség jan. 22-én vagy 23-án ért Bécsbe. Starhemberg gróf, a Haditanács helyettes elnöke, fogadta a törököket. Meglepő gyorsasággal megegyeztek. Az egység latin nyelvű pizkozata január 26-ra dátumozott, és *garantálta a törökök minden kérését*. Közte a biztonságos elszállításukat Vidinbe katonai fedezet alatt, valamint – ez példa nélküli a kapitulációk történetében – hogy maradhatnak Sziget városában, amíg a Dráva és a Duna jégmentessé válik. A vár átvételére Daun grófot jelölték ki. Starhemberg gróf a császár aláírását megszerezte két (!) napon belül, és január 29-én búcsúfogadást adott a távozó Hasszán bég tiszteletére. A sajtó kiemelte, hogy a bég letérdelt és megcsókolta a császár kézjegyét – ahogyan a szultán levelével is kellett tennie. Másnap a török küldöttség elindult Szigetvárra, ahova február 7-én érkezett. Daun gróf csak 12-én ért Szigetre, Varasdon keresztül. 13-án írták alá a kapitulációt, 14-én adták át a várat.

A Kriegersarchiv-ban témák szerint és éves csoportosításban tárolják az iratokat. Fent a Türkenkrieg 1689 doboza. (Feid Szabolcs felvétele)

Miért a sietség, a kapkodás?

A császári udvart nem a közismert humanizmusa sürgette, de megértéséhez túl kell látnunk a Sziget – Turbék határon. **Az ok, hogy Bécsbe várták a szultán tárgyalóküldöttségét Isztambulból.** A bécsi udvar kezében jelentős súlyú, váratlanul kapott, az isztambuli törököket meglepő „ütőkártya” volt, hogy Török-Szigetvár már nem az övék. Az út tartama Isztambulból Bécsig nem volt pontosan kiszámítható, tekintettel a rendkívül kemény télre. A szultán küldöttségét február 7-re várták. **Starhemberg gróf azért sietett, hogy az államközi béketárgyalások megkezdése előtt befejezze Sziget várának átvételét.** Az ügy fontosságát és Starhemberg véleményének súlyát jelzi, hogy soron kívül megkapta a császár aláírását. Ügyes elhelyezéssel és időzítéssel elérte, hogy a szigeti és az isztambuli török küldöttségek nem találkoztak, nem tudtak egymásról. [A szigeti blokád a hírekre is kiterjedt. Hasszán bég Bécsben hallotta, hogy Nándorfehérvárt már négy hónapja elvesztették.]

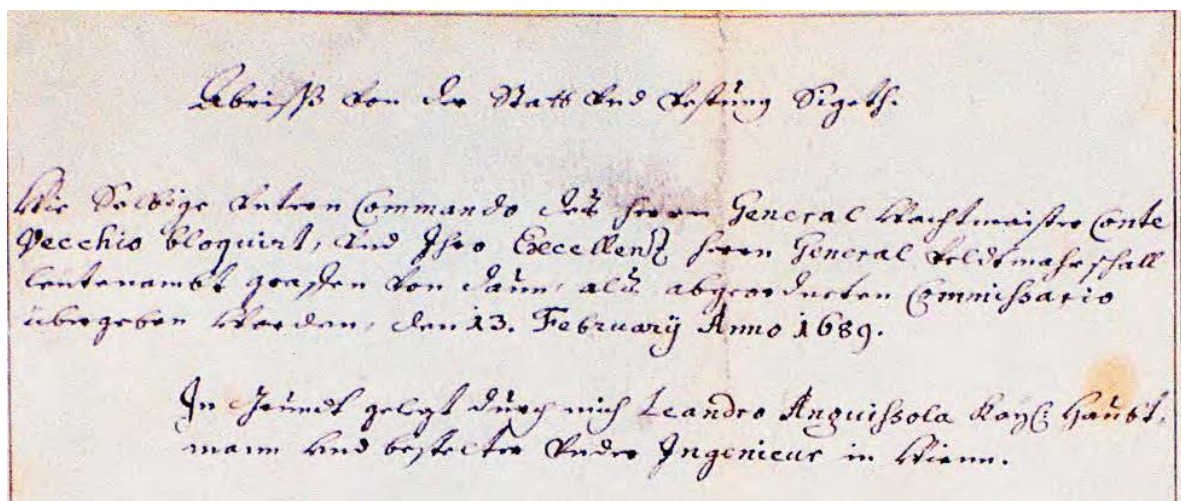
Anguissola helyettes mérnököt feltehetően a megállapodás elfogadásáról hozott döntéssel egy időben Szigetre rendelték. Nem tudjuk mikor ért le, de rohamtempóban felmérte a környéket Daun gróf érkezése előtt. **Úgy volt kénytelen térképezni, hogy sem a várba, sem a városba nem tehette be a lábát! [Csak fegyverszünet volt, de még ostromállapot!]** Dolgozhatott a környéken, nem lőttek rá, azonban okkal üres a vár és a város területe a vázlaton. Rövid, igen hideg napokon, a mezőn, a tó jegén felállított mérőasztalán kellett rajzolgatnia; esetleg tűznél melengetett kézzel. Utána a sátra sötét hidegében, nappal is gyertyafénynél feldolgozhatta a méréseit. A tisztí sátor szűk volt ahhoz, hogy a terepi lapokat kitergesse, rendezze.

Egy **ÖSSZEÁLLÍTÁSI BALESETET** el tudok képzelni tábori, fagyos körülmények közt, rohamtempóban végzett munka mellett.

Ha kinagyítjuk Anguissola két térképének részleteit, a sáncok rajzának egyes vonalain megfigyelhetők apróbb hullámok; mintha az elgémberedett kéz remegése lenne. A vár rajzának vonalai simábbak.

Az ördög régen is a részletekben bújt meg?

A vázlat fejléce

A miértekre a válasz gyakran az elhanyagolt apróságokban rejlik. Anguissola rajzának hibáira éppen a fejlécben, aminek a térképen nem szoktunk jelentőséget tulajdonítani. Esetünkben szokatlan feszültség és információmennyiség zsúfolódott az alig hét sorba. A sáncok térképének befejezési dátuma 1689. február 13. Ekkor lépett életbe a vár kapitulációs okmánya. [A szöveg egyértelműsíti, hogy Daun gróf, mint kirendelt császári biztos vette át a várat.] Anguissolát szorította a határidő, a térképek megszokott, cirkalmas grafikai befejezésére nem volt ideje. A rajz lett olyan amilyen, csatolni kellett a megállapodás anyagához.

[Az „gót rúnákkal” írt szövegnek egy szavát nem tudtam biztonsággal dekódolni. A katonai rendfokozatokkal nem vagyok tisztában, azt, hogy Vecchi ezredes, és Daun altábornagy volt, mások írásaiból vettem át.]

Abriss von der Stadt und Vestung Sigeth
Wie selbige untern Commando dem Herrn General
Wachmeister Conte
Vecchio bloquirt, und für Excellenz Herrn General
Landmarschall Leutenambt Graffen von Daun als
abgeordneten Comissario
übergaben worden. den 13 Februario Anno 1689,
In grunde gelegt durch mich Leandro Anguissola
kayl Haupt
mann und bestelten unter Ingenieur in Wienn

Vázlat Sziget városáról és erődjéről
Miként tartották ostromzár alatt báró Vecchio
ezredes parancsnoksága alatt, és került átadásra
őexcellenciája gróf Daun altábornagy kirendelt
császári biztosnak, kelt 1689 február 13-án.

Készítette: Leandro Anguissola császári százados
és kinevezett helyettes mérnök Bécsben.

A várról és az óvárosról készített térkép aláírási dátuma *1689. február 20.*

Február 13-a után Anguissola járhatott-kelhetett, mérhetett bárhol. Összegezhette fűtött szobában, volt ideje a gondos befejezésre. Szembetűnő a különbség már a fejlécben is.

*Schloss und Statt Sigeth
So aus befehl des General Feld Marschall
Leutenant
Graffen von Daun durch mich Leandro
Anguissola kaysl Hauptmann und
bestelten unter Ingenieur in Wienn
mit allem Fleiß nach dem Maßstab
abgemessen und in Grunde
gelegt worden, den
20 February
An. 1689*

Sziget vára és városa

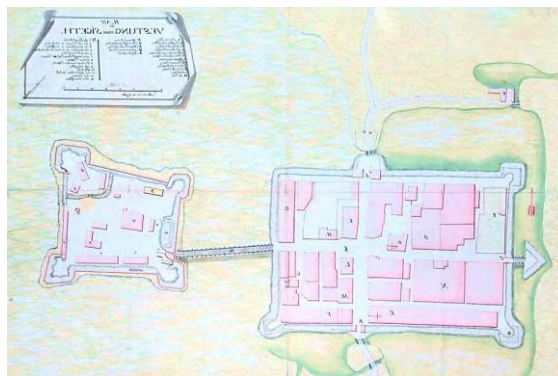
Úgy, ahogyan gróf Daun [altáborszernagy[?]] parancsára minden igyekezetemmel, lépték szerint elkészítettem: Leandro Anguissola császári százados és Bécs kinevezett helyettes mérnöke, 1689. február 20.

Láthatjuk, innét származik a több helyen idézett mondas, hogy a szigeti térképen „*nagy szorgalommal dolgozott*”. „*mit allem Fleiß*” – olvashatjuk, ami többféleképpen fordítható. Szerintem a felvázolt körülményeknek legjobban a „*minden erőmet megfeszítve*” fordítás felel meg.

Az esztétikai szempont a pontosság ellen

A kényszerítő határidőkön és mostoha körülményeken túl volt harmadik tényező: *a kor esztétikai követelményei*. Anguissola az esztétikai követelmények miatt választotta az átlós elhelyezést: így tudta kompenzálni a keleti és a nyugati part mérési anyagának mennyiségi különbségét. Elképzelhető, hogy Anguissola rajzolás közben észrevehette, hogy hibázott a kompozíció kialakításánál, de a hiba nagy volt, nem javítható. Új rajzot kellett volna kezdeni, amire nem volt ideje. Azt gondolom, nagy-nagy szerencsénk van, mert a javított változatot csak úgy tudta volna beszorítani korának szigorú formai előírásai közé, ha le hagyja róla Szulejmán sírkertjét. Az

ostromzár dokumentációja akkor is teljes lenne, mi pedig semmiféle képi ismerettel nem rendelkezünk, csak ellentmondásos szövegekkel.

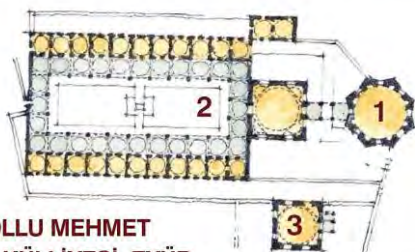
A kor esztétikai követelményeinek megfelelő térkép. Ismeretlen szerző munkája az 1700-as évek elejéről (Kriegsarchiv, Wien). Gondosan megkomponált elrendezés, díszes fejléc, árnyékhatásra törekvő színezés. Az érem másik oldala, hogy a hibátlan geometriai alakzatok és az esztétika szempontjai háttérbe szorította a térképészeti pontosságot. [Az újvárost szintén le hagyta, hiszen leégett 1686-ban.]

Hogy elkápráztassalak a bőség zavarával, Kedves Olvasó, bemutatok egy további ábrát: a várat és a várost kinagyítva az 1784-ben készült 1. katonai felmérésről. Sokkal pontatlanabb és igénytelenebb, mint Anguissola 100 évvel korábbi rajza. Az újvárost ez sem tűnteti fel, mert védelmi okok miatt nem építették fel újra. A város más irányokba terjeszkedett: létrejött a „Nagy utca” [Szabadság utca] a vártól keletre, és a „Kanizsa-város” a vártól nyugatra.

Legenda az elveszett térképről

Talán Németh Béla Szigetvár történetéről 1903-ban kiadott könyvének téves értelmezése táplálja azt a nézetet, hogy Anguissola *KÉT* térképet is készített a blokádról, mert az elsővel [azzal, amit ismerünk] a Haditanács nem volt megelégedve. Tehát valahol lappangani kell egy javított változatnak. Roppant érdekes, hogy 2013-ban a PTE Szulejmán Kutatócsoportja „véletlenül” összetalálkozott a 325 éve bujdosó térképpel. Furcsa módon, a térkép nem a Kriegsarchivban van, hanem egy ismeretlen magángyűjtő birtokában. A titokzatos gyűjtő címét a kutatócsoport vezetője, Pap Norbert, nem fedheti fel. Három kis részletet kaptak a térképről, amit képernyőn megnézhettem: (1) a fejléc, (2) a már ismert térképen F-el jelölt ötszögletű sírkert élénkebb színekkel festett másolata, (3) egy G-vel jelölt kicsi rajz Szulejmán türbéjének környezetéről, dzsámíról Korán-iskolával. A véletlenek furcsa halmozódása, hogy a türbe pontosan ott volt, ahol a PTE kutatócsapata keresi, a türbeki szőlőhegyen, nem az ötszögletű sírkertben. Szóbeli közlés lehetett, mert a kis részletből *semmiféle hely* nem következtethető

ki. Figyelemre méltó információ, mely szerint a halál helye (F) és a türbe helye (G) kilométerekre van egymástól [és G már foglalt volt a korábbi jelmagyarázatban]. A képernyőn látott részlet Szokollu nagyvezér isztambuli türbéjének, a mellette épült medreszének és mecsetnek az alaprajzára hasonlít – kétségtelen, van kapcsolata török építménnyel.

**SOKOLLU MEHMET
PAŞA KÜLLIYESI, EYÜP**

1- Sokollu Mehmet Paşa Türbesi
2- Medrese 3- Darülkurra

Szokollu Mehmed nagyvezér és családjának türbéje Isztambulban dzsámival, minarettel, medreszével. Alaprajz. Az 1-el jelzett türbe azért szokatlanul nagy, mert harmincnál több szarkofág van benne – többszörösen meghaladja a szigetvári türbe becsült méreteit.

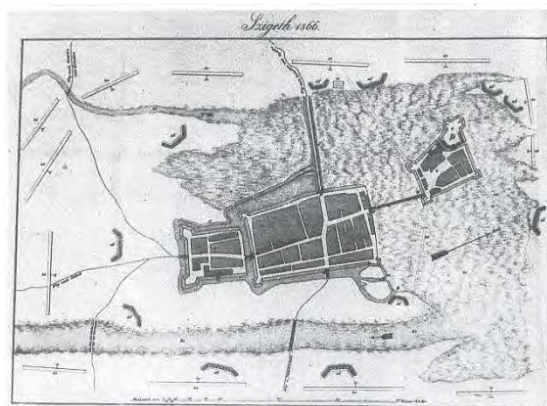
Nem vagyok grafológus, és nem volt lehetőségem az ismert és a rejtett térkép fejlécét egymás mellé tennem, de mivel sokat kínlódtam a „gót rúnák” dekódolásával, emlékezetből el tudtam dönteni, hogy *NEM ANGUISSOLA ÍRÁSA* van a drágán kínált térképen. *Ki-ki gondoljon, ami akar! Azt gondolom, hogy rejtély megoldása nem a tudományra, hanem inkább a műkincs kereskedelemre szakosodott intézményekre tartozik.*

Térjünk még vissza a **szokatlanul halmozódó véletlenekhez**. Van fogalmam a véletlenről [tanultam valószínűség számítást, kvantumfizikát], de ennyi „célzottan véletlen” egybeesés, mint amiről a pécsiiek beszámoltak, nekem a természetben eddig ismeretlen volt. Negyven év kutatói gyakorlattal a hátam mögött, semmiképpen nem tenném, és nem tanácsolom senkinek, hogy bármely témában elkezdett tudományos kutatását halmozódó véletlenekre alapozza. Magyar nyelvünk finom megkülönböztetésekre képes; tudományos kutatónak figyelnie kell rá, hogy hol a határ a *véletlen egybeesések*, és egyes szerencsejátékokra jellemző *hazardírozás* között.

Egy feltevés az átragasztás eredeti céljáról

A Hadtudományi Térképtárban fellelhető egy másolat Sziget váráról. A hátoldalára kézzel írt szöveg alapján az Österreichische Militärische Zeitschrift 1827. évi 4. számából származik. A hadtudo-

mányi cikk Sziget 1566-os ostromával foglalkozik. A csapatok sematikus elhelyezését olyan térképre vitték fel, amelynek „magja” úgy hasonlít az 1689-es Anguissola-rajzra az óvárosról, mint az egypetéjű ikrek szoktak.

A rajz az 1686 előtti állapotot mutatja, feltűnteti az újvárost, ami az 1566-os ostromban szerepelt [a szerzőnek olyan térkép kellett, amin rajta van]. Az újvárost 1686 decemberében felgyújtották, a rajz tehát ennél korábbi állapotot rögzít.

Ha az 1827-ben publikált térképet összevetjük Anguissola ragasztással javított rajzával, biztosak lehetünk, hogy **Leandro az újvárost ragasztotta utólag a térképre, de nem a megfelelő helyre**: a város déli pereme helyett az északihoz illesztette. Talán így kerül a helyére az említett legenda, hogy valaki nem volt elégedett az első változattal. [A „magasabb szempontokat” ismerő, 68 éves, harcedzett Daun altábornagy talán leckéztette a 37 éves, nem-harcoló „csak” mérnököt?] Anguissolának utólag rá kellett tennie a már nem létező újvárost; mert annak két évvel korábbi felégetése – szigorú értelemben – része volt a kapitulációt megelőző hadi cselekményeknek, vele lett teljes a dokumentáció.

Talán ez volt Anguissola szándéka?
[Szerintem igen!]

Két kitérő:

Cave Internetem!

Már a rómaiak is figyelmeztettek a harapós kutyára: *Cave canem!* = *Óvakodj a kutyától!* [Vigyázz, a kutya harap!] A latin mintára alkotta Stanisław Lem ismert lengyel író a fenti figyelmeztetést. Óvakodj az Internettől, mert úgy járhatsz, mint velem is megessett, mikor találtam egy meglepő hírt Leander Anguissoláról, francia weblapon.

Sujet: Bataille de Funfkirchen (mai 1708)

Az eredeti francia szöveg fordítása:

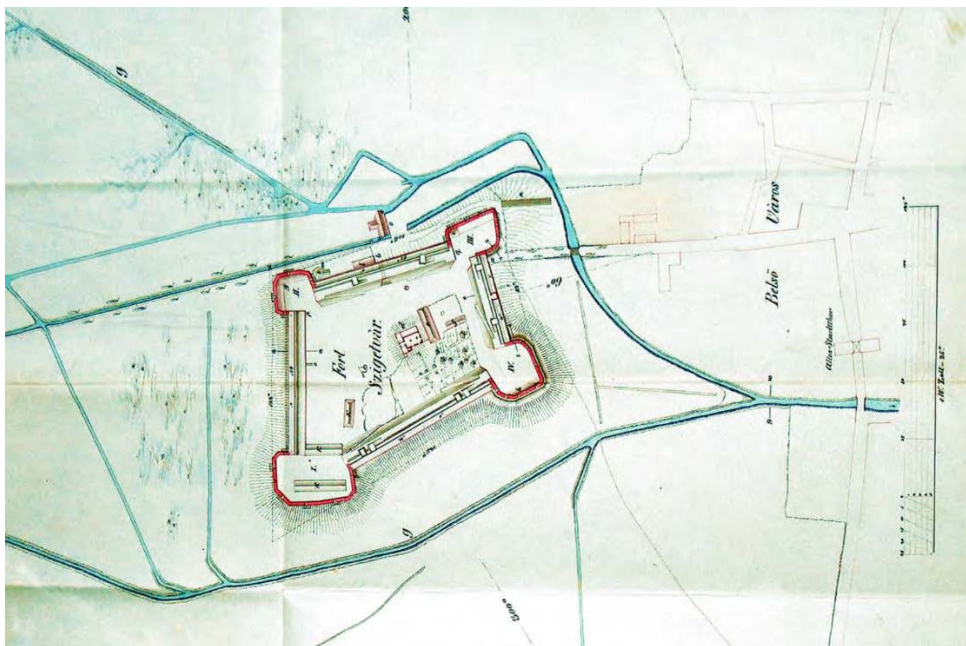
A pécsi csata 1708 májusában.

A hadviselő felek: magyarok (kurucok) és osztrákok (császáriak). 15000 magyar (öt regiment), Szabó György parancsnoksága alatt, kihasználva számbeli fölényét, a mohácsi régióban megtámadott 8000 császárit, egy olasz gyalogos regimentet, valamint, egy osztrákot, amelyek I. József császárt szolgálták. Mérleg: magyar győzelem; a magyarok vesztesége 8900 fő, az osztrákoké 5900 fő és 2100 fogoly. A győzelem ellenére a magyarok több embert vesztek, mint az osztrákok. A császári oldalon elesett Teodor von Seiller százados, és Leander Anguissola olasz őrnagyot foglyul ejtették.

Nos, Kedves Olvasó, nem fedeztem fel meglepő titkokat Anguissola életéből. Hanem az történt, hogy az egyik internetes keresőmotor bepottyanott engem ráérő franciák internetes történelmi szerepjátékának a kellős közepébe, éppen a kiinduló feltételek közé. [Tisztelet nekik, hogy francia létükre tudtak Anguissoláról, kurucokról, sőt arról is, hogy Szabó György neve lekövethetetlen. És képet is kerestek hozzá.] Nagy nevetség, úgy is mondhatnám, hogy közröhej tárgya lehettem volna, ha nem veszem észre az átverést.

Cave Internetem!

Vigyázz, az Internet harap!

Egy szép rajz 1849-ből: Fort Szigetvár

Sziget várának katonai jelentősége csökkent 1689 után. A kurucok nem voltak várostromokra felszerelve, 1848-1849 nagy seregmozgásai távol zajlottak. A vár azonban ott volt a bécsi hadvezetés látóterének legalább a peremén: 1849 februárjában elvégeztették a vár korszerű felmérését, ami minden hadi tervezés alapja. [A város Kanizsai-kapuja még állt 1849-ben – Alte Stadthor.]

ANGUISSOLA VÁZLATÁNAK ÉS TÉRKÉPÉNEK ELEMZÉSE ÉS JAVÍTÁSA

A vázlat három nagy hibája:

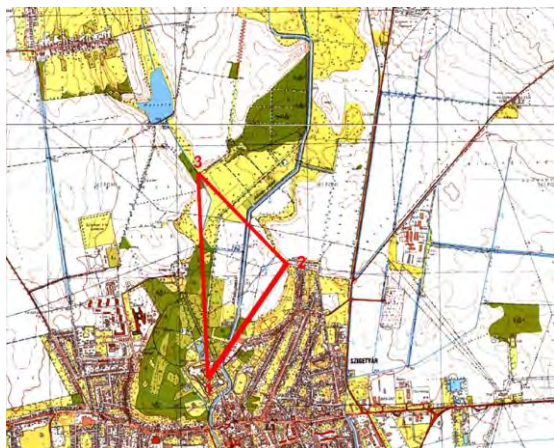
Nincs tájolva, nincs léptéke, torzult.

Tegyük egymás mellé Anguissola térképét és a Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI) topográfiai térképét. Jelöljük ki mindkettőn 3-3 jól azonosítható pontot.

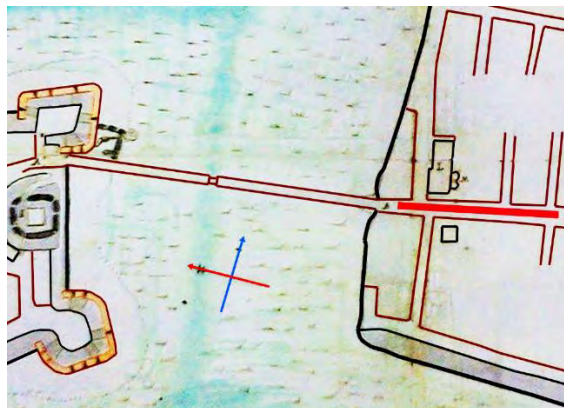
(1) a vár, (2) az egykori Sásváros feletti árapasztó csatorna nyílása, (3) a basali vízfolyás torkolata.

A 3-3 ponttal meghatározott háromszögeknek hasonlónak, azonos lépték esetén egybevágónak kell lenni. A könnyebb összehasonlítás végett a két kép nagyítását úgy választottuk meg, hogy az 1 és 2 pontot összekötő szakasz hossza azonos legyen.

Látható, hogy sem egybevágóságról, sem hasonlóságról nem beszélhetünk, továbbá a két háromszög elfordul egymáshoz képest. Az elfordulási szög meghatározásának elvileg legegyszerűbb módja, ha vesszük az egyes oldalak függőlegessel bezárt szögeinek a különbségét. A mért különbség az 1-2 oldalak esetén 17-18 fok, az 1-3 oldalak esetén 25-26 fok. Mivel nincs rá kritérium, hogy melyiket válasszuk, tudomásul kell vennünk, hogy a módszer nem volt eredményes. Egyetlen forgatásos transzformáció nem lesz elég még a helyes tájoláshoz sem.

Északi irányt keresünk

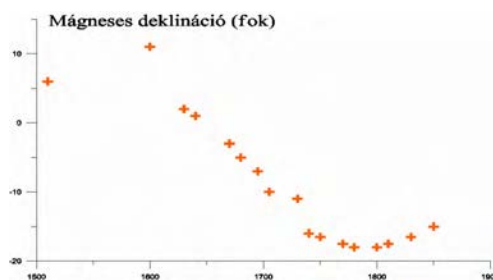
Élünk azzal az adottsággal, hogy a vár és város térképén van égtáji jelölés. Meghatározzuk a tájolási jelnek vár délkeleti falával és az utca tengelyével bezárt szögét. Három feltételezéssel élünk:

(1) Ennek a várfalnak az irányát nem módosította a hódoltság utáni átépítés.

(2) Elfogadjuk, hogy az egykori utca tengelye egybeesik a mai Vár utca tengelyével. [A mai Vár utca hosszabb, mint 1689-es elődje! Emiatt lenne bizonytalan irányadat az egykori összekötő híd vonala.]

(2) Anguissola mágneses iránytűvel határozta meg az északi irányt [februárban takarhatta köd vagy felhő a Napot].

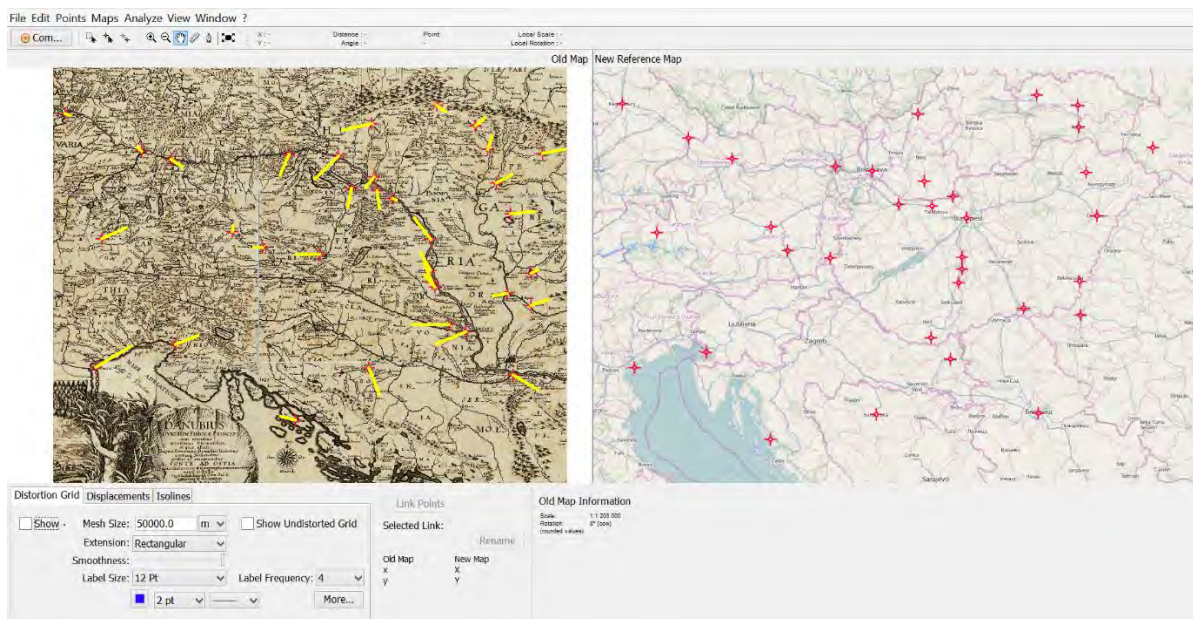
Geometriai játékunkat kiegészítjük archeomágneses ismeretekkel. Tudjuk, hogy a csillagászati [tehát pl. a Nap állásának követésével megfigyelhető] északi irány nem mindig esik egybe a mágneses északi iránnyal; a kettő közti szög a *mágneses deklináció*. A mágneses deklinációt Kolumbusz írta le elsőként 1492-es hajónaplójában. Nyomában (16-17. század) észak-itáliai egyetemeken végeztek méréseket. Az észak-itáliai adatok extrapolálhatók Szigetvárra.

Észak-itáliai mérési adatok.

A vár kapitulációjának idején a mágneses deklináció mínusz 8-10 fok körüli volt, ennyivel kell korrigálni az irányt. Eltekintek a munka részleteinek ismertetésétől. A végeredmény elszomorító: (1) eltérő adat jön ki a várfal vagy az utca irányának használatával, (2) az irány nem vihető át a vázlatra a megkívánt pontossággal.

Segít az önkéntes térképelemző: a *Map Analyst*

A *Map Analyst* [Térkép Elemző] ingyenesen letölthető szoftver (*freeware*), amelyet Bernhard Jenny és Adrian Weber tett közzé térképek összehasonlítására. A *Map Analyst* képernyőjének baloldalán a régi térkép [ábránkon S. von Birken korábban bemutatott Duna-völgy részlete 1683-ból]; jobboldalon az új térkép látható [az ábrán az *Open Street Map*]. Alattuk a paraméterek beállítása, ill. statisztikai jellemzők. A baloldali panelon a vektorok hossza az illesztési hibával arányos. A régi térkép levágott részein, Belgrádtól keletre, a hibák nagyobbak.

A *Map Analyst* szoftver kifejezetten azért készült, hogy mai és régi térképeket hasonlítsanak vele össze. A felhasználó oldaláról nézve közömbös a terület mérete, lehet 100x100 m vagy 500x500 km. A minimális követelmény, hogy legyen 5-5 kölcsönösen megfeleltethető pontpár (*coresponding linked points*). Természetesen annál jobb az összehasonlítás, minél több az összeköthető pontok száma. Az egyezés vagy eltérés mértékéről irányvektorok vagy rács formájában kapunk információt.

A szoftver egyik kényelmetlensége, hogy kínosan ügyeltek a *freeware* jellegre: a régi térképet az *Open Street Map*-el hasonlítja össze, mert az szintén *freeware*. [A munkához internet kapcsolat szükséges!] A megadott *Open Street Map* bázis *elvileg* nem jelent korlátozást, mert a szoftver exportálja a kiválasztott koordinátákat *Mercator vetületben*, és átvihetők bármely más térképre, vagy a Google Earth műholdképeire. Tapasztalatom szerint a netről igénybevett programokkal a koordináta-átszámítás nem működött jól. Az *Open Street Map* által előállított pontokat a koordináták alapján a Google Earth-re felrakva volt 100 m-es elcsúszás. Nem merültem bele a hiba elemzésébe és kiküszöbölésébe, mert ahhoz a szoftverek leírása hiányos. Feltehetően arról van szó, hogy a *Mercator vetület* elnevezés önmagában kevés. Ha más térképet töltünk be bázisként, akkor a szoftver valójában két képet hasonlít össze, aminek szintén vannak technikai korlátai, pl. a pixelek

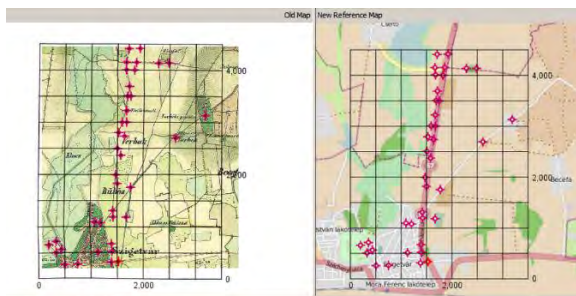
száma, és a pixel per méter felbontási viszony. Másik kényelmetlenség a dokumentáció hiánya, emiatt a szoftver használatát ki kell tapasztalni, a paraméterek hatását és beállítását autodidakta módon kell megtanulni, amihez sok futtatás kell.

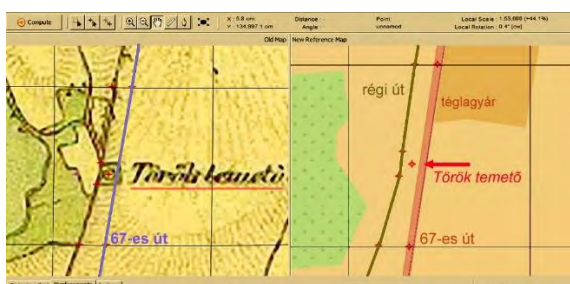
Az eltérést nem csak vektorokkal, hanem a négyzet-rács torzulásával is lehet szemléltetni.

A betanulás során először összehasonlítottam pontos geodéziai térképeket [FÖMI topográfiai ill. ortofotó], a navigációs térképekkel [Open Street Map, Google Earth, Here.com]. Utána a FÖMI valamelyik hiteles térképét a régi katonai felmérésekkel.

A 2. katonai felmérés összevetése az Open Street Map-pel

A Szigetvártól Csertőig terjedő kutatási terület és a kölcsönösen megfeleltetett pontok. A régi térképre átvittem a mai 67-es utat, az újra pedig az 1868-ban használt földutak egyikét.

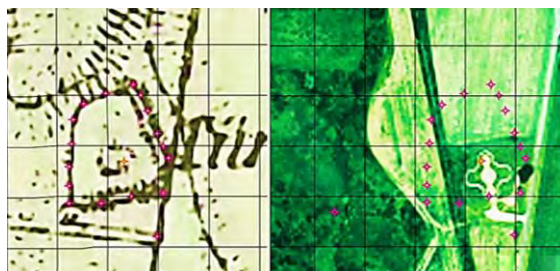
Részlet a Török-temető környékéről, ami fedi a mai Barátság Parkot. Az Anguissola rajz javításánál fontos lesz, hogy a régi földút a Török-temetőnél ágazik szét.

Map Analyst, próbák élesben.

A betanulás és a tesztek során változó nagyságú területeken próbálkoztunk: 4x8 km-estől 200x200 méteres méretig. A sikernek az volt a titka, hogy a kiválasztott területen viszonylag nagyszámú kölcsönösen megfeleltetett pontot (linked points) tudunk kitűzni, közelítőleg egyenletesen szétszórva. Mivel a Map Analyst minimálisan 5 pontot igényel, a futtatással és értelmezéssel nem volt probléma.

Anguissolának az ostromsáncokról készített vázlatával az első számú problémánk, hogy nem lehet még öt, biztonsággal azonosítható pontpárt sem találni. A vár északi bástyáit utóbb átépítették. Talán a délieket nem, ami ad két pontot. Harmadiknak hozzávehetjük a dzsámit a várban. Negyedik, már bizonytalanabb pont az óváros Siklósi kapuja. Ötödik, szintén bizonytalan pont az egykori tó keleti partján az ár-
apasztó csatorna kifolyásának azonosítása egy mai árok torkolatával. Hozzáadunk még kettőt, abból a feltevésből kiindulva, hogy a mai József Attila utcának a Szabadság utcától Pécs irányába eső szakasza egybeesik az egykori pécsi úttal.

3. katonai felmérés összehasonlítása az ortofotó 2000-el: a Töröksír (Türkengrab) környéke.

A Türkengrab vagy Török-temető 1880-ban sokkal nagyobb volt, mint a 20. században. 1880-ban az út nyomvonala már egybeesik a mai 67-es úttal.

A Barátság Park létesítése (1994) előtti légifotókon az 1880-as határok egyes részletei jól láthatók (a sárga vonal mellett). A barna vonal az 1976-ban megszüntetett vasút, ami levágta a temető harmadát.

Az első kísérlet megmutatta, hogy a pontok ilyen alapon történő összepárosítása nem elégséges. Hiába volt a minimálisan szükséges öt pont helyett hét-nyolc pontunk, mivel a pontok kis területre koncentráltak, a közöttük lévő kis távolságok kijelölési hibája a távolabbi pontoknál megsokszorozódik. Az eredmény olyan, mintha sugarasan megnyújtanánk, nagyítanánk a képet.

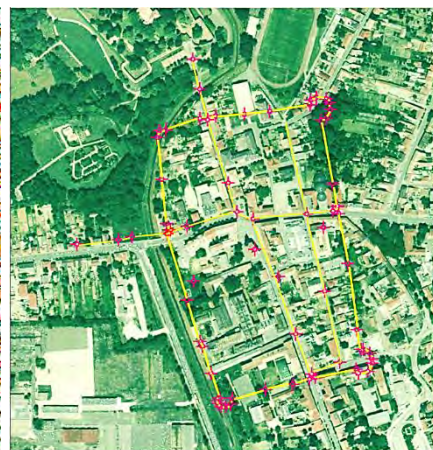
„Bogozzuk ki a csomót!” felkiáltással félretettem az ostromsáncok vázlatát, és elővettem a vár és óváros rajzát. Az óvárossal kezdjük, tekintettel arra, hogy a várat a térkép elkészülte után biztosan átépítették. Az ábrák a következő oldalon láthatók. A Map Analyst „Old Map” bemenete most szó szerint régi térkép: 1689-ben készült. A könnyebb áttekintés kedvéért közelítőleg olyan helyzetbe állítjuk, mint a referenciának használt FÖMI tízezres léptékű topográfiai térkép a mai szigeti belvárosról, illetve az ortofotót. [Az ortofotó egy merőlegesen felvett légi fotó, aminek esetleges torzulásait javították. Felbontása kb. 0.5 méter/pixel; helyettesíti a térképet minden olyan helyzetben, ahol a 0.5 m pontosság elég.]

Anguissola térképe, 1689

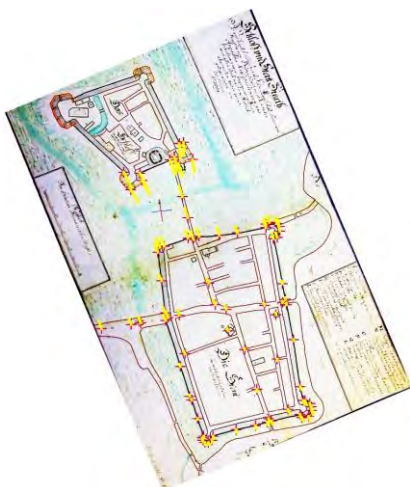
FÖMI tízezres topográfiai

FÖMI ortofotó 2000

Látható, hogy nagyszámú kölcsönösen megfeleltetett ponttal tudtam dolgozni. A hibavektorok olyan rövidek, hogy pontnak látszanak: a tízezres térkép kék, az ortofotó bordó keresztjeinek a közepében ülnek. A megfeleltetés nagyon jó! A kék vonalak a tízezresen, illetve az élénsárga vonalak az ortofotón az egykori városfalat képezik le. A *Rákóczi*, a *Vár*, a *Zárda*, az *Olay Lajos*, a *József Attila* és a *Szezsódi Máté* utca pontosan követi a törökkori nyomvonalat. A *Széchenyi* utca fél utcaszélességgel délre tolódott; lehet, hogy keskenyebb, mint amikor hadak vonultak az elődjén, de lehet, hogy ennyi a régi térkép hibája. A régi palánk a gimnázium udvarán ment keresztül. Hancz Erika és Bertók Gábor 2011-es ásatásaiból méterre pontosan megadható az eltérés.

Tisztelettel adózom Anguissola, ma 325 éves, teljesítményének. Most már értem: azért öt szemelték ki a feladatra: mert ilyen eredményre volt képes, a rendkívül kedvezőtlen viszonyok közt is. Sajnos nem tudta tartani a rohammunka teljes folyamatában, az összeállítás már rosszabb:

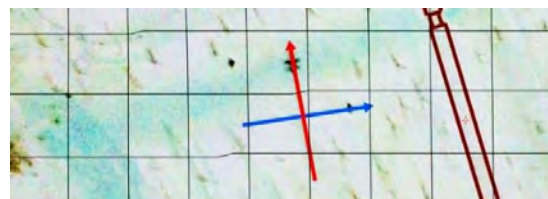

A sárga hibavektorok, most hatalmasra nőttek. Jelentőségük, hogy a képen a vár északabbra tolódott, mint a valóságban, és elfordulás is történt.

Ha külön elemezzük csak a vár déli falát és bástyáit, akkor azt látjuk, hogy a hibavektorok nem mindenhol pontszerűek, de a hosszuk nem haladja meg a várfalak szélességét. Ha kiemelkedő szintet nem is ért el, az elvárhatót bőven teljesítette. Ugyanez érvényes az elfordulás hibájára: a vár az óvároshoz képest 3 fokkal fordult el a részletek összeszerkesztése során. Ami nem sok, a 200 évvel későbbi 2. katonai felmérés elemzésekor is találhatunk 2-3 fok hibát.

A hibát nemcsak vektorokkal, hanem négyzetrács torzulásaival is lehet érzékelteni a *Map Analyst*-ben. Prezentációban kevésbé előnyös, mert a rács részben takarja a mondanivalót. A jelen esetben mégis hasznát vehetjük: ellenőrizhetjük a mágneses deklinációt.

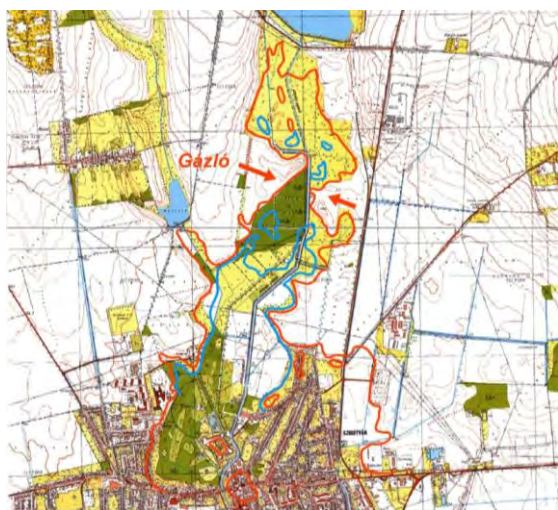

A csillagászati észak (függőleges vonal) és a mágneses észak (piros nyíl) és által bezárt szög 9-10 fok, negatív (nyugati) irányba fordul; jól egyezik az észak-itáliai adatokból korábban extrapolált értékkel. [Geofizikusnak fontos, új eredmény!]

A kerülőút (rég{i} görög nyelven *methodosz*)

A korábbi futtatásokból kiderült, hogy az F-ötszög helyét illetően más-más eredményre fogunk jutni, attól függően, hogy a vár vagy a város jellegzetes pontjaitól indulunk ki. A város és a vár térképének előbbi elemzése rávilágít a tapasztalt különbségekre: a vár és a város távolsága, valamint egymáshoz viszonyított elforgatása hibás. A biztosnak látszó referencia kicsúszott a kezünkben, más összeköthető pontokat kell keresnünk. Sziget várának környéke átalakult. Eltűntek sáncok, erdők, lápok és épületek, máshova kerültek utak és az Almás-patak. Vajon találhatunk valamit, ami állandónak tekinthető a viharos háromszáz évben? Igen, találhatunk közelítő adatot.

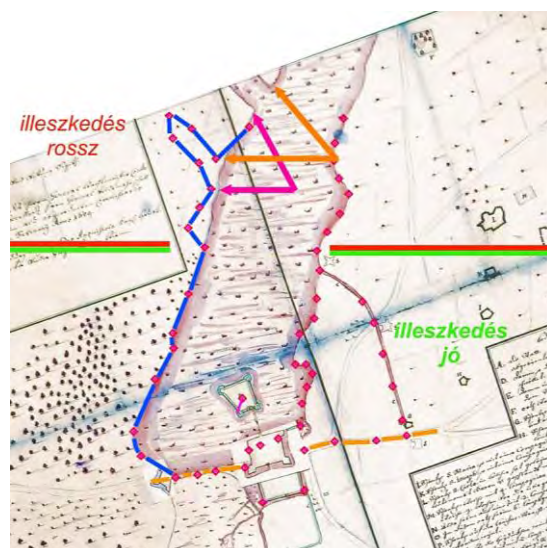
A *kerülőutat* az a tény kínálja, hogy három évszázad földtani skálán szinte semmi. A kanyargó Almás-pataknak lehetett egyenes medret ásni, de a *patak-völgy* alapvetően ma is olyan, mint Anguissola térképezésekor volt. Ha megépítenénk az egykori gátat, akkor a tó partja – civilizációs beavatkozástól eltekintve – ma is ott lenne, mint ahol volt 1689-ben. A topográfiai térképről leolvashatók a szintvonalak, az egykori tómeder, tópart reprodukálható.

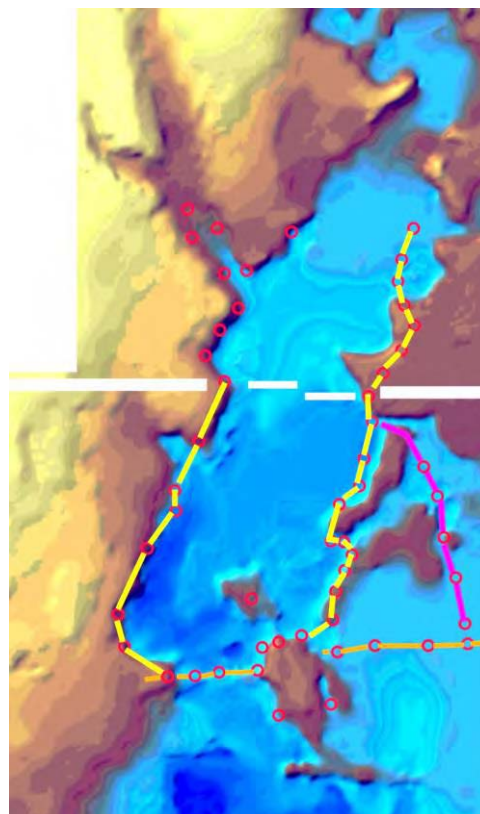
A FÖMI tízezres térképe. A piros kivastagított vonal (115 m tszf.) az egykori mocsár határa, a kék (113.7 m tszf.) tópart valószínű vonala. A kép azt sugallja, hogy a tó egy alsó, nagy, és esetleg több, kisebb felső medencéből állt, a gázlónál biztosan befűződött – a gázló „geológiai duzzasztóműként” szerepelt.

Számítógépen szimulálhatjuk az elárasztást. A Geomega Kft korábban is (33. oldal) bemutatott digitális terepmodelljén lényegében ezt tettük. Az is láthatja az egykori tavat, aki nem szokott hozzá a szintvonalas térképeken való tájékozódáshoz.

A következő két ábrán a Map Analyst segítségével összehasonlítjuk Anguissola vázlatának partvonalát a szintvonalas térképpel, részletekben.

A kölcsönösen kiválasztott pontok Anguissola térképére felrakva. A kék vonal a nyugati parton a 113.7 m-es szintvonal, a patak völgy valószínű kontúrja. Van egy jól meghúzzható határ, amelytől északra az illeszkedés elromlik, **Anguissola rajzában többlet van**. Az ún. basali kiöblösödés elcsúszását a nyíl párok jelzik, ezzel az elcsúszással egyenlő a többlet.

A keleti part megfelelő szakasza a DTM-en ábrázolva. A sárga vonal a tómeder pereme Anguissola vázlatáról. A fehér vonal jelzi a határt, amelytől felfelé a két térkép egyezése elromlik a keleti parton. Jól egybe esik a felső ábra piros és zöld elválasztó vonalával. **Itt hiány van**.

Az előző két kép üzenetét a legkönnyebb úgy értelmezni, hogy Anguissola *a nyugati parton beiktatott egy hosszú szakaszt*, és *keleti oldalon hiányzik egy szakasz!* A csere valószínűségét növeli, hogy olyan partszakaszok rajzáról van szó, amelyeken egyedi jellegzetesség nem található. A hiba mértékéről képet ad a *Map Analyst* hibavektora és a négyzetrács torzulása, ha nem csak a pontok helyét mutatjuk.

A transzformáció matematikai algoritmusai miatt a két, durván hibás pont befolyásolja az óváros és a vár távoli pontjainak látszólagos hibáját; mintha szembe fordulnának a bal felső nagy hibavektorral.

Ha már tudjuk a hibát, megpróbálhatjuk javítani. A két hibavektor arról tájékoztat, hogy a lapos keleti parton kisebb az eltolás (a kivágott szakaszt hajtogatva lehetne új helyre tenni).

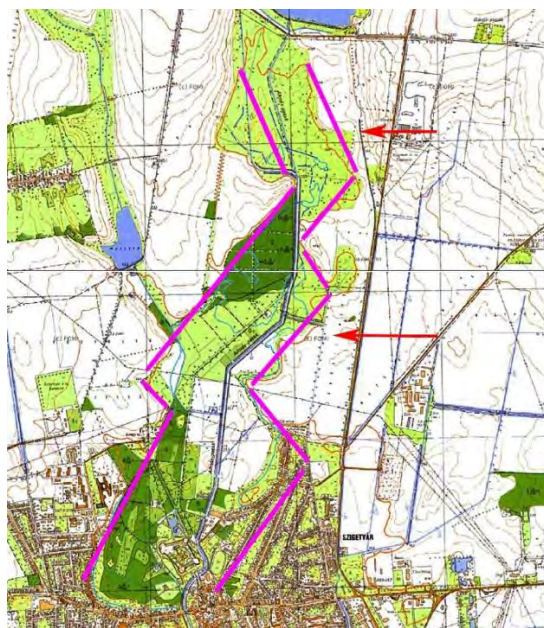

A leggyorsabb transzformáció: olló, ragasztó és zéró matematika. Az első, kvalitatív kísérlet, ami messze van a végcéltól, de a javítás lényegét a maga durva egyszerűségével jól megjeleníti. A helyreállítás tönkre teszi a kép szimmetriáját.

A rekonstrukció feltételei

Az olló, ragasztó és illesztgetés kvalitatív megoldás. A kvantitatív megoldást a *Map Analyst* adja a kezünkbe, mivel *képes egyszerre megadni a tájolást és a léptéket*, valamint *tájékoztat a torzulás mértékéről*. Mivel nincsenek olyan referenciapontjaink, mint a város esetén voltak, *a valószínű megoldást fokozatos közelítéssel* érhetjük el. Pontosan azt tesszük, mint az ollóval és ragasztással, csak digitális módszerekkel. Szétvágjuk a térképet nyugati, keleti és déli darabra, amelyeket külön-külön illesztünk mai térképhez. Megnézzük az eltérést, és ha kell (sajnos kellett), kezdjük a játékot az elejéről. Egy labirintusban bolyongáshoz hasonlíthatom, és bár a matematikus biztos módszert ismer arra, hogyan jusson ki labirintusból, a kijutás időigénye attól függ, hogy merre indul. Több héten át dolgoztam rajta, ha az elején sejtettem volna, nem biztos, hogy belekezek.

Abból indultam ki, hogy találunk olyan, egymáshoz rendelhető pontokat (linked points), amelyek nagy területen egyenletes eloszlásban legyenek, és a számuk haladja meg a 25-30-at. Anguissola rajzának jobboldali felén van két szabálytalan görbénk: egy partvonal és egy földút, ezek megfelelőjét kell megtalálnunk a mai térképen. Első lépésként lehatároljuk a területet.

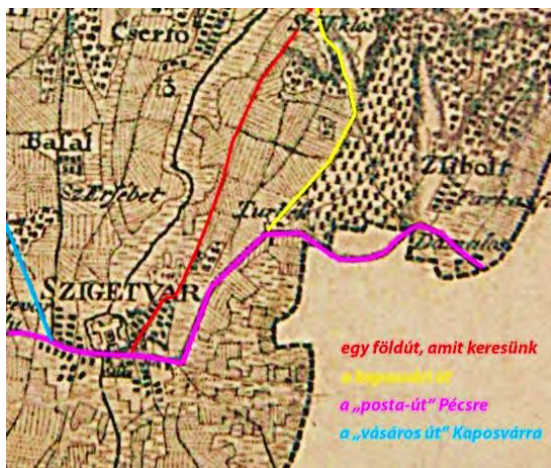
A 115 m-es szintvonal trendjének követése képet ad az Almás-patak völgyének mélyszerkezetéről. Ilyen jellegű ábráknak nagy hasznát látnánk, ha termálvizet keresnénk, de a trendek alapján kijelölhetjük az illesztéshez felhasználható keleti partszakaszt is, ami a két piros nyíl közé esik.

Második lépésben két párosítás közül választhatunk: (1) először illesztjük a partvonalat, és másodikként az utat, (2) fordítva: az úttal kezdjük, és a parttal fejezzük be.

Mindkettőnek megvannak a nehézségei és kockázatai. Ami a part vonalát illeti, Anguissola kénytelen volt kemény télen térképezni, a tó és a láp vastagon be volt fagyva. A jég és a hó elfedi az éles kontúrokat, virtuálisan kisimítja a partvonalat. Anguissola kevésbé tagolt partvonala nem azt jelzi, hogy átsíklott a részleteken, hanem rejtve voltak előtte. A régi havas part összevetése mai nyári ortofotóval vagy DTM-el szükségszerűen korlátozott pontosságú lesz.

Ami az utat illeti,

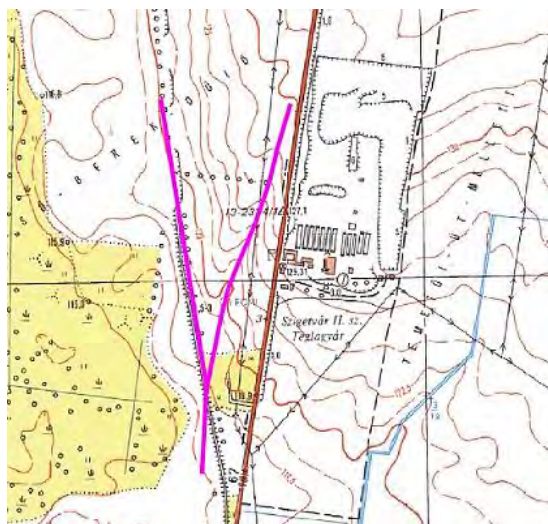
vissza kell mennünk régi térképekhez. Az 1784-es első katonai felmérésen (lásd a 28. oldalon), valamint az 1802-es vármegyei felmérésen egyetlen út van feltüntetve, de mindkét térkép alkalmatlan kvantitatív felhasználásra.

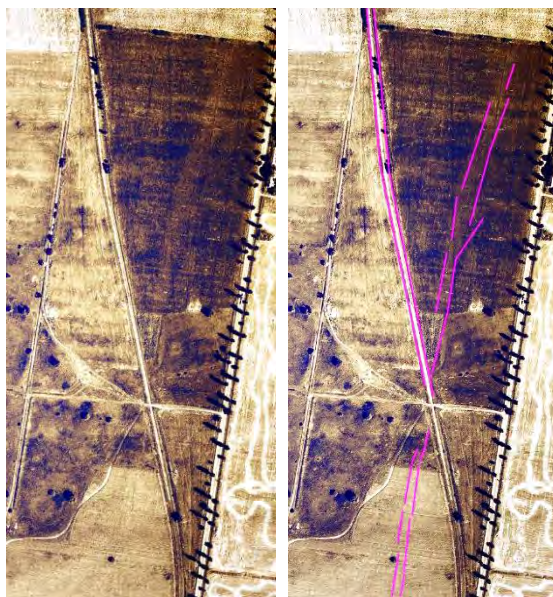
Utak az 1802-es vármegyei térképen. A térkép sokkal pontosabb, mint az 1784-es első katonai felmérés. A pirossal jelzett földút hozható kapcsolatba az Anguissola-rajzon feltüntetett úttal. A közepe táján Y alakban elágazik az 1868-as második katonai felmérésen (lásd a 29. oldalon). A sárgával jelzett kaposi vagy inkább mozsgói út alárendelt szerepet játszott, mert Kaposvárra inkább a kézzel jelzett „vásáros úton” mentek, Apátin keresztül. Annak a kornak a fontos kelet-nyugati útja a Pécsre menő „postaút” volt, ami kerülte a vizenyős területeket, és felkanyarodott a dombok aljáig.

Az 1868-as második katonai felmérésen, valamint régi kataszteri térképeken a célterületnél az út Y alakban szétválik. Kérdés: melyik ágát válasszuk? Távolról sem elhanyagolható, mert az Y szárának választása rejtett módon magába foglalja azt is, hogy Anguissola térképét milyen szögben forgassuk el.

Bonyolítja a helyzetet, hogy Anguissola rajzának jobb fotóin felismerhetők kiradirozott ceruzavonalak, amelyek íveltebb útszakaszokat adnak, mint a véglegesre kihúzott utak. Más és más mai térképi alakzattal vethető egybe az egyenes, mint az ívelt szakasz, tovább növelve a kombinációk számát.

Az 1868-as térkép Y alakú elágazása mai térképre átszerkesztve. A Barátság Parknál kezdődött, a baloldali (nyugati) ág a 120 m-es szintvonalat követi, kerüli az emelkedőt. Ezen a nyomvonalon épült a vasút. A jobboldali (keleti) ág oldalazva felkapaszkodik a dombra egy lapos bevágásban, amit a szintvonalak ujj-alakú kitüremkedése jelez.

Az Y alakú elágazás egy hamis színezésű 1965-ös légi-fotón. A keskeny baloldali ág a vasút (HÉV) töltése és vágánya, aminek a helyét mára benőtte a bozót. A jobboldali ág bizonytalanabb: széles, mint egy négysávú autópálya, és szakadozottan követhető.

Ami a part vonalát illeti,

a helyzet semmivel sem jobb. A mai szintvonalak, t légi- és űrfotók segítségével keressük a régi partot. Mint korábban jeleztem, több tó volt, a gázló egy duzzasztó küszöb, a felső medence partvonala más szintvonallal esik egybe, mint az alsóé.

Némelyik légi-fotón jól követhető a csekély esésű, nagyon kanyargó patak egykori medre, bár a lecsapoló árkok több helyen bizonytalanra teszik a képet. Sötétebb vonallal jelöltem egy keskeny öböl nyomát, ami a szintvonalas térképeken is jól érzékelhető.

A rekonstrukció, mint becslés

Fizikában és geofizikában gyakori feladat, hogy mérési eredmények sorozatát kell egy modellel összevetni, vagy éppenséggel modellt kell építeni. Geofizikában gyakorta annyival összetettebb a feladat, hogy a matematikai modell kidolgozása után földtani modellt is kell konstruálni. A modellt matematikai fogalmakkal, függvényekkel írjuk le. Az összehasonlítás során a függvényekben szereplő változók (együtthatóit) határozzuk meg. Mivel a függvényeket szeretjük grafikusán, görbék alakjában ábrázolni, az eljárásoknak több gyűjtőneve van: görbeillesztés, paraméterbecslés, stb. Nincs egyedülként üdvöztető eljárás, változatos stratégiák és algoritmusok léteznek, mint például a legmeredekebb lejtő keresése, vagy a hőkezelés utánzása (*simulated annealing*). Az eredmény kiválasztását egy jól mérhető feltétel alapján döntjük el: a megfigyelt értékek sorozata és a modell közötti eltérés négyzete, minimális legyen.

Az Anguissola-rajz rekonstrukciója során a modelleink (utak és partok) nem írhatók le matematikai függvényekkel, jelenlegi munkánkban csak az elvet és algoritmusok szerkezetét vehetjük át [pl. a ragasztó egy rögeszméhez olyan, mint amikor a számításhoz a változó megreked egy lokális minimumban, „beül egy verem aljára”].

Bár Anguissola vázlatán nincs lépték, az egyes objektumok összemérhetők:

B: a vár, F: a sírkert, M: egy sánc.
Az M sánc, amiben 600 lovas állomásozott, akkora, mint a vár. Az F-ötszög kisebb, kb. 110x120 méter.

Emlékeztetek rá, hogy az utak sávja néha széles, a part követése bizonytalan. A rekonstrukció első sorozatával szerzett tapasztalatok szerint az F ötszög a Barátság Parktól északra vagy a Téglagyártól délre eső táblába kerül.

A kb. 100x100 méteres F-ötszög a 200x200 m nagyságú fehér négyzetbe esik a rekonstrukciók során.

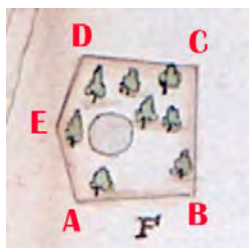
A pontosítás, mint pótcselekvés

Elvben most leporolhatnánk a kezünket és hátradőlhetnénk, mondva: Vegye át a stafétabotot a távérzékelés és a felszíni geofizikai kutatás! A gyakorlatban azonban van egy bökkenő. Amit eddig végeztem kisebb-nagyobb segítséggel, azt meg lehetett úszni néhány tízezer forintból. A profi légi és űrfotók, a geofizika más nagyságrend: 1 hektár kutatása piaci áron kb. 800-1000 euróval indul. Pénz pedig nincs. Fizikai természetét tekintve új információ kellene a továbblépéshez. A terepi bejáráson és az internetről letölthető légi felvételeken időnként kirajzolódik egy 8-10 m méter átmérőjű kör, ahol más színű a fű. [A szín is fizikai információ = hullámhossz!]

A piros nyíl a néha látható körre mutat.

Ellenőrzött információ híján, azt a merész hipotézist alkalmaztam, hogy a kör helyén állhatott az ötszög alakú sírkert valamelyik őrtornya. Jelöljük az F-ötszög csúcsait a geometriában megszokott módon:

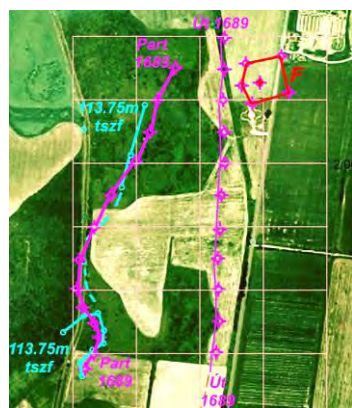
A korábban felsoroltakhoz (forgatás, szintvonalak, út és elágazás) adjunk még egy feltételt, hogy az F-ötszög A vagy E vagy D csúcsa nagyjából essen egybe a körrel. [B vagy C csúcsot kizárja, hogy ütközne

az illesztés más feltételeivel.] Más szóval lehorgonyozzuk az ötszöget három különböző pozícióban.

Nem szeretném az Olvasót elhallgatással félrevezetni, ezért bevallom, hogy a lehorgonyzás önkényes – bár régészettel ellenőrizhető – feltevésen alapul: a kör egy őrtorony alapja. Itt, és a teljes munka során csak itt, sérül a *Data Driven* elv; a feltevés nem adat.

A következőkben bemutatom az A, E és D pontok rögzítésével kapott rekonstrukciókat. A modell jóságának értékelése (*validálása*) először vizuális. Mivel Anguissola rajzát virtuálisan szétdaraboljuk, és a részeket egymástól függetlenül illesztjük, kvantitatív ellenőrzésnek azt találtam ki, hogy az illesztés során a darabok szükséges elforgatása plusz/mínusz 1 fokon belül megegyezzen.

Az **első rekonstrukcióban** a magassági szintvonalakból indultam ki, (ami hasonlít az egykori meder vonalához), az utat az Y alakú elágazás **baloldali** ágához futtattam ki, ehhez Anguissola térképét 17 fokkal kellett elforgatni, az útnak Anguissola által véglegesre kihúzott, egyenes változatát használtam, az ötszög **A** csúcsát rögzítettem.

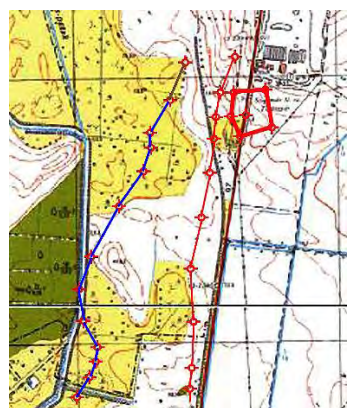

Az **első rekonstrukció referenciája** az ortofotó 2000. **A PART VONALÁNAK EZ AZ ILLESZTÉSE NEM TESZI A HELYÉRE AZ UTAT**, az út csak a déli szakaszon esik egybe a régi földúttal. Amikor elér a Park kezdetéig, ott rá kellene szorulnia a vasút töltésére.

A **második rekonstrukcióban** az útból indultam ki, az Y alakú elágazás **jobboldali**, kissé ívelt ágát használtam, ehhez Anguissola térképét 11 fokkal kellett elforgatni,

Anguissola térképének kiradírozott, alig észlelhető, ceruzavonalait illesztettem,

az ötszög **E** csúcsát rögzítettem.

A referenciaterkép a FÖMI tízezer topográfiai lapja (azon lehetett követni a szintvonalak ujjalakú kitérkedéseit). **AZ ÚT ILLESZTÉSE ROSSZ LEFUTÁST HOZ LÉTRE A PART VONALÁNAK ILLESZTÉSÉBEN.** Ez a modell sem optimális.

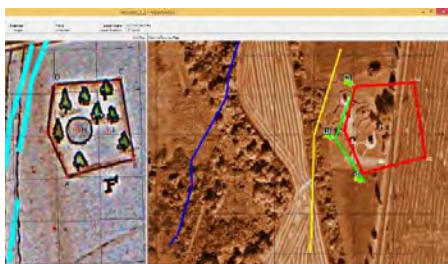
A **harmadik rekonstrukcióban** az útból indultam ki, az Y alakú elágazás **jobboldali**, kissé ívelt ágát használtam, Anguissola térképét 11 fokkal kellett elforgatni, a felső szakaszon Anguissola térképének kiradírozott, halványan észlelhető ceruzavonalait illeszttem, középtől lefelé a kiegyenesített utat használtam, az ötszög **D** csúcsát rögzítettem.

A rekonstruált part (kék) alul pontosan követ egy szintvonalat. Felül befut az egykori öbölbe. Az út (sárga) nem metsz bele a Kis-Csoluk bozótosába, mint a korábbi rekonstrukcióknál. **EZ PUZZLE, NEM MOZAIK!**

Töprengés, hogy mire jutottunk

Örülhetünk, hogy megtaláltuk az F-ötszöget. És sírhatunk, mert valószínűleg nem fogjuk benne megtalálni a türbe nyomát.

A Map Analyst képernyője az F-ötszög környezetére fókuszálva.

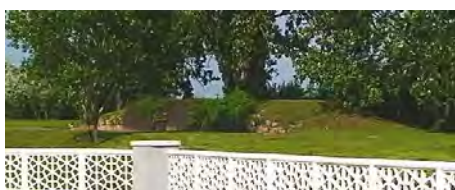
Hosszan elméltünk korábban, hogy mit kezdjünk a körrel nyolc fa között. [Volt, aki tónak vélte!] Többen azt az álláspontot képviseltük, hogy halmot jelöl, ezért adtam neki a H-t az ábrán. Aki ismeri a Barátság Park környékét, az tudja, hogy a rekonstrukció szintén H-val jelölt helyén egy halom maradványa áll. Magassága nem haladja meg a másfél métert. Keleti oldalát leborotvált az út, a nyugati a Park létesítésének földmunkái. A lemetszett oldalt kövel rakták ki, nyárfák szegélyezik. Helybeli értelmiségiek szerint prehistorikus halomsír volt, amit régészek megástak a Park létesítése előtt, és semmi említésre méltót nem találtak. [Az információ annyiban tévesnek bizonyult, hogy nem ásták meg a Park földmunkái előtt.]

Hát persze, hogy nem találtak (volna) benne semmit! Mert a **lényeg** nem **belül**, hanem **fölül volt!**

A rekonstrukció szerint a nagyrészt elhordott HALMON ÁLLT NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN TÜRBÉJE 1665-től 1693-ig!!!

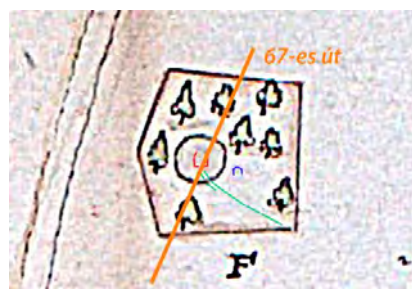
A halom nem feltűnő a Park peremén, a hatalmas fák takarásában.

A kövel megtámasztott nyugati oldal. A teteje olyan sík, mint egy asztallap. Még a törökök simították el?

Ha prehistorikus halomsír volt, attól még a törökök felhasználhatták a több ezer éves földművet mestereséges dombnak. Sajnos, a türbe helyét ma már régészeti feltárás aligha tudja bizonyítani. A kb. 20 méter átmérőjű halomból másfél méter széles csík maradt. Különleges szerencse lenne, ha kombinált geofizikai és régészeti kutatás az alapnak egy darabkáját megtalálja. Esély inkább arra van, hogy a Parkon kívül, a szántóföldben találjunk nyomokat a sírkert kerítéséből, a feltételezett őrhelyekből, a sírkert bejáratához vezető útból; esetleg egy melléképület alapjait. Előzetes vizsgálatok szerint az esély nem kicsi, kár lenne kihagyni.

Nehéz a veszteségbe belenyugodni, ki így, ki úgy mentené a morzsákat. Aki abban hisz, hogy a kör egy kutat jelöl, az kékes elszíneződést lát a rajzról készült fényképeken. A felvétel látszólag életlen, de valójában azért homályos, mert a nagy képből kivágott kis részleten kevés a képpont (pixel). Van, aki apró ábrákat lát benne, ha átpasszírozta néhány szűrősen:

Látszólag a kaputól a dombhoz út vezet. Sejthető egy épület alapja, és a körtől jobbra egy melléképület alapja.

Sajnos, a tetszetős felfedezés téves. Kiderül, ha nem a fotót, hanem az eredeti lapot vesszük szemügyre. Ha nem is könnyen, de biztosan eldönthető volt, hogy A VÉLT MIKROSTRUKTÚRA a képfeldolgozás terméke, ARTEFACT és optikai ILLÚZIÓ. Ehhez ki kellett utazni Bécsbe, a Staatsarchiv-ban kézbe venni az eredeti rajzot. A szemrevételezés során egyértelműen meggyőződhettem, hogy a 325 éves kincstári papír szerkezete mai mértékkel nagyon durva, szálas, és képzeletünk a kiemelkedő szálak vagy bemélyedések fényképi árnyékával játszik. Sajnos, nincs semmilyen rajzolt mikrostruktúra a körben vagy mellette; nincs kékes elszíneződés sem.

Két légi-fotó. 1965-ös polgári, alacsony repülés, jó felbontású kép, és 1984-es katonai, magas repülés, számunkra gyenge a kép felbontása.

A keleti ostromsáncok helye – egy újabb meglepetés

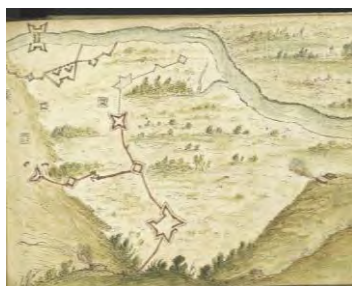
Mivel az F-ötszög helyét kerestük, most már igazán abba hagyhatnánk az Anguissola-vázlat nyaggtatását. A part vagy az út rekonstrukciójának finomítgatásával esetleg tudnánk 5-10 méteres módosításokat elérni, de értelmetlen volna, mert a terepi mérést nem pótolhatja.

1954-ben még voltak a határban rétek és kaszálók, a városban beépítetlen részek.

A lapokat egybe montíroztam. Szerencsénkre, Anguissola rajzának néhány sánca 1954-ben nem szántott területre esett, találtam olyan nyomot, ami félreérthetetlenül az 1688-89-es ostromsáncokkal függ össze. Majd a képet betápláltam a *Map Analyst*-be.

A *Map Analyst* leleplezte, hogy Anguissola közelebb tolta az Almás-patakhoz a sáncok sorát, kihagyott egy „üres” zónát. Ennek fényében át kell gondolnunk a korábbi feltevést az összeállítási hibáról, ami mögött elsősorban a sietségre gyanakodtam.

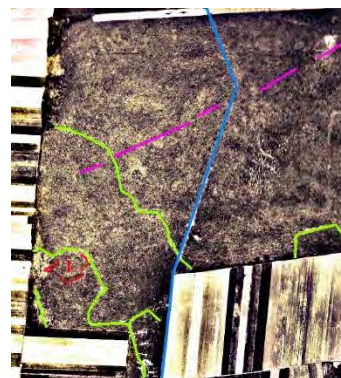

Anguissola vázlatára befejezetlen, tankönyvét nem tudtam beszerezni, de segítségünkre van az *Ars Militaris* 17. századi kézirat néhány oldala.

Futóárkok kötik össze az eltérő alakú sáncokat. Anguissola vázlatán hasonló sáncok vannak.

A montírozott kép északkeleti sarkában lévő kaszáló vagy rét nagytított, hamis színezésű képen jól látszanak az 1688-as futóárkok.

Segítségül: világoszöld a futóárkok, lila a régi út lehetséges nyoma. A kék új vízvezető árok 1954-ben. Piros az L jelű sánc valószínű indikációja.

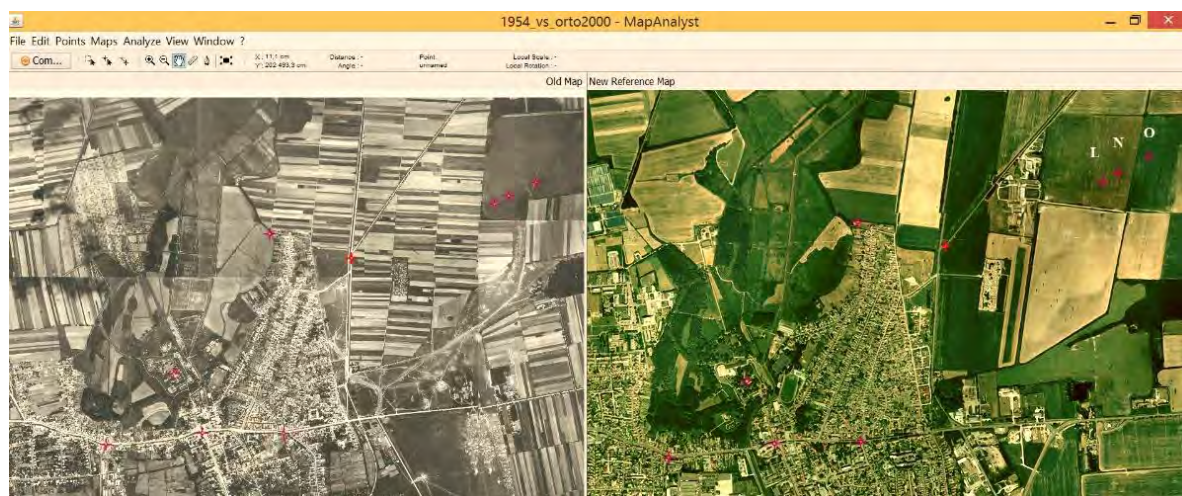

Anguissola sajátosan gazdálkodott a 80x60 cm-es papíron a helyvel: az „üres” zónákat összenyomta. (A fejléceket és jelmagyarázatot töröltem, a vázlatot északra tájoltam, a déli és nyugati 2-2 távoli őrhelyet levágtam.)

Anguissola a katonai szempontból fontos objektumok csoportjain belül, mint a vár és város környéke, vagy a sáncok sora, más léptéket alkalmazott, mint az érdektelen, köztes zónákban; utóbbiakat összenyomta. Ha a vár és a város középponti blokkját rögzítjük, akkor az ötszög alakú sírkert északabbra,

a H – O sáncok sora keletebbre volt, mint a vázlat ábrázolja. Az esztétikai egyensúly érdekében felfelé tolt a nyugati part vonalát. A nyilak a helyreállítás irányát jelzik az ábrán. (A régi út a mai Szabadság és Turbéli utca közé esett. A kihagyások az útelágazásnál fedik át egymást, a helye nem rekonstruálható.)

Csupán tájékoztató jelleggel vittem át az L, N és O sáncok valószínű helyét az ortofotó 2000-re:

Meglepő, szinte hihetetlen, hogy egy 1689-es vázlat és egy 1954-es fénykép segítségével mit lehet megtudni!

III. RÉSZ:

MAGYAR MARS ÉS NASA MŰHOLD
RITKA EGYÜTTÁLLÁSA

Nevek, évek, események

A téma, szűken véve, Esterházy Pál háromszázötven éves rajzának összehasonlítása egy 2011-es műholdképpel. Elintézhetném azzal, hogy a két ábrát egy lapra másolom, és az értelmezést a nézőre bízom. De ez sportszerűtlen viselkedés lenne.

Anguissola térképrajza gyakorlatilag ismeretlen volt még akkor is, amikor Nagy Zoltán sok kép között feltette a netre 2007-ben. Ismertsége a PTE média-kampánya folytán növekedett, de szélesebb érdeklődés, pláne vita, nem kísérte. Vele szemben **Esterházy Pál Mars Hungaricus** című munkájának legalább a léte százhusz éve bekerült az irodalmi és történelmi köztudatba. Három okból toporgunk körülötte hosszabban (túl nagy ahhoz, hogy körbejárjuk). Először, mert az egyetlen információnk, hogy az egyik türbe milyen volt. Másodsor, belebotlottunk a hitelesség, a hitelesíthetőség problémájába. Harmadsor, a történelmünknek egy izgalmas időszakában keletkezett. Most is a történelmi környezettel kezdjük, mint Anguissola vázlatánál.

Esterházy Pál

1635-ben született és 1713-ban halt meg, 78 évet élt, ami 17-18. században magas életkor. Nádor fia, hatalmas birtokok ura, akit gyerekkorától arra neveltek, készítettek fel, hogy a birtokokat megtartsa a törökkel szemben, és lehetőleg növelje. [Amit nem egyszerűen megoldott, hanem túlteljesített: herceg lett. Hogyan lesz valaki herceg? Ha királyi szülőktől születik, öröklí a címet. Vagy kapja, ha a király kinevezi. Kinevezett hercegnek lenni azt jelenti, hogy a király a fiává fogadta.]

Katonának és politikusnak nevelték, fiatalon bekerült a háborúba és a politikai közéletbe. Később maga is nádor, aki az ország jövőjét századokra meg-

határozó döntéseket hozott. Bár élete inkább a barokk kor kezdetére esik, volt benne a reneszánsz főurak szokásaiból. A zenebarátok a zeneszerzőt látják benne, az irodalombarátok költőként tisztelik. Hogy mennyire más világ és életmód részese volt, azt azon is lemérhetjük, hogy első feleségétől 19, a másodikától 7 gyereke született.

A *Mars Hungaricus*-t Esterházy az ötven aktív közéleti évének kezdetén, harminc évesen írta. A szövegből gyanítható, hogy kiadásra szánta, de nem került nyomtatásba. Megírása után 230 évvel, 1895-ben mutatta be részleteit Bubics Zsigmond az akadémiai székfoglalójában. Majdnem újabb száz év kellett, hogy bárki kézbe vehesse: a Zrínyi Könyvtár III. köteteként jelent meg 1989-ben.

Zrínyi Miklós, a költő, hadvezér, *Mars Hungaricus*.

A két metszet 1665-ben készült, szerzőjük ismeretlen

A 17. században az ókori mitológia alapos ismerete része a műveltségnek. Ugyanakkor a háborúkkal terhelt Európában a *Herkules*, *Mars* vagy *Főnix* allegória nem ritka, és a kor olvasójának azonnal érthető. Esterházyt különleges bizalmi és érzelmi viszony fűzte a tizenöt évvel idősebb Zrínyihez. Pál négy-öt éves lehetett, amikor Zrínyi gyakori vendég volt náluk, az egyik Esterházy lánynak udvarolt. A húszéves ifjú sokat játszott az öt éves „legénykével”. Az udvarlásból nem lett házasság, de Esterházy úgy tekintett Zrínyire, mint egy idealizált bátyra. A kötődés kölcsönös lehetett; „... Zrínyi Vízvárnál tábort ütött. Itt sok titkos beszélgetés folyt közte és Esterházy Pál között késő éjszakáig...” – olvashatjuk a könyv 18. fejezetében. Esterházy tudósításait tehát úgy tekinthetjük, mint az eseményeket és azok beágyazottságát nagyon közelről látó, *hiteles tanúé*. Elkötelezettsége nem jár együtt szépítéssel.

Esterházy a Mars Hungaricus kéziratát a magyaroknak megemészthetetlen, Európában pedig megütközést kiváltó vasvári béke után vetette papírra 1665-ben. Az a kor hasonlított a maira, hasonló zajlott le papír alapon, mint ami ma folyik az internet segítségével: az újságírás akkor vált a politikai propaganda és manipuláció eszközzé. A vasvári béke után a Habsburg császár és udvartartása részéről nem csak a szerezcsenmosdatás [mármint a saját szerepük tisztázása] indult be, hanem az is, amit ma karaktergyilkosságnak neveznek. A gyilkolásra kiszemelt karakter néhai Zrínyi Miklós volt, annál is inkább, hogy a sírból már nem tudott visszaszólni. Ezt az ifjú, rajongó Esterházy szerette volna ellensúlyozni a maga tanúságtételével. Mire a mű végére ért, valószínűleg rájött, hogy a kiadás sokat ártana a karrierjének, a halott Zrínyinek pedig semmit sem használna. Azonban a szándéka akkor is tiszteletre méltó, ha több évszázad után vált ismertté. A Mars Hungaricus középponti témája az 1664. év három hadjárata. Foglalkozik az okokkal és előzményekkel, a január-februárban végrehajtott téli hadjárat, Kanizsa tavaszi ostromával, Új-Zrínyivár nyári elvesztésével, a szentgotthárdi csatával, a vasvári békével. Ebből a mozgalmas, és magyar sorsdöntő évből most csak a téli hadjárat néhány részletét ragadjuk ki, ami közelebb visz a türbe-kérdés megoldásához.

A téli hadjárat nem nevezhető török-magyar háborúnak.

A támadó un. keresztyén oldalon a legnagyobb erőt a Rajnai Szövetség csapatai adták (tízezer fő) Wolfgang Hohenlohe vezetése alatt,
a Batthyány, Esterházy, Nádasdy családok csapatai (összlétszámuk nyolcezer fő) Esterházy parancsnoksága alatt,
Zrínyi magyar-horvát csapatai (ötezer fő),
a Német-Római Császárságot képviselő bajor csapatok (3 ezer fő).

Mi magyarok szívesen emlékezünk vissza úgy, hogy a hadjárat eredményes, sőt, dicsőséges volt, és a főparancsnoka Zrínyi. Az eredményességhez utólag vastag kérdőjeleket kell illeszteni, a dicsőséges jelzőt törölnünk kell, főparancsnoki poszt pedig nem volt. Zrínyinek, mint rangidős és a terepet legjobban ismerő vezérnek volt nagyobb szava a téli döntésekben. Azonban a császári hadvezetés eleve számolt a Zrínyi és Hohenlohe közötti konfliktus lehetőségével [ismerték mindkét emberüket], ezért kinevezte melléjük Strozzi, akinek a konfliktusok megelőzése és kezelése volt a fő feladata. [Majd amikor Strozzi Új-Zrínyivár védelmében nyáron elesett, Montecuccolit küldték fővezérnek.] Konfliktusok pedig hamar lettek Zrínyi és Hohenlohe között, amelyek közvetve előidéztek Zrínyi gyors bukását, augusztusban a szentgotthárdi csatának a közelébe sem engedték.

A magyar főuraknak létérdeke volt a török terjeszkedés visszaszorítása, de legalább megállítása, mert

birtokuk határos volt a Hódoltság területével. Zrínyi birtok volt Muraköz, Batthyány Körmen, Nádasdy Sárvár, Esterházy Pápa környéke. Hohenlohe története más, ő távolról jött profi katona, aki a katonai sikerben volt érdekelt. A Zrínyi – Hohenlohe konfliktus Pécsnél kezdődött, amikor Zrínyi kivette Hohenlohe kezéből a siker lehetőségét. Pécs városát a törökök nem védték, hanem visszavonultak a várba. A kiürített város elfoglalása kevés katonai erőforrást igényelt. Ezért is, a törököket gyávanak bélyegezve, lélektanilag is lehetők látták a vár elfoglalását, annak ellenére, hogy a nemzetközi sereg nem volt az ostromra felkészülve: nem voltak ostromágyúik. [Ó, már megint azok a fránya ágyúk!] A katonai munkamegosztás szerint Zrínyi a lovaszággal elvonult Eszék irányába, Hohenlohe a gyalogsággal nekikezdett a pécsi vár ostromának, amit aknák ásásával, a falak felrobbantásával akartak végrehajtani. Zrínyi elment, felégette az eszéki hidat, majd visszatért. Pécs megszállt városában kedvezőtlen állapotokat talált: az aknák még nem készültek el, a seregben sok volt a beteg, és még több a részeg katona. [Hohenlohe szerint azért ittak, mert nagy volt a hideg. A hideg tényleg nagy volt, Zrínyiék a befagyott Dráva jegén járva tudták felgyújtani a hidat. Valamint Evlija Cselebi leírását olvasva megtudjuk, hogy a Pécs felmentésére indult belgrádi pasa akciója a nagy hideg miatt fulladt kudarcba. A felmentési kísérlet a „Vaskaró nincs” nevet kapta utólag. Ugyanis a föld annyira fagyott volt, hogy a fa sátorokókat nem lehetett bele verni. Mindehhez viharos északi szél társult, amitől a sátorponyva megfagyott, és kemény lett, mint a bádóg. A sátrakat nem lehetett felállítani. Az emberek valahogyan túléltek, de a szállítóállatok (teve, öszvér) elpusztultak.] Zrínyi azzal érvelt az ostrom abbahagyása mellett, hogy a katonai szempontból legfontosabb célt, a híd lerombolását véghezvitték; a várat óriási emberveszteség árán lehetne bevenni – tekintve az ostromlók leromlott állapotát – és az elfoglalt várat semmiképpen nem lehetne megtartani, messze benn az ellenséges vonalak mögött. Hohenlohe a várható zsákmánnyal és a győzelem lélektani jelentőségével érvelt. Egyébként Esterházy is Hohenlohe pártjára állt, annak ellenére, hogy Zrínyit bálványozta. Az ostrom elmaradt, a visszavonulás megkezdődött. Felégettek szó szerint mindent, kezdve a kiürített Péccsel, és folytatva ötszáz faluval. Visszavonulás közben alakult ki a második konfliktus. Amikor Sziget alatt vonultak, a törökök kicsaptak az utóvédet alakító német csapatokra, és sok embert foglyul ejtettek. [Igazolva Zrínyi pécsi érvelését a németek legyengült állapotáról.] Pár nappal később Segesd török védői feladták a várat, és Zrínyi elengedte a törököket. Hohenlohe tiltakozott, mondván: a törököket ki lehetne cserélni a szigeti német foglyokra. Zrínyi válasza az volt, hogy török hadifogolyból már így is túl sok van. Ez igaz volt, azonban a fogolycsere azért nem jött létre, mert a szigeti törökök egyszerűen nem mutattak rá hajlandóságot. Hohenloheba ezzel beletört a második

tüske: úgy élte meg a történetet, hogy Zrínyi a német katonákat bajtársiatlan módon cserben hagyta. A német csapatok nagy létszáma és Hohenlohe miatt a német sajtó élénken figyelte az eseményeket, helyszíni tudósítói voltak. Ami azért szerencse nekünk, mert ugyan a későbbiekben alapvetően Esterházy leírását követem, de az eseményekben nekünk logikai hiánynak tűnő részek gyakran kitölthetők a német források felhasználásával. [Visszaulva a konfliktusra, a német tudósításokban előfordul, hogy *Zrínyi gróf akadályozta* a német csapatokat a sikeres működésben. Az a történelempépünk, hogy Európa csodálta Zrínyit, nem minden időre és régióra igaz.]

A Mars Hungaricus szövegéből közvetve meg tudhatjuk, hogy a 28-29 éves Esterházy tudatosan tanulta a hadviselést a 44 éves Zrínyi mellett. Utólag bejárta a csaták helyét, pl. Új-Zrínyivárnál az ott hagyott török ostromfolyosókat. Vázlatokat készített. Vázlatainak többsége alaprajz jellegű, méretarány és tájolás nélkül.

Vélemények a rajzok megbízhatóságáról

Esterházy rajzaival kapcsolatban láttam olyan felvetést, hogy nem ő készítette, vagy a helyszínen sem volt. Utóbbit kizártnak tartom. Aki elolvasta a Mars Hungaricust, aki megértette az írás célját, és legalább kis részben a helyzetet, amelyben létrejött, az tudja, hogy Esterházy az általa bálványozott Zrínyiért írt, soha nem kockáztatta volna meg, hogy a kortársak akár csak füllentésen érhessék. A tény, hogy rajzokat készített a harcok után, egy későbbi levele jelzi:

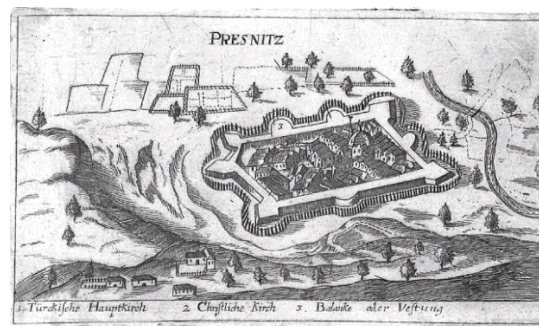
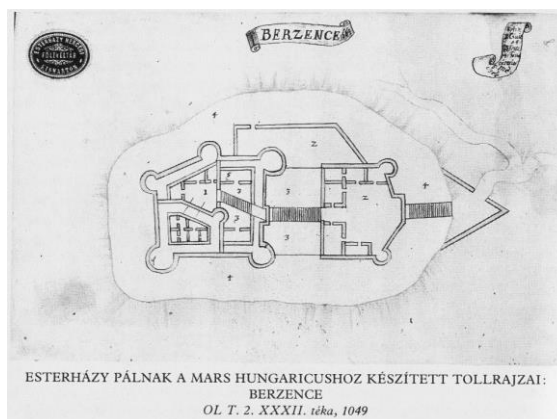
...*Ím a minapi harcnak delineatióját megküldöttem, el köll tenni, mert képiróval akarom leírtni...*

Körmendi mezőn, die 9 Augusti.

Nincs kétségem, hogy a leírások helyszínén ott járt, csak azt nem tudhatjuk, hogy mikor. Hiszen a huszonhatezer fős sereg, amely legalább három önálló részseregből állt, mocsarakon kelt át, nem azonos pillanatban ért egy-egy erődhez vagy táborhelyhez. Barcsot és Turbékot fölégették. Vajon Esterházy a tűz előtt látta őket, vagy csak az üszkös romok alapján készítette a rajzokat? Ha az utóbbi verzió lenne igaz, akkor az ő rajza is rekonstrukció, és a régészeti feltárással való összehasonlításnál két rekonstrukciót vetünk egybe.

Mivel a törökök rendszeresen délre, téli szállásokra vonultak, október után csak a várakban hagytak azok méretétől függő helyőrséget (200-2500 fő), a 25 ezer fős egyesült keresztyén haderő ellenállás nélkül haladt előre, mint kés a vajban. Az elsőnek ostromolt **Berzence** törökjei addig védekeztek, amíg a köd feloszlott. Az ostromlók ágyúinak láttán azonnal megadták magukat a sokszoros túlerőnek.

„*Régi szokás szerint fából készült kerek bástyáit földdel döngölték, úgy hogy erődítménynek nevezni semmiképpen sem lehet*” (Esterházy) Összehasonlíthatjuk Esterházy alaprajzát a „Delineatio Provinciarum...” című könyv távlati ábrázolásával. [Meglepő, de volt keresztyén templom is.]

Babócsát gyakorlatilag ostrom nélkül feladták a törökök. A német leírások szerint nem volt köd, azonnal láthatták a túlerő nagyságát.

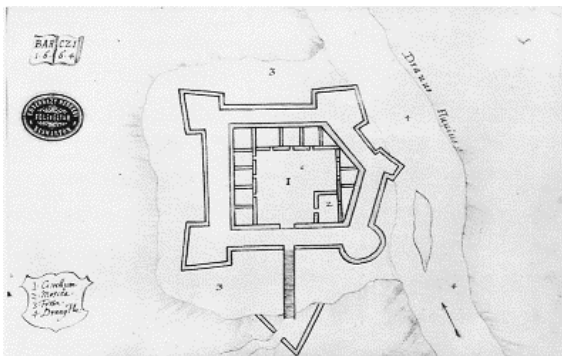

„... *régimódi, teljesen hasznavehetetlen, fából készült fal veszi körül, és semmivel sem erősebb a másíknál, Berzencénél*”.

(Esterházy)

Barcs török helyőrsége elmenekült, a várat üresen hagyta. Turbék tárgyalása előtt Barccsal foglalkozunk, mert **Barcs** palánk-varának részleges megkutatása évek óta folyik, amiről Kovács Gyöngyi és Rózsás Márton publikációiban olvashatunk. Érthető módon a két szerzőt is foglalkoztatta, hogy eredményeik mennyire egyeznek Esterházy rajzával. Éppen a kevés feltárt és összehasonlítható felület miatt az állásfoglalásuk visszafogott, és előre bocsát-

ják, hogy a további kutatástól függően módosulhat. Elismerik, hogy teljesen hiteles a rajz abban, hogy az erőd a Dráva partján volt. A rajz többi részéről az alábbiakat írják:

„A feltárt maradványok alapján úgy tűnik, hogy a vár belső lakóépítményeinek együttese alapvetően nem lesz egyeztethető a rajzon látható komplexummal. Egyes részleteket tekintve azonban megfigyelhetők bizonyos hasonlóságok, egyezések a korabeli rajz és az ásatáson felszínre került 17. századi jelenségek között, így például a lakóhelyiségek egymásra fűzött rendszerében, egy-egy helyiség hozzávetőleges méretében, a központi udvar elhelyezkedésében. Mindent összevetve, az eddigi helyszíni megfigyelések és a csekély régészeti kutatások eredményei Esterházy tollrajzát a többé-kevésbé hiteles 17. századi képi források közé sorolják, pontosabban az olyanok közé, amelyek hiteles elemeket is tartalmaznak.”

Érdekesség kedvéért elmondom, hogy ránk maradt a Berzencén, Babócsán, Barcson zsákmányolt ágyúk leírása, melyikre milyen szöveg volt ráöntve. Az ágyúk többsége száz évesnél is öregebb volt, és a törökök a császáriaktól vették el őket valamelyik ütközetben:

Gubernaculis gerenda sunt bella Cervatius Aretz goss mich 1529
(Az uralkodóknak háborút kell viselni, C. A. öntött engem 1529-ben),

Friderich Pfalzgraf „Dirne” [szajha]
nevű ágyúja, 1538-ból

Ferdinandus Rex me fecit 1553
(Ferdinánd király készített engem 1553-ban)

Nádasdy palatinusé
(Nádasdy Tamás 1554-1562 között volt nádor)

Turbék

A turbéki akció katonailag jelentéktelen volt, Esterházy is elsősorban Szulejmán miatt foglalkozik a helyvel. Nem hosszú bekezdés, szó szerint idézem.

(Míg a sereg hosszan elnyúlva vonult,) „... hogy katonáink ne hanyatlással töltsék az időt, néhány lovascsapatot a kis Turbék várának bevételeire küldtünk. Ezek, sebesen odalovagolva, egyetlen rohammal nekikezdtek az ostromnak. Kevés ellenállásra találtak s részben levágták, részben megfutamították az ellenséget.* Ez a váracska Szigettől nyugatra fekszik, s azt mondják, hogy Szolimánnak a legszerencésebb török császárnak emlékére építették. Aki, midőn az 1566. évben nekikezdett Sziget ostromának – amelyet ama bátorságáról ismert hős, ennek a Zrínyinek nagyapja védett – egy bizonyos hársfánál, amelyet a törökök a mai napig a legnagyobb tiszteletben tartanak, a várból kilőtt ágyúgolyótól találva elesett. Így van-e vajon, nem vitatom, mivel nem hiányoznak, akik különféle módon írják le ennek a szultánnak halálát. Persze a Sziget környékén élő nép s maga a török is erősen ragaszkodik az előbbi véleményhez. A szultán belső szerveit később Turbékra vitték, s máig is ott voltak eltemetve, eddig érintetlenül; ezeket a törökök ezen esemény emlékezetére a legnagyobb tiszteletben tartották, úgyhogy még Ázsia országaiból is nem kevés török jött ide kegyeletét leróni. De mielőtt a mieink kezére került, darabokra törték Szolimán márvány síremlékét, s az egész kis várat porrá égették. Az a hely Szigettől fél mérföldre van.**

[* Hadtörténészek kiderítették, hogy az akciót Kis Farkas vezette, és 2000 könnyűlovas vett részt benne. – El sem tudom képzelni, hogyan zajlott, hiszen a hely olyan kicsi, hogy ötszáz gyalogos sem fért volna be egyszerre. Eleinte azt gondoltam, hogy a 10-20 török katona, látván a lovasok által felvert havat, tudta mi következik, és elszaladt. A derviseket meg Kis Farkas legényei könnyedén levágták, a holttesteket a kútba dobálták, amit éghető, azt felgyújtották, ami nem, azt szétverték. De később olvastam német forrásokban, hogy nem így történt.]

[** a fordító kifejejtette ezt a mondatot, amelyik a latin szövegben olvasható: *locus hic a Siget dimidio tantum milliari distitus*. Esterházy mérföldje kb. 8 km, amit a könyv más helyütt olvasható távolságadataiból rekonstruálhatunk. A porrá égették a latin szöveg tükörfordításával: *Vulcanusnak áldozták* – barokk szófordulat.]

Kezdtém örülni a hírnek. Ha úgy zajlott, ahogyan a leírás alapján gondoltam, akkor legalább a türbe alapjai a földben maradtak, a lovasok azt biztosan nem ásták ki (nem biztos, hogy a dervisek szállásának is masszív falai, alapjai voltak). Továbbá az égő palánk megváltoztatta a bedöngölt agyagot – mindkettő viszonylag jól nyomozható fizikai modelt kínál. De azért vannak a történészek, hogy azonnal megpróbálják elbizonytalanítani az embert. Felhívták a figyelmem, hogy „de más források ellentmondanak, az Esterházy leírás nem is annyira biztos, lásd a barcsi példát!” A hivatkozott forrás egy névtelen szemtanú, akinek leírását Berkeszi István tette közzé az 1800-as évek végén. [Azóta eltelt 120 év, mások kiderítették, hogy a névtelen alighanem Kőszeg lelkésze vagy papja volt... Magyarországon semmi nem maradhat titokban; egy Szokollu Mehmed itt fél óra alatt lebukott volna.] Az említett névtelen nem olyan, mint az aláírás nélküli feljelentések szerzői, egy szívhez szóló legendát mond el az utókornak: „*Intendáltak itten Szulimánt kiásni, de az úr [Zrínyi] nem engedte, mondván Alexanderként [Nagy Sándorként]: Non venimus contra mortuos sed vives [Nem a holtak, hanem az élők ellen jöttünk]*”

Nos, Kedves Olvasó, most bevallom, hogy az írásom elején a fenti buta kis legenda miatt ecseteltem Esterházy és Zrínyi bensőséges barátságát, azért tértem ki a barcsi ásatásra, hogy vessük el együtt a szerényen rejtőzködő névtelen szerző legendáját. Sem Esterházy, sem a tucatszerű német forrás nem említi, hogy Zrínyi személyesen részt vett volna a türbe elleni akcióban. Számítani kellett arra, hogy Szigetről a törökök kicsapnak. Mint parancsnok, nem tehette meg, hogy leválik a szigeti vár alatt vonuló nagy seregről és ellovagol, hogy újabb epizóddal gazdagítsa az évszázados családi konfliktust. Elképzelhetetlennek tartom, hogy Esterházy elhallgatta volna az erkölcsfényesítő történetet, ha az tényleg történet, és nem a fantázia terméke. Említettem, hogy az a kor a barokk stílus ideje, ami-ben egy Mars, egy Herkules allegória elővezetése megszokott. Továbbá Nagy Sándorral Zrínyi-legendát építeni nem volt újdonság akkoriban. A törökök már Nagy Szulejmán idején kreáltak egy Zrínyi-családfát. Tudósaik kibogozták, hogy a Subic család Nagy Sándor egyenes ági leszármazottja, így méltó ellenfelei egy paradicsomnak is. A legendát a törökök után száz évvel a magyar névtelen csak visszhangozta, ügyesen aktualizálta, és megörökítette írásban.

Most megállunk és elgondolkozunk, mert a türbe helyét kutatva két roppant fontos adathoz jutottunk: **négy kilométerre volt a vártól, Szigettől nyugatra.** Az irány nem egyezik a korábbi leírások egyikével sem, amelyek szerint a szultán sátora a vártól keletre, a türbe a vártól északra volt. A nyugati irány több, mint kétséges. Németh Bélának is feltűnt az ellentmondásos adat, és próbálja azzal magyarázni, hogy

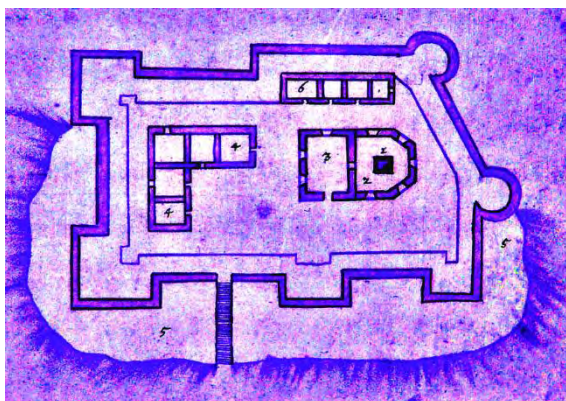
télen a Nap délkeleten kel, de a nyugati irányt ebből nem lehet levezetni. Keletet és nyugatot a Nap állása szerint állapították meg a 17. században [iránytűvel legfeljebb hadmérnök dolgozott], de nekem az jutott eszembe, hogy mi van, ha Esterházy nem látta a Napot? Szerencsém volt, találtam egy német tudósítást, ami leírja, hogy január 26-án a sereg Pécs felé menet *eltévedt a ködben*, ezért ki kellett küldeni ezer magyar könnyűlovast felderítőként. [Most már tudjuk, mit csinált a hadtörténészek által említett kétezer lovas fele.] Több tudósítás megírta, hogy január 27-én és 28-án Pécs környékén sűrű köd volt, ami segített a város észrevétlen körülzárásában. *A köd a magyarázat Esterházy téves iránybecslésére.*

A német szövegek egybehangzóan állítják [persze az újságok akkor is másolták egymás híreit], hogy a palánkon belül három épület volt [akárcsak Esterházy rajzán]. Egybehangzóan állítják, hogy az erődöt a törökök kiürítették és elhagyták, hogy a magyarok hatoltak be, hogy *vigyázatlanul hamar tüzet okoztak, amitől az egész azonnal leégett.* Mindkét állítás, az elhagyott palánka és annak felégetése, könnyen elképzelhető. Hiszen Berzence menekülte már Szigetre értek, a vár parancsnoka tudta, hogy mekkora az ellenséges erő. A törökök kiürítették az újvárost, és a várost, a város kapuit belülről földdel tömték el, a tó vastag jegét feltörték, mert ostromtól tartottak. Aligha lökték volna a derviseket a biztos halálba azzal, hogy a türbénél hagyják őket. Szintén hihető, hogy az egymás sarkát tipró katonák közül valaki hamar vetett tüzet a dervisek vagy katonák, feltehetően deszkából készült, szalmával fedett épületére. Utána pedig tülekedtek kifelé, hogy bent ne égjenek. Ha úgy igaz a történet, ahogyan a németek feljegyezték, akkor az üres palánk meghódítása csorbítja a magyar vitézségről alkotott képet, nem véletlen, hogy a magyar források szemérmesen elfelejtették leírni. Sőt, a Berkeszi Névtelen költött egy erkölcsnemesítő mesét. Amíg csak Esterházy és a Névtelen leírása ütközött egymással, 50-50% eséllyel lehetett állást foglalni valamelyik mellett. Azonban ha mellé teszünk nyolc német forrást, az arány 9:1-re változik. Ráadásul láthattuk, hogy a német források némelyike annyira aprólékos, hogy a visszazsákmányolt, száz éves ágyúk ürméretét és öntési feliratait is feljegyezte. Magam nem vagyok szomorú attól, ha szegényebbek lettünk egy hamis, barokk legendával Zrínyi személyét illetően. A német leírások Zrínyije, aki a ködben felelősen és szakszerűen intézi az áthaladást egy veszélyes zónán, nekem sokkal rokonszenvesebb.

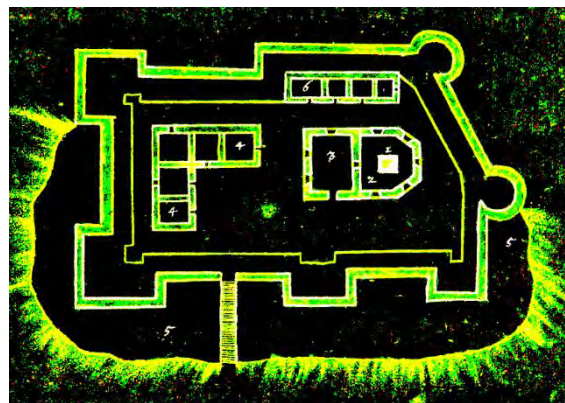
Szóval, ha megtaláljuk a kutat, akkor nem lesz benne a dervisek csontváza, legfeljebb a beejtett fogkeféjük. Hegyi Klára professzorasszony felvetette, hogy hátha nem is volt ásott kút? A törökök inkább csináltak vízvezetékeket, mint ásott kutat. Ez a lehetőség kissé elszomorító, mert kutak általában a régészek egyik kincsesbányájának tekinthetők, éppen a beejtett tárgyak miatt. De miért érdekes egy

betemetett régi kút a geofizikusnak? Hát a könnyebben kutatható mérete miatt. A kiszedett alapok helyén földdel feltöltött árkok keresztmetszete kb. fél méterszer fél méter, nagyon kicsi, ami nagyon-nagyon kicsi anomáliát okoz a fizikai paraméterek eloszlásában a felszínen. A három méter mély, tíz méter széles sáncárok nagyok, és szétkenik az anomáliákat. A kút a maga egy méteres átmérőjével, három-öt méteres becsült mélységével olyan beágyazódás, amely méretei miatt könnyebben érzékelhető, mint a felsorolt kettő. Némi költői túlzással mondván: egy kút képes szerethető anomáliát létrehozni.

Esterházy Pál tizenegy rajzvázlatot készített a Mars Hungaricus-hoz. Amilyen szerencsénk van, a turbéki palánka rajzán hagyott egy nyomot, amely a kútra utalhat. A nyom halvány, és nem látszik azokon a képeken, amelyeknél a vonalak kiemelésére növelik a kontrasztot és a fényességet. Pláne nem látszik azokon a rajzokon, amelyek az eredetiről készültek. Ha a szkennelt levéltári képen csökkentjük a fényességet, előtűnik egy kerek folt a türbe és a dervisek háza között, amit hangsúlyozhatunk a színek eltolásával, és a negatívra fordítással:

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az egy kút. Rendelgetése szerint is ott a helye: a zárandók bejón a hídon, és mielőtt bemegy a türbébe imádkozni, elvégzi s rituális mosdást. A történet élményháttérrel színesebb. A kút keresésének az elemei szinte mese-szerűen illeszkedtek egymásba. 2014. március 30-án terepbejárásra mentem Szigetvárra. A feltételek nagyon kedvezőek voltak: tiszta égbolt, jó fényviszonyok. Hosszabb száraz időszak után, a szántót egy-két nappal korábban vethették be; felszíne elsimítva, legfeljebb fél-öklömnyi rögök. Ezen a sima, enyhén emelkedő felületen szemmagasságból is jól látszott néhány vonal, és feltűnően kirajzolódott egy kb. 3 méter átmérőjű kettős horpadás; éppen ott, ahol a kútra számítottam. Hazafelé a hosszú vonatkozásban a *Mars Hungaricus*-sal mulatva az időt feltűnt, hogy a turbéki rajzon van egy szabályos kerek folt, ami felett korábban átsiklottam, mert (én is) a vonalak kontrasztját próbáltam kiemelni. Hazaérve első dologom volt a képek szoftveres csűrése-csavarása, amit a tudomány fennhíjázóan képfeldolgozásnak nevez.

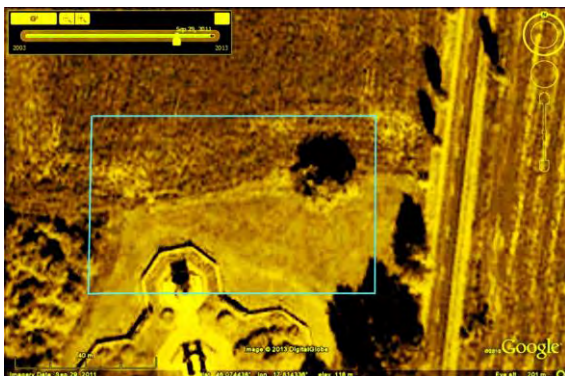
Miként az Anguissola-rajznál, itt is felvetődik a régi papír hibájának a lehetősége. Kikérve az **eredeti rajzot** az Országos Levéltárban, meggyőződhettem, hogy papírhiba vagy elváltozás kizárható. A papír fehér, „arisztokratikusan finom” Anguissola szálak kincstári papírjához viszonyítva. A kör alakú pötty ott van az eredeti rajzon. Ugyanazzal a sárga festékkel készült, amivel az árok külső peremének a sugaras festése, de halványabb. Olyan, mintha Esterházy Pál utólag megpróbálta volna ecsettel felszedni. Ebből gondolhatnánk, hogy véletlenül éppen oda csöppent az ecsetről a festék, miközben az árkot alakította. Azonban a hátoldalon jól kivehető a gyűrű jellegű kettős kör, amit nem hozhat létre véletlen lecsöppenés. Alatta pedig két kicsi téglalap. Az előoldalon, és átvilágítva a papírt, a pöttyön belül látható több kisebb kör. Az egész, így együtt, valószínűtlenül teszi a véletlenül csepegő festék tréfáját.

TÁVÉRZÉKELÉS ÉS GEOFIZIKA

A megoldás bárki szeme előtt ott volt?!

Több jó érv szólt mellett, hogy az F-ötszöget a Barátság Parktól északra keressük. Egy hatásos érv volt ellene: az embermagasságú kukorica 2014 nyarán. Utóbb kiderült, hogy így volt szerencsésebb. Bejárás és terepi mérés helyett maradtak a régi és új térképek, légi- és űrfényképek a számítógép monitorán.

Egy pásztázó átaraszolás során figyeltem előbb egy, majd még egy szabályos alakzatra a Google Earth 2011 szeptemberi képén. Korábban ritkán vettem elő azt a képet, mert nem színes, hanem szürke. Sőt, annyira sötétszürke, hogy a képernyőről lementve és kinyomtatva inkább már koromfekete. Alaposan belenyúlva átfestettem barnás színre, és „kifakítottam” hogy Te, Kedves Olvasó, szintén észrevehessed, amit váratlanul megláttam. Hogy a tekintetet vezesse, kinagyítottam és fehérrel kiemeltem a félbevágott nyolcszöveget és a kört; így könnyebb visszakeresni őket a nyers képen.

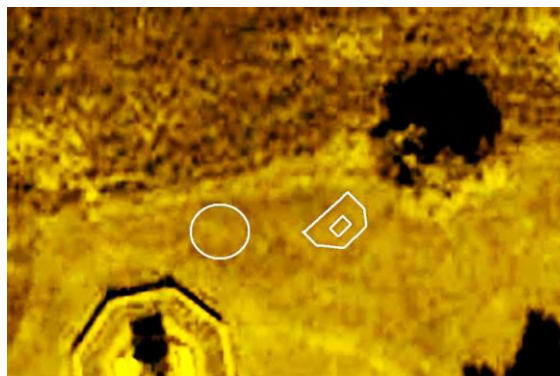

Az alakzat már-már ijesztően hasonlít Esterházy rajzának türbéjére. Ráadásul nagyjából Mekka irányába forgatva! És a mérete nagyjából megfelelő, kb. nyolc méter. Óvatosságra intő, hogy a korábbi és későbbi, színes műholdképeken nem rajzolódik ki a félbevágott nyolcszög. (A kör némelyiken kiemelhető, ahhoz horgonyoztam korábban az F-ötszög három csúcsát.) Kétkedhetünk amiatt is, hogy a jelenség a Barátság Park külső zónájában van, a tőle délre fekvő egy hektáros területet feltehetően alaposan megkutatták. [Kiderült: tévedtem, nem kutatták!] Ugyanakkor egy ilyen indikáció mellett elmenni felelőtlenség lenne!

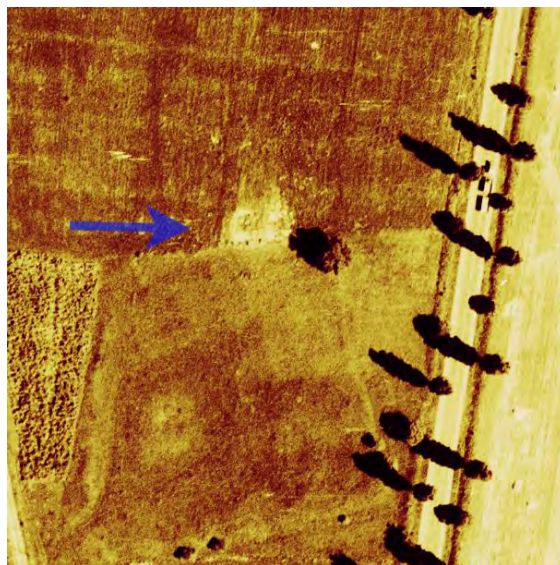
Kétségek, rommal

Visszakanyarodunk a kút korábban feszegetett problémájához. Az ivóvíz életfeltétel, a tiszta víz a rituális mosdás feltétele. Kútnak lenni kellett. Kútra utal a felszíni elváltozás, ami az elsimított szántáson észrevehető. Íme, az elmélet és a gyakorlat találkozása? Nem, korántsem bizonyos. Említettem, hogy Hegyi Klára professzorasszony kezdte táplálni a kétkedést azzal, hogy a törökök szívesebben építettek vízvezetékot, mint ástak kutat. Viszont egy erőd nem hagyatkozhatott csak a külső vízre, hiszen egy ostrom esetén azt vágnák el először – vethetjük ellen. Azonban egy olyan „váracska”, mint a türbét körülvéő palánka, nem ostrom ellen épült, és a második puskalövés hallatán, vagy egy kis kaliberű ágyúval leadott vészjelző puffantásra azonnal felmentő lovas egységek indultak volna a szigeti várból [kivéve a tízszeres túlerő ellen 1664-ben]. Tehát ásott kút szükségessége ostrommal nem indokolható. Lehetett-e valami más építmény nyoma a kettős horpadás? Sajnos igen, 1964-ben.

A szemközti hasámban bemutatjuk a területről 1965-ben készült polgári légi-fotó részletét a Török-temetőről. A képen a nyíl mutat egy fehéres téglalapra. Alá tesszük ugyanannak a légifotónak másik részletét, amely a türbeki kápolnát és a vele átellenben egykor volt csárdát mutatja. A csárdától délre egy hasonló fehéres alakzat látható, egy lebontott építmény helye. Hogyan lehetnének okosak? Két független módszerrel próbálkozhatunk. A kép ötven éve

készült, tehát nagy valószínűséggel található még Szigetváron olyan, hetven év körüli ember, akinek ugyan magától nem jutna eszébe, hogy mit rakott oda a tsz fél évszázada, de kérdésre talán képes volna visszaemlékezni. Egy ilyen visszaemlékezés a látható felszínre vonatkozna, és nem cáfolná meg egy 350 éves kút létét. Azt, hogy mi van a felszín alatt, geofizikai méréssel dönthetjük el.

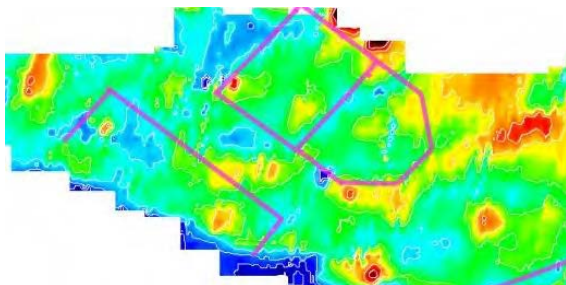
Két akadály: törvény és költség

A többször módosított régészeti törvény ügyesen helyez akadályokat olyan típusú munkák elé, mint amit idáig végeztünk, és amivel folytatni kellene. Az életszerűséget mellőző törvény értelmében jó előre engedélyt kellene kérnem a területileg illetékes hatóságtól ahhoz, hogy az internetről letöltve a Google Earth ingyenes műholdképeit, azokon régészeti tartalmú információt keressek. Ezért nyilvánosság előtt hangsúlyozni szoktam azt, ami egyébként tény, hogy a távérzékeléssel készült képeken földtani információt keresek. Hasonló módon, a néhány geofizikai mérésnek sem volt régészeti rendeltetése. Mindössze a terület jellemző fizikai paramétereinek megismerése volt a cél. Amely paraméterek ismerete elengedhetetlen, ha valaki valamikor a terület geofizikai térképezéséhez fogna. Ha... és valamikor. Mert amíg „csak” az internet, az utazás, az archív anyagok beszerzése jelenti a költséget [ami egy nyugdíjasnak, bizony, észrevehető teher], addig lehet a saját magánügyem a türbe után szaglászni. De abban a pillanatban, amikor térképezési szándék lesz, a költségek megszázaszorozódnak. Kellemsen kötelességem köszönetet mondani azoknak a kollégáknak, akik, tekintettel egykori közös munkáinkra, egy-egy napi ingyenes méréssel szponzorálták a kutatást.

Próbamérések

A mérések a Török Magyar Barátság parkjának közelében voltak. Egyik technikai szempont volt, hogy a próbamérésre kiválasztott területnek legyen gyepes és szántott része. Másik technikai szempont volt, hogy lehetőleg fedjen le olyan darabot, ahol a légi- vagy űrfotón valamilyen alakzat gyanítható. Ilyen a már említett kör a fűben. Berzence és Turbék palánkja ötszögletű volt. Berzencén csupa kör alakú őrtornyot látunk, Turbéknál vegyesen kör és szögletes, hasonlóan a Pécset kerítő városfalhoz.

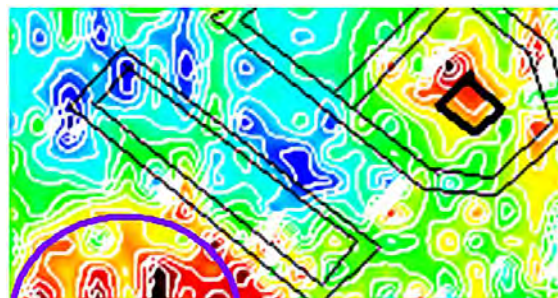
Mágneses próbamérés

Mágneses anomália térkép, amelyre mérészen rávittem Esterházy rajzának néhány vonalát. Az anomália kicsi, a középkék kb. mínusz 2 nT (nanotesla), a narancssárga 2 nT. Tájékoztatásul a nagyságrendekről, az alapszint 48000 nT. A bal alsó sarkot le kellett vágni a park vasbeton kerítésének a hatása miatt (feketés-kék darabka).

Bevallom, ha nem magam választom ki a helyszínt, és valaki elem teszi a puszta anomália térképet azzal, hogy „mondd, látsz itt egy félbevágott nyolcszöget?”, akkor azt mondtam volna, hogy „Nem”. A műholdkép és az Esterházy-rajz ismeretében hajlok az „Igen”-re.

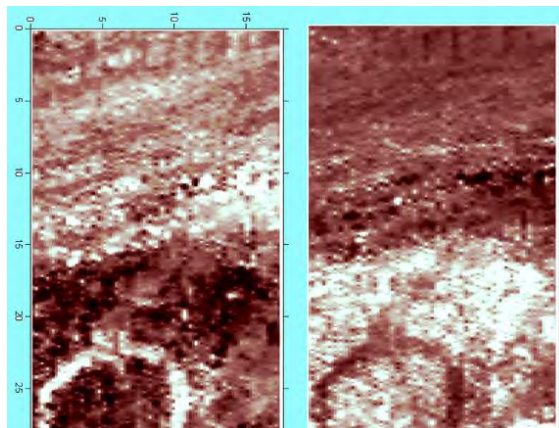
Fajlagos elektromos talajellenállás térképe

A mélykék kb. 20, a sötétvörös kb. 60 ohmméter. A nagyságrendi arányok sokkal kedvezőbbek, mint a mágneses térképezésnél. A mérést a vasbeton kerítés nem zavarta, felvázolható a kör alakú anomália egy része. [Módszer: Wenner elrendezés, 1m-es elektródaköz, 1 m-es rács]

Az elektromos talajellenállás térképezése sokkal lassabb, mint a mágneses mérés, vagy a talajradar térképezés. Ennek következtében a próbamérést kisebb területre, egyetlen elektróda-konfigurációra korlátoztuk.

Talajradar (GPR) a gyepről a szántásra

A két kép a 30 és a 40 cm-es becslött mélységnek megfelelő metszet. Nem pozitív és negatív fénykép, hanem a hullám-amplitúdók maximuma és minimuma. A sötét és világos zónát elválasztó vonal a gyep és a szántás határa. A gyepen időnként észlelhető kör nagyon határozottan kirajzolódik mindkét mélységben. A kép felső részén a mélyszántás barázdái látszanak. Mivel a talaj agyagos, ráadásul a mérés eső után történt, a radarhullámok nem hatoltak mélyebbre. [A kút léte vagy nemléte ott georadarral nem kutatható.]

Az átfedések pókhálója

A kevés légi- vagy műholdképből, és a három-négy geofizikai paraméterbecslő mérésből felvázolható kép. A nagy zöld téglalap a „Törökök temetője” az 1700-as években. A terület fokozatosan csökkent, ahogyan a művelhető terület igénye nőtt, és előbb utat, majd vasutat építettek. A kisebb zöld ötszög a „Török-temető” ahogyan a 20. században ismerték, és aminek területén épült 1994-ben a Barátság Park. Piros az Esterházy-rajz palánkjának a körvonala, azon belül T1 az 1664 január 26-án lerombolt türbe helye. Sárga az Anguissola-vázlat ötszögletű sírkertje, benne T2 az 1693-ban szétlopott türbe feltételezett helye.

SZULEJMÁN SÁNCAI? – Egy friss műholdkép.

Nagyon eltérő, hogy egy légi- vagy űrfotón mit lehet észrevenni. A Google Earth Pro mostanában letölthető, 2013 október 20-i nagy pontsűrűségű képén több út, és még több egykori vízfolyás és lecsapoló árok nyoma sejthető. Sokkal fontosabb az a hosszú sáv, ami a Barátság Parktól a kordonos szőlők közepéig, csaknem a turbéki rommezőig követhető. Amibe Szabó Géza 2013-as gépi ásatásai „beleharaptak” néhány szelvényben. Talán annak a védővonalnak a nyoma, amit „Szulejmán sáncai” kifejezéssel írtak le egy, Kitanics Máté által megtalált, régi dokumentumban. Ha szabadjára engedjük a fantáziánkat, akkor lehet, hogy az 1566-os ostromtábor északi védővonal, amit akkor is megépítettek, ha nem volt reális veszély egy északról jövő támadás. Vagy lehet védővonal, ami a dombon lévő település és vízparton lévő emléksír közötti utat tette biztonságosabbá.

ÖSSZEFOGLALÁS

Őrütség? De rendszere van!

Észak-Dunántúl, az egykori Pannonia Superior gyermeke vagyok. Szigetváron iskolai kirándulás keretében jártam, fél évszázaddal korábban. Csak annyiban volt emlékezetes, hogy csalódottan indultunk tovább a vár gyors meglátogatása után: „Ez a vár nem az a vár, ahonnan Zrínyi kirohant!” Rossz emléket könnyű felejteni, és nem ösztönöz arra, hogy visszamenjünk. 2013-ban előismeretek és érzelmi kötődés nélkül érkeztem életemben másodszor Szigetvárra, és kezdtem a türbe helyének a nyomozásába. Emiatt megtehettem, hogy előítéletek, prekoncepciók nélkül fogjak hozzá.

Újszerűnek tartom a megközelítést:

- (1) annak elemzését, hogy a probléma egyáltalán megoldható-e?
 - a technológia mai szintjén már igen,
 - de a mai magyar társadalmi viszonyok között kétséges.
- (2) a négy lépcsős stratégiát:
 - történelmi dokumentumok alapján közelítőleg kijelölni a helyszíneket,
 - légi- és űrfotók vizsgálata (távérzékelés),
 - felszíni geofizikai térképezés,
 - régészeti feltárás.
- (3) a módszert, hogy a szöveges történelmi dokumentumokat és a térképeket együtt kell vizsgálni,
 - egyszerű grafikai módszerekkel,
 - bonyolult számítógépes modellezéssel.

Új eredmények tartom

- (1) a dokumentumokból egyértelmű, hogy **több türbe volt, és több helyszín**
 - az utolsót 1692-ben vagy 1693-ban rombolták le,
 - az előtte lévő 1664-ben,
 - esetleg egyet 1595-ben.
- (2) Könnyen lehetett tisztázni **a szultáni sátorhely és a várbeli ágyúk** kapcsolatát, csak fel kellett rajzolni térképre a lőtávolságot!
 - Ezzel az egyszerű geometriai trükkel sikerült a nagy szorgalommal idézett török források többségét [Evlíja Cselebi, Ibrahim Pecevi, Agehi Manszúr] a szimbolikus történetek közé utalni.
- (3) Vitathatatlanul lejött a szövegekből és térképekből, hogy **nem lehet egyértelműen megmondani, mikor, mit neveztek Turbéknek**, és az hol volt.
 - A türbe és Turbék nevét* az 1664-től kezdve írt német szövegek, és az 1684-től kiadott nyugat-európai térképek **kötik össze**.

(4) *Anguissola vázlatának* megfejtése és javítása, továbbá a sáncok és árkok megtalálása az 1954-es légifotón, amire kicsit büszke vagyok. Mindkettő egy edzett geofizikusnak való probléma volt. *Illposed* a velejéig, finom kis anomáliákkal. Végül jókedvűen nevettem magamon, hogy lám, mire képes a 21. század technológiája: sikerült kimutatnom, hogy Szulejmán szultán sírja a Török-temetőben volt! Nem a katolikus, nem a református, nem a zsidó temetőben! Apám mondta volna: „Lett volna kevesebb tudásod, de több eszed!”

(5) Az *Esterházy-alaprajz* és a műholdkép hasonlatosságához a szorgalom kevés lett volna, kellett a szerencse, hogy a Google Earth közzé tegyen egy bizonyos képet.

Véleményem szerint

1566-ban a szultáni udvar a Zsibót melletti prehisztorikus földvárnál volt [beleértve a mai zsibóti temetőtől délre eső szántókat is], vizet az un. Szentkút-forrásokból nyerhetett.

1566-ban Szokollu nagyvezér dzsámít építtetett Zsibót mellett.

Az 1692-es urbáriumok szerint a *turbéki dombon templom és torony romjai* voltak. Ugyanezt erősíti egy 1738-as tanúvallomás [Kitanics Máté közlése]. Romokat talált Kováts Valéria régész, de nem foglalt állást, hogy minek a maradványai.

Nem tudjuk, hol épült türbe 1574-1578 között; talán Zsibót közelében, tényleg az egykori szultáni udvar helyén.

Az 1664-ben lerombolt török palánka (erőd) és türbe helyét a Barátság Parktól északra kell keresni a távérzékelés indikációi szerint.

Anguissola 1689-ben vázolt sírkertje részben lefedi a Barátság Parkot (régii Török-temetőt), de annál nagyobb volt. Nem tudjuk, mi volt a két futballpályányi területen belül. Ott lehetett az a türbe, amit 1692-1693-ban elloptak.

Az űrfotókon a régi Török-temetőtől, mai Barátság Parktól a turbéki dombon lévő rommező irányába legalább két kilométeren át követhető *kettős vonal látszik*. Lehet, hogy „*Szulejmán sáncainak*” a korábban nem lokalizált nyoma.

Volt egy település Sziget városán kívül, török vagy vegyes lakosságú, amire a turbéki rommező a bizonyíték. *Annak a temetője lehetett a Megsegítő Szűzanya templomának közelében*, ahol (állítólag) 1693-ban török sírokat számoltak fel.

Hangsúlyozom,

hogy bármennyire összeilleszthetőnek látszik, amit felsoroltam, akkor is csak **egy lehetséges rekonstrukció**, egy modell mindaddig, amíg mérésekkel megerősítik vagy cáfolják, és amíg feltárásokkal nem ellenőrzik.

LEHET, HOGY ŐRÜLTSG, DE RENDSZERE VAN!

Köszönetek

Ez az a mozzanat, ahol legkönnyebb a barátokat és szövetségeseket ellenségévé tenni. Hivatkozva az élemedett korommal együtt járó szenilitásra, előre kérek bocsánatot azoktól, akiket szándékom ellenére kifelejténék.

Sasvári Gábor, a pécsi Geo-S Bt tulajdonosa szervezett be a türbe-kutatásba; ő és **Keresztény Balázs** sokszor vitt a helyszínre engem és a nehéz magneto-métert.

Törös Endre (Mingeo Kft) csapata és **Bertók Gábor** (JPM) végezték a próbaméréseket radarral.

A neten tallózva találtam meg a **Riec/Geomega** jelentést, ami a történelmi dokumentumok kutatásában elindított. Sok információval, térképi anyaggal segített

Nagy Zoltán a Riec,
Tóth Tamás a Geomega,
Hegedüs Ábel a Hadtörténelmi Múzeum részéről

Feid Szabolcs, Bécsben élő egykori évfolyamtársam a Staatsarchiv-ban kutatott fel anyagokat. **Lehoczky Béla** kollégiumi szobatársam a terepen segített. Méréseket végzett még **Lipovics Tamás**.

Szigetváron értékes beszélgetéseket folytathattam **Lebedy Jánossal** és **Király Lajossal**, valamint **Bozsogi Tamással**.

Horváth László tiszteletbeli konzul előkészítette, kitisztíttatta a mérési területet.

Újkéry Csaba, „kétvári”, mert Szigetvárról származott el Kaposvárra, és mindkét helyen otthon van, abban a lélektani pillanatban lépett be az életembe biztatással, amikor feladni készültem a türbe-keresést.

Szabó Gézával, mint a PTE Szülejmán Kutatócsoportjának kültagjával ismerkedtem meg, de kapcsolatunk folytatódott akkor is, amikor már nem tartozott oda.

A PTE fiatal kutatói közül értékes beszélgetést folytathattam **Kitanics Mátéval**, légi-fényképet kaptam **Hancz Erikától**.

Köszönöm a konzultáció lehetőségét **Hegyi Klára** és **Dávid Géza** professzoroknak, **Fodor Pál** főigazgató úrnak. A szervezést **Szarka László** fősztályvezető úrnak. Az e-maileket **Sudár Baláznak**.

Terebess Gábor barátomnak, gimnáziumi osztálytársamnak a digitális közreadás lehetőségét, és meg erősítő tanácsait, mikor bizonytalankodtam.

Végül köszönöm barátaim biztatását és családom támogatását:

Jung Márianak, aki szigetvári kislány volt, és folyamatosan rákérdezett a kutatásra,

Gyerekeimnek a megértő türelmüket apjuk aggkori hóbortja iránt.

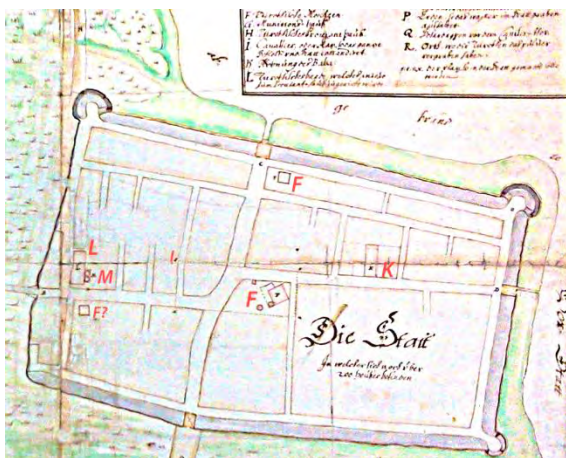
Hordozható napóra, amit Leandro Anguissola tervezett, és Ulrich Harvolk készített 1700 körül.

Az alapzatot táblázatok vannak bevésve.

Tárgycsere útján került az oxfordi Museum of the History of Science birtokába.

Függelék I. Rekviem egy ellenségért

Kutatásunk elsődleges célja, hogy Nagy Szulejmán Szigetvár környékén egykor volt és ellopott türbéjének a nyomára bukkanjunk. Ebben a munkában lát-szólag epizód, de valójában igen fontos szál Anguissola térképének a megfejtése. A térkép és annak története a vár 1689-es kapitulációjához kapcsolódik. A kapituláció legjelentősebb szereplőjéről a történelem egyetlen szót sem jegyzett fel, és ha említik egyáltalán a korabeli újságcikkek, akkor csak úgy nevezik, hogy „a Basa”. A „Basa” valójában bég lehetett, ő volt Török-Sziget várának parancsnoka. Nem ő tárgyalta, hiszen nem hagyhatta el a várat a tárgyalások idejére sem. Azonban ő viselte a teljes felelősséget. Bár nem olvastam róla feljegyzést, mégis, semmi kétségünk nem lehet: ő és talán egyedül ő, az életével fizetett a vár feladásáért. A várak átadása esetén a várkapitányt *többnyire* kivégezték, mint pl. a német parancsnokot Győr vagy Kanizsa feladása után. A császári kegyelem legfeljebb arra terjedt ki, hogy a nyilvános kivégzés helyett a lefejezést a börtönben hajtották végre. A török parancsnokokat a vár feladásáért nem *többnyire*, hanem minden esetben kivégezték. Török szokás szerint a magas rangú tisztek megfojtását a katonai tanácsban, a *dívánban* hajtották végre – mint pl. Kara Musztafa pasáét, aki Bécs alatt katasztrofális vereséget szenvedett 1683-ban – hogy aki végignézte, eldönthesse melyik jobb: a csatában elesni, vagy a selyemzsinórtól megfulladni? Magam, aki már nem a változó „ösellenségek” gyűlöletében nőhettem fel, és a kardvívást csak sportként gyakorolhattam, gondolatban fejet hajtok a „Neve Ismeretlen Basa” előtt, aki tudatosan ment a biztos halálba, hogy ugyanakkor ezerhatszáz ember, akikért ő felelősséget érzett, elindulhasson a régi-új hazájába, egy új életbe.

Mit jelentett „A Basa” rangja Szigetben? Kőházban lakhatott! Anguissola K-val jelölte a város térképén.

Függelék II. Kutatók, kutatások a türbe- témában 2013-ig

A közös kiindulás **Evlíja Cselebi** legendája, mely szerint a szultán belső szerveit eltávolították, és arany edényben (urna, ládikó) eltemették a sátorpalota alatt, később az urna fölött épült a türbe. Egy 18. századi katolikus legenda szerint a türbe helyére épült a Megsegítő Szűzanya turbéki temploma, és a szultán szívét tartalmazó urna fölött áll a templom oltára.

Takáts Sándor (1860-1932) bencés szerzetes, tanár, történész, levéltáros, az MTA tagja, a 20. század elején felvetette, hogy a türbe aligha lehetett a templom helyén. Ennek, a sok tudásból eredő kételynek az ellenpontjaként, egy szigetvári plébános [aki nem volt történész és akadémikus] a legendát kőtáblára vésette és elhelyeztette a turbéki templomtorony külső falán. A véleményformálásnak ez az erőszakos módszere hatékonyan bizonyult: Takáts Sándor akadémikusról néhány szakember tud, viszont a márványtáblát búcsújárók és turisták ezrei olvassák, elhiszik és terjesztik.

A türbe helyének témáját **Molnár József** (1902-1983) építészmérnök vette elő fél évszázaddal később, az 1960-as években. Molnár József szűkebb szakterülete a műemlékvédelem, és azon belül a törökkori emlékek voltak. A türbe helyének keresése mintegy „szakmai ártalomként” ott volt az aktív élete háttérében. De már nyugdíjas korában elkezdett kutatásait haláláig nem tudta befejezni. Ő Leandro Anguissola 1689-es vázlatából indult ki, jó minőségű fényképmásolatokat szerzett be a bécsi Kriegsarchiv-ból. Hagyatékát Nagy Zoltánra bízta.

Volt egy termékeny időszak, amelyben ugyan nem kifejezetten Nagy Szulejmán türbéjével, hanem Szigetvár és Baranya török emlékeivel foglalkoztak szakemberek és önkéntesek. Az időszak nem határolható be pontosan, talán az 1970-1990 közötti két évtized. Szervezeti szempontból a **Szigetvári Várbarátok Köréhez**, személy szerint pedig **Szita László** pécsi levéltárhoz kapcsolódott. Rendszeres konferenciák voltak Szigetváron, amelyek előadásainak egy része megjelent füzetek formájában. A füzeteket ma is érdemes kézbe venni annak, aki a türbe helyének kutatásába fog.

Az ezredfordulón **Nicolas Vatin** francia turkológus foglalkozott a szigeti ostrom és a sziget mellett épült türbe török dokumentumainak feldolgozásával, amelyek közül többet lefordított franciára. Vatin határozottan állítja, hogy a szultán sátorpalotája (ideiglenes sírja) és az emlékére épített türbe két külön helyszínt jelent.

Molnár József munkáját **Nagy Zoltán** újította fel és próbálta folytatni 2006-ban (RIEC Alapítvány és GEOMEGA Kft projektje), de anyagi támogatás híján hamarosan kénytelen volt megszakítani. Ekkor a digitális formában birtokában lévő anyagok többségét feltette az internetre, bárki számára elérhetően. Anguissola vázlatát, Esterházy Pál rajzát többnyire onnan töltik le az érdeklődők. A papíralapú anyagokat az első kérésre készségesen átadta. Véleménye szerint mindegy, hogy ki találja meg a türbe helyét, csak legyen meg, ő segít, amiben tud. Nagy Zoltán belső-ázsiai nyelvekkel foglalkozó bölcész, aki nem ragadt le az írászatalnál, hanem sokat utazott, járt a területeken. A türbe helyének kutatását nagymértékben úgy éli meg, hogy Molnár József a halála előtt, mintegy szellemi végrendeletként hagyta rá a feladatot. Sajnos, a tudományos kutatásban az ilyen jellegű erős érzelmi nyomás nem szerencsés.

A szigetvári önkormányzat a **Pécsi Tudományegyetem (PTE)** bízta meg a türbe helyének kutatásával 2013-ban. A kutatásokat **Pap Norbert** irányítja, a részeredményekről 2013 szeptemberében zártkörű konferenciát rendeztek. A konferencia anyagának többségét 2014 februárjában tették közzé „Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron” címmel a Balkán Mediterrán Fórum folyóirat különszámaként. A konferencia és a nyomtatott anyag megjelenése közötti időszakban a PTE rendkívül heves, mondhatni agresszív médiakampányt folytatott, amibe – véleményem szerint – nagyon súlyos hiba csúszott.

Szabó Géza régésznek a PTE kötetéből kihagyott tanulmánya később jelent meg az Ethnographiában.

A RIEC Alapítvány és GEOMEGA Kft neten közzétett kutatási belső összefoglalóinak, Szabó Géza cikkének, és a PTE tanulmánykötetének, plusz médiakampányának néhány, egymással összefüggő részére reflektálok az alábbiakban. „Harag és részrehajlás nélkül” (*sine ira et studio*), amint az ókori történetíró, Publius Cornelius Tacitus tanította. A geofizikus és a hidrológus mérnök műszaki és természettudományos szemüvegen át olvasva, mindhárom forrás csalódást vált ki. A csalódás oka, ennél fogva mértéke, eltérő.

A **RIEC** Alapítvány és **GEOMEGA** Kft belső jelentései, majd a Nagy Zoltántól kapott papíralapú dokumentumok azt mutatják, hogy nagy mennyiségű és sokoldalú, elsősorban térképi dokumentumot gyűjtöttek össze, aminek végül kicsi részét dolgozták fel. A cél az Anguissola-vázlat ötszögletű sírkertjének a megtalálása volt, azzal a hallgatólagos [és téves] feltevéssel, hogy azon belül meglátják majd az Esterházy-alaprajz alakzatait. Érdekes módon ők éppen úgy, mint a PTE (Gyenizse Péter – Bognár Zita), a 2. katonai felméréshez próbálták igazítani, nem mai térképhez. Az ebből fakadó pontatlanság nem nagy, hiszen a 2. katonai felmérés

nagyjából 50 méter pontossággal megfelel a mai térképeknek, inkább a kiválasztás filozófiája nem érhető egyik esetben sem. A RIEC és GEOMEGA anyagból kiderült, hogy elsősorban grafikus módszerekkel dolgoztak, a PTE kiadványa georeferálást, azaz számításon, számítógépes illesztést említ. [Sajnálatos, hogy egyetlen mondatot sem szántak arra, hogy az algoritmust, a paramétereket, a kiválasztott pontok számát megadják.] A két csapat kétféle eljárásból következően az eredmények nem esnek egybe, de nem is esnek távol egymást. Nagy Zoltán az Almás-patak nyugati partján, ahhoz a helyhez közel, amit a helybeliek gátnak neveznek, az ötszögön belül feltételezett Esterházy-palánk körvonalait véli látni. A PTE a keleti parton, a Sztrácsvai-kút közelében véli megtalálni az ötszöget.

Nagy Zoltán modellje. A bordó vonal városi határ-árok, amit nem követett elég hosszan. A vonal indításánál a világos foltocska 20. századi zsilip maradványa, aminek helyi neve a gát vagy sió.)]

A PTE modelljét a „Sülejmán szultán emlékezete című füzet 78. oldaláról szkenneltem:

Anguissola vázlatát rávetítve a 2. katonai felmérésre, elforgatás után [ez volt a georeferálás?]. A piros F-ötszög Szulejmán sírkertje. A kék pont SZ jelzéssel a Sztrácsvai-kút, amit utólag vittem fel az ábrára, (mert a 2. katonai felmérésen nincs a kút feltüntetve). A Nagy Zoltán által feltételezett hely a piros F betűvel esik egybe. Kétségtelen, hogy a kettő közel van egymáshoz ezen a kombinált képen.

Szabó Géza modellje az Ethnographiában közölt „Szülejmán szultán halálának...” című írásából át-másolva:

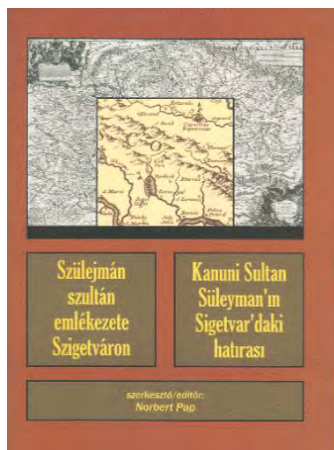
A világoszöld vonalak a kataszteri térképről átvett birtokhatárok a Google Earth 2004-es műholdképére rajzolva. A zöld ötszögön belüli fák és a bozót rejtje az egykori Sztrácsovai-kutat, ma vaddisznók dagonyázó helye. [Vajon kiépített forrás volt egykor?]

Minden épész ember a térképekről leolvasható geometriai formákból indul ki, amikor a türbe lehetséges helyét keresi. Azonban a Szigetvár környéki szántókon, réteken, erdőkben tucatnyi olyan hely jelölhető ki, amelyik hasonlít ötszögre. Az *alak kvalitatív felismerése* kevés, ha nem tudunk mögé tenni *kvantitatív jellemzőket*. Kvantitatív kizáró tényező lehet *az objektum mérete*. Nagy Zoltán téglalapját éppen úgy kizárja a mérete, mert *túl nagy*, mint a Sztrácsovai-kút ötszögesített bozotosát, ami viszont *túl kicsi*!

Függelék III.

A „Szülejmán szultán emlékezete...” és a tudomány játékszabályainak felrúgása?

A 2013-as kutatások tudományos koordinálását és irányítását felvállaló **Pécsi Tudományegyetem (PTE)** megközelíthetetlenül titokzatosan viselkedett, a kérdéseket gyakran hátrították el azzal, hogy

őket titoktartás köti. A titkokról 2014 februárjában lebent fel a fátyol, amikor megjelent a „Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron” című 135 oldalas, magyar és török nyelvű füzet, Pap Norbert szerkesztésében, mint a Mediterrán és Balkán Fórum különszáma.

A kötet tartalmaz ajánló előszót (Fodor Pál), a szerkesztő összefoglalóját (Pap Norbert), áttekintést a török-magyar kapcsolatokról (Hóvári János ankarai nagykövet), valamint négy magyar és két török tudományos dolgozatot. Feridun Emecen professzoré összefoglalásként is felfogható. A kötet feltűnően belterjes, a magyar szerzők (Fodor és Hóvári kivételével) a PTE munkatársai. A négy dolgozathalomban jól felismerhető, hogy doktoranduszok (Bognár Zita, Hancz Erika, Kitanics Máté) szorgalmas munkája. Kimaradtak a geodéziai, geofizikai és főképp a régészeti vizsgálatok, amiket nem a PTE végzett, és amelyek nem maradéktalanul támasztják alá a PTE koncepcióját. 2014 végére megjelent

Szabó Géza régész írása az Ethnographiában. Mivel Szabó Géza megtisztelt azzal, hogy elolvashattam a kézírata egy évvel korábbi változatát, semmi kétségem, hogy nagymértékű átfedései vannak a PTE kötetében megjelent írásokkal. Ami nem meglepő, hiszen azonos csapatban dolgozó régé-

szeknek lehetnek nagyon hasonló elgondolásai. A szerkesztő a kényelmesebb megoldást választotta: nem „fésültette egybe” a szerzőkkel az anyagot, hanem kidobta a kültag, Szabó Géza írását. Annyiban nem szerencsés a megoldás, hogy bár szigorúan vett értelemben nem beszélhetünk plágiumról (mert nem publikált szöveg kiollózásáról van szó), de így a „párhuzamos gondolatok” kitalálásában Hancz Erika vagy Szabó Géza elsőbbsége nehezen, vagy egyáltalán nem tisztázható.

A kötet olvasása nekünk, a kutatás peremén dolgozó „mezeieknek” csalódást okozott. Az eredmény, amit *Nagy Eredményként* próbálnak eladni a hírcsatornán, elsősorban az, hogy megtalálták egy török település, *kaszaba* vagy mezőváros nyomait a türbéli Alsó-Szölőhegyen. Valójában csak török címkével láttak el azt a régi ismeretet, ami Istvánffy 1622-ben kiadott *Históriájában* már olvasható. A kutatásaik a türbéhez egy lépéssel sem vittek közelebb. A türbe helyével a magyar szerzők közül csak Hancz Erika és Kitanics Máté foglalkozik. Hancz Erika alapvetően egy, általa mai törökre átírt és lefordított, 1566-os művel, Agehi Manszúr krónikájával indít. Miután megállapítja, hogy a frissen feldolgozott mű, és a török források általában, nem adnak használható információt sem a szultáni sátor, sem a türbe helyéről, visszafordul Ibrahim Pecsevi és Evlija Cselebi jól ismert legendáihoz, némelyiket kétszer is elismétli. Majd Istvánffy hanyag idézése következik, amit ennek az írásnak az első részében bemutatam. Végül Velics és Kammerer – szintén az első részben kivesézett – régi írásával zár. Az oktatók magabiztosságával adja tudunkra, hogy a türbe a *kaszaba* része volt, holott ezt éppen ő maga inkább cáfolja, mint erősíti a cikk megelőző bekezdéseiben.

Az Anguissola-vázlat úgynevezett georeferálása egyenesen a nagy csalódás kategóriába sorolható. A titokzatosnak hangzó talajpusztulási modell jól hozta azt a banális eredményt, ami elemi földtani ismeretek alapján várható volt: néhány cm-től 15-20 cm-ig (hiszen 300 év földtani időskálán csaknem semmi; a földutak mentén 20 cm pedig egy ásonyomnak felel meg). A „kis jégkorszakra” hivatkozás félrevezető, mert bár a kis jégkorszak határai térben és időben elmosódnak, a Dunántúlon semmiképpen nem foglalják magukba 1566-1578-at.

Üde színfolt Kitanics Máté levéltári kutatásának eredménye. Ő talált 10-12 korábban feldolgozatlan forrást, okiratot. Sajnos némelyik 50-70 évvel a török kivonulása utáni, néha nagyon idős ember mondta tollba, ami rontja az állítások hitelességét. Ő is felhasználta Hasszán aga búcsúbeszédét és az urbáriumokat. A fordításainkban nem volt érdemi eltérés, de az értelmezésben két helyen igen. Összefoglalva: Kitanics Máté magyar levéltári kutatásai támasztják alá az állítást, hogy a türbe a Turbék dombon (hegyen) volt, és az ő értelmezése, hogy a türbe a kaszabán belül volt. Szubjektív véleményem, hogy nagy kár, hogy csak „post festum” találoztunk; ketten sokkal többre jutottunk volna, mint külön-külön.

A hamisítás, avagy a játékszabályok semmibevétele.

Szigetvári lokálpatrióták nagy és áhítatos várakozással néztek a kutatás elé, amit egyetemi oktatók csapata vezet. Magunk, iparban edződött földtani kutatók, áhítat nélkül, de teljes bizalommal indultunk neki a közös munkának. Lendületünket fékezte, mikor kiderült, hogy fizetést nem kapunk érte. Gyanakvásunk egy késő őszi internetes cikk után ment át zavart, rideg távolságtartásba, miután a PTE részéről az alábbi kép megjelent. Ugyanis szerintünk egy jól ön-dokumentált, tudatos hamisítás történt, amely a tudományban a legnagyobb véteknek számít.

A kép internetes cikk illusztrációjaként jelent meg, olyan képaláírással, hogy **az ásatások megkezdődtek 2013 szeptemberében.**

De a kép valójában 2009 júliusában készült! Kálmány Ferenc (MTI) szigetvári fotósorozatának része, internettel könnyen kideríthető. A kép közeli változatán jól felismerhető Hancz Erika és Fatih Elcil.

Értetlenül állunk a történet előtt.

Egyetemi oktatók által végrehajtott hamisítás? [Ez lenne az „életre nevelés” új programja?]

Ennyire primitív módon?

Ezt tényleg hamarabb lehetett utolérni, mint a sánta kutyát!

És mit hamisítottak még?

A leleteket is? Mindet, vagy csak részben?

[Nurhan Atasoy török professzorasszony talált a leletek közt korban oda nem illőket.]

Óhatatlanul eszébe jut az embernek Anguissola titokzatos és méregdrága térképe, amit senki nem láthat!

És mit fognak még hamisítani a későbbiekben?

Az ásatási naplókat?

Ha kiderülne, hogy tévedtek a hely kijelölésében, majd valamit kineveznek a türbe lenyomatának?

Nem az interneten tallózó olvasó feladata és hatásköre etikai kérdésekben, vétségekben ítélni. De a team vezetője nehezen bújna ki a felelősség alól egy etikai vizsgálat során. Kevésbé korrupt társadalmakban legalábbis felfüggesztenék „a tudósok kamarájában” a tagságát, akire a vétek rábizonyítható.

Függelék IV.

A forrásokról, érdeklődőknek.

A Bevezetésben fejtegettem, hogy nagyjából 2000-2005 tájában álltak össze, lettek hozzáférhetőek a távérzékelésnek és a geofizikai kutatásnak azok az eszközei, amelyek elengedhetetlenek a türbe vagy turbék helyének kutatásához. A matematika nyelvén kifejezve ez szükséges, de nem elégséges feltétel volt. Kellott még valami, kellett a történelmi dokumentumokhoz való internetes hozzáférés fejlődése. Utóbbi robbanásszerű volt, lehetetlen lépést tartani vele.

Természetesen van néhány könyv, ami nem fog felkerülni az ingyen letölthetők közé. De Németh Béla, Takáts Sándor könyvei megvannak a Pécsi Tudásközpontban és interneten olvashatók. A szakcikkek, mint pl. Nicolas Vatin, Giles Veinstein, vagy több magyar szerzőé, csak olyan intézmények könyvtárán keresztül érhetőek el, amelyek előfizetés vagy csere útján jogosultak erre. Egyedi másolatok 30 USD vagy ugyanannyi angol font körüli értékben vásárolhatóak meg. A régi könyvek beszkennelésében talán a németek járnak az élen, de nem lebecsülendők a franciák sem. A beszkennelt régi könyvek fontos csoportját alkotják az ún. *diárium*-ok vagy *ephemerides*, amelyek az év napjai szerint sorolják fel, hogy milyen jelentős esemény volt azon a napon, bizonyos években, egy bizonyos császár vagy király

uralkodása idején. Mivel I. vagy Teveszájú Lipót ötven évig uralkodott (1655-1705), ezért az ő diáriumi nagyon jelentősek annak, akit a szigetvári türbék végnapjai érdekelnek. Az udvar és a kancellária ephemeridái hivatalból latin nyelvűek, de a diáriumok többségét a nagyközönségnek, németül és olaszul írták. A több nyelven, más és más kiadónál megjelent változatok segítenek olyan sajtóhibágyanus esetekben, amelyek nem nyilvánvalóak. [Az nyilvánvaló, hogy a hadvezér Zrínyi nem 1684-ben győzött valahol, ha 1664-ben meghalt. Azonban vannak kevésbé egyértelmű elírások.]

A beszokkelt könyvek száma hétről hétre növekszik, érdemes két-három havonta átnézni a változókat. Úgynevezett „nem-kereshető PDF” formátumban vannak, azaz ha letöltöttük, nem tudunk a szövegben kulcsszavak szerint keresni. [A Google vagy más keresőmotor képes rá! Célszerű letöltés előtt rákeresni az oldalra, amelyen a kulcsszavunk, pl. Torpeck, található, és feljegyezni az oldal-számot.] A dokumentumok mérete 200-500 MB.

Nagyon részletes, latinból angolra fordított, könyvsorozat a „Pápaság története” amely számos, a „hitetlenek” ellen vívott, harc dokumentumait, követi jelentéseket, leveleket foglal magába.

A régi térképek vonatkozásában a „hajózó népek”, britek, spanyolok, hollandok, franciák, velenceiek és genovaiak a szorgalmas kiadók. Magyar vonatkozásai miatt jelentős a Paul Moll féle brno-i gyűjtemény, de egyedi „gyöngyszemekre” éppen úgy akadhatunk egy firenzei egyetemi könyvtárban, mint Barcelonában. Valójában fogalmunk sincs, hogy mi maradt meg, mi rejlik az egykori Hanza-városok, Riga, Tallin, stb. levéltáraiban. Akit a térképezés 16-17. századi módszerei érdekelnek, azoknak tudni kell, hogy olasz és francia hadmérnökök voltak a fejlődés motorjai, ez a két nyelv kell a kutatáshoz.

A 18-19. századi első, második és harmadik *katonai felmérés* anyaga 2015-re ingyenesen letölthetővé vált a *mapire.eu* weboldalon.

Akinek ingyen tízezres vagy százezres léptékű *topográfiai térképekre* van szüksége, fordulhat a *tajertektar.hu* weboldalhoz.

Olcsón vagy ingyen beszerezhető régi légi-fotókért a *fentrol.hu* lapot kell felkeresni. A HM Zrínyi Kiadónál megvásárolhatók *régi honvédségi légi-fotók* másolatai, amelyek drágák (a *fentrol.hu*-hoz viszonyítva) és gyengébb a felbontásuk [más volt a cél, magasabban repültek].

A *Google Earth* weboldal sokak által ismert, és a saját kutatásaimban döntőnek bizonyult. Nagyon jelentős könnyítés, hogy 2015 januárjától ingyenesen hozzáférhető a *Google Earth Pro* változat. Bár a felvételek ugyanazok az adatbázisban, a letöltés pixel-száma sokkal nagyobb, mint az alapváltozatban.

Függelék V. Olvasni élvezet! Biztos vagy benne?

A történelmi dokumentumok vizsgálata nem tartozott a „gyerekkori kedvteléseim” közé, vén fejjel kellett megtanulnom. Ért néhány meglepetés, mert az olvasottak néha köszönő viszonyban sem voltak a történelemórákon tanultakkal. Ami nem a „kommunisták történelemhamisításának” hanem évszázadok hamisításának, aktuális politikai fenyegetéseknek, bemocskolásoknak, vagy éppen csak elhallgatásoknak az eredménye – Takáts Sándor akadémikus már 1910 körül felhívta rá a figyelmet. Néhány részletet megosztok veled, Kedves Olvasó.

A Magyar Királyság már az 1400-as évektől belekerült a terjeszkedő oszmán-török birodalom ütközési zónájába. Azonban az üllő és kalapács közé akkor pozícionálta magát, amikor Habsburg uralkodót választott. 1526 után a Magyar Királyság csak névleg létezett. A Dunántúlon és Dráva-mentén felértékelődtek a főúri birtokok, Esterházy, Batthyány, Nádasdy, Zrínyi családok várai. Nekem általánosságban az jött le, hogy ezekben a családokban elsődleges volt a birtok szerzése, megtartása, lehetőleg növelése; időnként szövetségben, máskor egymást kijátszva. A családok néha adtak kiváló katonákat, de nagyon ritkán európai szinten tájékozódni képes politikusokat. [A tehetséges politikusok, mint a többször említett Esterházy Pál, erőteljesen saját hasznára hajtottak. A Wesselényi összeesküvésben az örült Zrínyi Péternek és a fiatal Frangepánnak fejét vették, I. Rákóczi Ferenc óriási sarc árán megúszta a halált, Esterházyból kicsit később herceg lett, a király kedves fiává fogadta.] A két legismertebb Zrínyiben, Miklós szigeti várkapitányban, és Miklós költő és hadvezérben látom legjobban kiábrándulni a harcias, tehetséges, de szüklátóköri katonát.

A Zrínyi családban a Miklós és György keresztnevek voltak a leggyakoribbak. A szigeti várkapitány IV. Miklós, a költő és hadvezér VII. Miklós. Mivel a számozást inkább az uralkodókra alkalmazták, saját korában és később, megkülönböztetésül VII. Miklóst *Zrínyi grófnak* írták. Esterházy Pál, a fiatal barát, gyakran „*bán uramnak*” nevezi a leveleiben.

Zrínyi gróf szellemi kísérőtársam ifjúkoromtól, amint azt az Előszóban említettem. Érdekeltek a „*Mátyás királyról írt elmélkedések*”, magyar önismerethez fontosnak találtam „*A török áfium elleni orvosságot*”, de legjobban a „*Vitéz Hadnagy*”-ot élveztem. A Vitéz Hadnagy utolsó (befejezetlen) írása (Centuriák, 52) összefoglalja Zrínyi élet- és halálszemléletét:

„*Nem kell elhadni a jelenvaló jót a jövőveszedelemnek félelméért, mert ez világi dolgok oly állhatatlanok, hogy azok a veszedelmek, akik messzi vannak, megváltozhatnak, és ha a jelenvalókat azok-*

tul való félelmedben elmúlattad, kárt vallasz és megcsalod magadat. Az ember az egész életét úgy rendelje el, hogy jól halhasson meg, mert finis coronat opus¹. Ez mindennemű rendbeli embernek generális sententiája², de legfőképpen a vitéz embernek nagyon legnagyobb particularitása³ ebben, és **egy szép halál az egész elfolyt életet megfényesíti**. Azért akkor, mikor legelőször ember kardot köt oldalára, hogy vitézséget űzzön, abban az órában kell átallani magában, hogy minden dicséretes ocasióban⁴, ahol szükséges léssen, kész lenne meghalni, és meg nem ijed halálnak emlékezetétül, ha nem tudom, mely rettenetes formában tünteti magát be ember elméjében a halál. Tartozunk őrizni életünket, valameddig lehet tisztességgel, arra nézve, hogy hazánknak többet szolgálhassunk. De viszont a dicsőségnek törvénye az, hogy kívánjuk a halált, mikor életünk tovább tisztességes nem lehet. Azt mondja a török: Avagy holló hasamra, avagy tisztesség fejemre⁵. Azért ne irtózzunk se a haláltul, se annak formájátul. És temetésünkről is mi haszna sópánkodunk? Sok vitéz embernek holló gyomra volt koporsója, annál inkább fennmarad a nevek. Coelo tegitur qui non habet urnam et undique ad superos tatundem est viae⁶.

*Béfed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Tisztességes légyen csak órám utolsó.
Akár farkas, akár emésszen meg holló,
Mindenütt feljül ég, a föld léssen alsó.*

Nem mondhatni egy országot boldogtalannak, az ki sok időközön által és sokáig hervadhatatlanul állott virágjában, és már alább kezdett szállani, mert ez a vége a világi dolgoknak. És nem mondhatjuk boldogtalanságnak azt, hogy ennek ez világi törvénynek alávetett, holott minden más is úgy vagyon: **hanem boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, aki a maga országának leszállásában és estében születetik és nem virágjában**. Azért ehhez is szerencse kell.

Az életet, a halált és a hazát illetően, érdemes felfigyelnünk még arra a szembeállításra, amit Zrínyi gróf „A török áfium ...” elé írt:

Dulce et decorum est pro patria mori!*
Dulcius est pro Patria vivere.**

¹[a jó vég koronázza meg a művet]

²[közös véleménye]

³[része]

⁴[alkalomban]

⁵Ja deulet basuma ia desiima

⁶[Az eget védelmezik azt, akinek nincs hamvedre és mindenfelől egyforma hosszú út vezet az istenekhez.]

*[Édes és dicsőséges a hazáért meghalni.]

Qintus Horatius Flaccus: *Ad Amicos*,
Carm. Lib. III.

(ezt a feliratot gyakran vésték az I. Világháború áldozatainak emlékműveire.)

**[Édesebb a Hazáért élni!]

Zrínyi szigeti várkapitány „viselt dolgait” olvasva egy tehetséges katona és gátlástalan ember képe bontakozik ki. A Subic család a török terjeszkedés miatt elvesztette Zrin várát és birtokait. A későbbi szigeti áldozat nagyon tudatosan rakosgatta össze az új birtokot a Mura és Dráva völgyében. Nem volt válogató az eszközökben. Először testvérbarátságot kötött egy másik tehetséges katonával, Katziánerral, akit később saját kezüleg, orvul megölt, mikor az volt előnyös. A gyilkosságért kapta jutalmul Csáktornya várát. Kiharcolta a horvát báni tisztséget a királytól, majd a horvát urak addig panaszkodtak a királynál, hogy Zrínyi, megelőzendő a leváltását, lemondott a báni rangról. Merész katona volt, sokat adott a felderítésre, hírszerzésre. De a politikára semmi gondot nem fordított. Az öreg Ferdinánd királynál még 1561-ben elérte, hogy kinevezze Sziget várkapitányának. [A Zrínyi-birtokot keleti irányban, növelni, ha a horvátok ellenállása miatt dél felé megakadt.] Azonban, mint ma mondanánk, nyíltan „fikázta” Maximilián főherceget, akit nem sokkal később II. Miksa néven magyar királlyá koronáztak. 1564-ben az új király vizsgálatot indított Zrínyi ellen, hűtlen kezelés, a királyi adók elikkasztása miatt. Az adók eltulajdonítását Zrínyi nem tagadta, azzal védekezett, hogy ő azt a király várának [„királyi Szigetnek”] erősítésére költötte. A vizsgálat nem tudta Zrínyit tisztázni [„Nem találták a számlákat” – mondanánk ma. Az ügy 1577-ben, 11 évvel a szigeti várkapitány halála után, már reménytelenül kibogozhatatlanná vált, ezért Zrínyi György egyedességet ajánlott, amit a királyi kamara kegyeskedett elfogadni.] Zrínyinek elemi érdeke volt egy nagy katonai siker felmutatása a kialakult helyzetben. Ennek érdekében nekiment a szultánnak is, sikeresen provokálta. Amatőrként úgy gondolom, hogy több ponton végzetesen tévedett. Először, hogy nem az öreg szultánnal, hanem Szokollu nagyvezérrel kell megmérkőznie. Szokollunak éppen úgy az élete és családja volt a tét, mint Zrínyinek. A két ellenfél hasonló korú: Zrínyi 56, Szokollu 59 éves, és mindkettő mögött egy végig háborúzott élet volt, mikor össze-csaptak. Szokollu kénytelen volt janicsárként kezdeni a katonáskodást, ismerte a hadviselés teljes vertikumát. Nem hazardírozott, hanem több lépéssel előre tervezett, ami különösen az ostrom utáni helyzet kezelésében tűnik ki, de az ostrom vezetésében is észrevehető. Másodszor, Zrínyi szükségtelenül kegyetlenkedett. Hogy a török foglyokat nem cserélte ki, hanem felakasztatta a várfalon, felszította a törökök bosszúját: *foglyot mi sem ejtünk!* Harmadszor, a kitörésekkel, az óváros védelménél elkövetett figyelmetlenséggel annyi katonát veszített, hogy nem maradt embere a vár megvédésére. Távolról sem ő volt a dedunokája által írt „Vitéz Hadnagy” mintaképe.

Esterházy Pál teljes *Mars Hungaricus*-át kénytelen voltam kétszer végigolvasni, részleteit többször is, a türbe miatt. Annak fényében a **Zrínyi gróf** iránti rajongásom némiképpen csökkent. Zrínyi gróf éppen úgy háborút akart kiprovokálni a törökkel, mint a

szigeti dédapja, és éppen úgy sikerült is neki: magára vonta Fazil Ahmed nagyvezér seregét az 1664-es téli hadjáratral. Amit figyelmen kívül hagyott, hogy a magyar király akkor éppen nem akart török háborút. El volt foglalva Bécs keleti körzetének a biztosításával, hiszen előző nyáron foglalták el a törökök Érsekújvárt. Mint Habsburg uralkodónak volt háborúja Spanyolországban, nyugtalan volt Habsburg-Németalföld [mai Belgium, és Hollandia], és német-római császárként hadban állt Franciaországgal. A Bécs elleni török támadás lett volna a negyedik frontja. Zrínyi törökellenes aktivitásában pedig egy ilyen támadás lehetősége benne volt, egészen a szentgotthárdi csatáig. A látványos téli hadjárat utáni gyors bukását kisebb részben köszönhette Hohenlohenek, aki Kanizsa ostrománál visszaadta a pécsi kölcsönt: a németek kezdték meg a visszavonulást a karnyújtásnyira levő győzelem kapujából. Sorsát a kialakult bécsi Zrínyi-kép döntötte el. A császári udvar szempontjából a sikeres Zrínyi gróf egy elszabadult hajóágyú volt, amelyik néha nagy lyukat üt az ellenségben, de a Birodalom egészét nézve inkább veszélyes a kiszámíthatatlan merészsége. Zrínyit Bécsbe hívták [diplomatikusan internálták], és Montecuccolit nevezték ki fővezérnek. Ő sikeresen végrehajtotta a kiadott parancsot:

- (1) megakadályozni, hogy a török Bécshez elérjen,
- (2) nem kockáztatni egy mindent eldöntő ütközetet.

A záró történet rövid, mosolyra késztetően szellemes, és török.

Azt, hogy kiből lett szultán, eldöntötte, hogy melyik feleség olyan fia volt, aki megérte az ifjúkort. Nem mindegyik szultán örült a lehetőségnek. **II. Murád** sem. Említettem az írásom elején, ő volt az, aki rendhagyó türbét kívánt: ne legyen rajta kupola, a sírjára közvetlenül süssön a Nap, és essen az eső. Elmélkedni akart, nem háborúzni. Ezért 1444-ben megkötötte I. Ulászló magyar királlyal a szegedi békét, kényelmesen hátradőlt, lemondott az akkor 12 éves fia, **II. Mehmed** javára, és elvonult a birodalom keleti fertályába, hogy végre nekikezdhesen a magányos elmélyedésnek. Amikor I. Ulászló és Hunyadi János hírére vette, azonnal felrúgták a békét, és támadást indítottak a 12 éves uralkodó ellen. Aki a kialakult helyzetben a következő levelet írta az apjának:

„Ha te vagy a szultán, akkor megkérlek, hogy gyere vissza, és állj a csapataid élére! Ha én vagyok a szultán, akkor megparancsolom, hogy gyere vissza, és állj a csapataim élére!”

A levél használt, II. Murád visszatért annyi időre, hogy Várna mellett rommá verje a békebontó magyarokat. Amely csatában elesett I. Ulászló király, elveszett a magyar sereg többsége, és üggyel-bajjal menekült meg Hunyadi János.

A Habsburgok véleménye nem tartozik rám, a saját Zrínyi-képetem azonban az tépázta meg, hogy az eszéki híd felégetése után elpusztította a fél Dunántúlt. Mint Kutuzov tette a Napóleon elleni hadjáratban, amit azóta is az orosz barbárság csúcspontjaként szokás emlegetni. Mellesleg az ötszáz falu elpusztítása „jól hozott a konyhára”, mert az elűzött emberek Zrínyi, Esterházy, Batthyány és Nádasdy birtokokra menekülhettek, ingyen jobbnak, olcsó katonának. A pusztítás értelmetlen volt katonai szempontból – Kutuzovval ellentétben – mert kicsi volt a terület a hadjárat léptékében mérve. [Ebben igazat adhatunk Montecuccolinak, aki bírálta Zrínyit.] Fazil Ahmed pasa seregében rend volt: az élelmet nem rabolták, hanem pénzen vették a bolgár és szerb parasztoktól, akik pénzért készségesen, bőségesen adták. A törökök magukkal hozott élelme augusztusig elég volt. A január végén elpusztított eszéki hidat 35-40 nap alatt helyreállították. Sem a felperzselt híd, sem a felperzselt magyar föld nem volt a törököknek akadály.

Nem nevezhetjük a sorsot igazságosnak vagy igazságtalannak. A szigetvári dédapának megadta a nagy lehetőséget, hogy „*egy szép halál az egész elfolyt életet megfényesíti.*” Ugyanezt az írótól és hadvezértől megtagadta. A tisztázhatatlan vadászbaleset nem fényesítette meg a 44 évet, a bécsi udvar pedig azonnal kampányt indított a kivívott dicsfény elhomályosítására.

A vereség mértéke felért a későbbi mohácsi csatával. [A vereségért mi, szokásunk szerint másokat, a genovaiakat tartjuk felelősnek.] Szerencsénkre, II. Murádnak nem volt kedve megragadni a győzelem adta lehetőséget. Majd II. Mehmed inkább a nagy Bizánc ellen fordult, amit 22 éves korában elfoglalt (*ő a Fatih, a Hódító*). Az ostromban bőven voltak kreatív ötletei, és a tüzerek helyét átvéve gyakran maga irányozta a „barom nagy álgúkat”.

A miniatúrafestők szívesen ábrázolták rózsával. Ismertebb, idézett mondása: Ha valaki azt mondja neked, hogy egy hegy odébb vándorolt, kételkedhetsz benne. De ha egy ember azt állítja magáról, hogy megváltozott a jelleme, azt soha ne hidd el!

Önarckép, a háttérben türbével

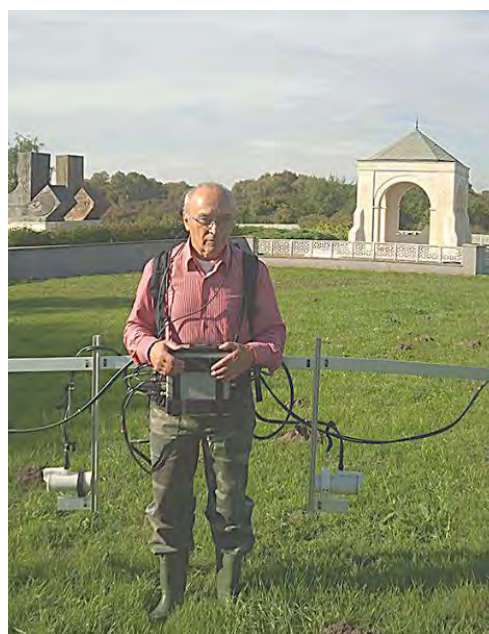
Nyugdíjas geofizikus és hidrológus vagyok. Dolgoztam a vízügynél, szénbányában, obszervatóriumban. A mérés és az értelmezés, mint az emberi megismerés lehetőségei és csapdái, foglalkoztattak és foglalkoztatnak, a geofizika határain jóval túlmenően. A szigetvári türbék nyomának megtalálása izgalmas kaland, de nem vagyok kalandor, legkevésbé projektpályázó kalandor. [Utóbbiak a tudomány legfontosabb jellemzőjét veszélyeztetik: a *hitelességét*.] Inkább voltam felfedező, aki szeretett a szakmája peremterületein kóborolva új technikákat kipróbálni, eszközöket tesztelni, néha fejleszteni.

A türbék helyének nyomozása azt igényli, hogy körültekintően kell a méréseket megtervezni, ami a történelmi források vizsgálatával kezdődik. Az eredmények értelmezésén sokat kell töprengeni. Vizsgálataim szerint Törvényadó Nagy Szulejmánnak nem egyetlen türbéje volt Szigetvár mellett, és a későbbi nem a korábban lerombolt alapjaira épült. A népi szóelemzéssel ellentétben, nem a Turbék-hegyen állt a két türbe, hanem annak a helynek a közelében, amit Török-temető néven őrzött meg a népi emlékezés és a térképek. A türbéknek az alapját is felszedték, valójában 320-350 éve visszatemetett árkok nyomát keressük szántóföldben, gyeper alatt. A feladat a 21. század technikai adottságaival már megoldható. A siker vagy kudarc az emberi tényezőtől múlik – és ebben, jelen hazai viszonyok közt, vesztesre állunk.

Az eredmények eléréséhez nem kell különösebben éles elméjűnek lenni. Elég hozzá egy, kutatási tapasztalatokban gazdag élet vége felé, nyugdíjasnak lenni. Ami nekem megadatott. Nem tudtam volna a szükséges mértékben belemélyedni a témába, ha a főnököm a hátam mögött áll, és határidővel zaklat. Akkor sem, ha kisgyerekek kellene az óvodából az orvoshoz rohannom; vagy ha kínos beszélgetésre várna a problémás kamaszom osztályfőnöke.

2013-2014-es kutatási eredményeimben benne van az évtizedek során látott, a tudatom mélyén lappangó sokféle képi ismeret, benne a stratégia, hogyan építünk előbb fizikai, majd földtani modellt fejben, és főképp, *hogyan validáljuk [igazoljuk] a modelljeinket*. Kellott a rendszermérnöki szemlélethez és a jelfeldolgozási alapismeretekhez való következetes ragaszkodás.

Benne van a csaknem elfelejtett középiskolás latin, amely felbátorított Istvánffy körmondatainak a megfejtésére, vagy Esterházy írásában fontos részletek felismerésére. Valamint kálvinista gyanakvásom a katolikus célra átszínezett néphagyománnyal szemben. És hosszan sorolhatnám. Továbbá voltak önzetlen segítőtím, akik nélkül az eredmények feléig sem juthattam volna el.

*A négyszenzoros GSM magnetométerbe öltözve.
A háttérben Szulejmán 1994-ben épített türbéje.*